

XIV. ÉVFOLYAM

1924

NOVEMBER.

MEGJELENIK:
MINDEN HÓ-
KÖZEPÉN.

ALZOLT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.

MAGYAR KÖZLETI ÉS KÖNYVTUDOMÁNYI SZERKESZTŐ

DR. PATAI JOZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN

Megjelent! „A Biblia képekben“

Második kiadás
ára 300.000 kor.

Külföldön: 150 c. kor. / 300 dinár / 700 lei / 200.000 osztr. kor. / 4 dollár és portó

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Patai József: A szentföldi út. — Galilea hegyei között. — Szamárháton Hajnal-Csillagától Élő-Halomig. — Adón Semuel a tudós hajtsár. — Az Ard-El-Hule mocsártengere mellett. — Kedes Naftáli ősi menedékhelyén. — „Jósua sírja.“ — Szent fák és szent források. — A hős Trumpeldor síremléke. — Avivi és Avivith. — A gdud avodah, a munka légiója. — A Gálil és két elesett sómérleány szobra. — Kfár Giládi gyermekei között. — Drúz vendégek a kolónián. — A Gálil dalai	323	Dr. Pfeifer Izsák: „Széfer Hájásár.“ Hősi époszunkból. Jákob fiainak harcaiból	344
Kiss Arnold: Hasivénu (Egy pap imája)	332	Mózes Kus-ország királya	345
Vadász Tibor: Két öreganyóról	333	Uj költők, Gömöri Manó: Hazajöttem	347
Mordecháj Avi-Shaul (Jeruzsálem): Ruben, az új festő	334	Kiss Arnold: Fehér szegfű. (A költő halála.)	348
Salamon ibn Gabirol אלהי בושתי A „Királyi koronából“. (Kether málchuth.) Ford.: dr. Winkler Ernőné Munkácsi Noémi	336	Jánosii Engel József: Wagner Richard és a zsidóság	349
Szatmári Mór: Egy afrikai oázis zsidói között	337	A Kabala városából. (Patai-est Safedben.)	351
Holder József: Szerelmes dal. (Héberből ford. Bródy László.)	339	Zsidó humor:	
Palesztina poétái:		A metzi tilalomkönyv. — Nagy erénye volt. — Mendelssohn felelete a páternek	353
Aszáf Halévi: Jobbra Já-Amir! (Hameiri Feuerstein fordítása.) — Zirndorf: A Jordán és Izráel. (Ford. Telekes Béla.) — Avigdor Hameiri: Visszatérés	340	Nádai Pál: Mai és tegnapi sírkövek	354
Sass Irén: A gyáva férfi	341	Patai József: Uj versek: Csókoljatok habok	356
Else Lasker Schüler: Népem. (Vers.) Ford. Szenes Erzsí	344	— — Meggyilkolt órák	356
		A szentföldi kolonisták érdekében	356
		A soproni zsidóság üdvözlése	357
		Tollhegyről:	
		Egyedi-Sternék tragédiája. — Székely Nándort újra elítélték. — Éppúgy nem írhatunk semmit. — Szemelvények a felekezeti sajtó-taktikából	358
		Krónika és Szemle:	
		A Mult és Jövő kultúrestje. — Emléktáblavetés. — Katona Nándor képajándéka a jeruzsálemi múzeumnak. — Öt nemzedék. — Kisérletek a zsidó gimnáziumban. — Burián Károly és a héber énekek. — Adomány	359
		ILLUSZTRÁCIÓK.	
Hermann Lipót: Elijáhu próféta és a halottak feltámadása. (Műmelléklet.)	322	Zsidó asszony Gabes oázison	339
A Jordán forrásvidéke	324	A menzeli zsidó iskola előtt	339
A Tanur vízesése Felső-Galileában	325	Aszáf Halévi	340
Csecsemő-otthon a kolónián	326	A Széfer Hájásár fametszeteiből:	
Legeltetés és fűkaszás Ajn Charod mellett	327	A vak Lemech megöli Kájint	341
Ruben (Tel-Awiw): Jerusalmith	328	Lábán utóléri Jákobot	342
— — „Hiába volt minden.“	329	Szodoma pusztulása	343
Fisko, a poéta gnóm. Raskin rajza	330	Jákob fiainak harcaiból	345
Ruben (Tel-Awiw): Szerenada melancholith	331	Mózes gólyákat bocsát a Kus-várát védő kígyókra	346
— — A yemeni család	333	Mózeset kimentik a Nilusból	347
— — A gálili halász	334	A „Herzlija“ héber gimnázium Tel-Awiwban	350
— — Lagbeomer Meronban	335	Egy utca Tel-Awiwban	351
Ruben palesztinai festő és szobrász „Milchama penimith“ (Belső harc, lelki tusa) című szobrával együtt	336	A zsidó bajtársak, zsidó leányegylet és a gyönyösi zsidó hitközség vezetőségének elhelyezkedése	359
Öreg zsidó asszony Tuniszban	337	Öt nemzedék	360
Szatmári Mór Menzel faluban, egy zsidó meg egy arab fiucskával és a szerecsen tolmáccsal	338		

A **REMÉNY** illusztrált zsidó ifjúsági folyóiratban most jelenik meg

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

E. Lehmann: Dávid csillaga.

Előfizetési díja egész évre 160.000 korona.

Telefon: 96-30

HERMANN LIPÓT: ELIJÁHU PRÓFÉTA ÉS A HALOTTAK FELTÁMADÁSA. DER PROFET ELIJAHU UND DIE AUFERSTEHUNG.
 „Ime én elküldöm néktek Elijáhut, a prófétát, mielőtt eljő az Úr napja, a nagy és félelmetes . . .“ Maleáchi 3.

Beilage des Mult és Jövő.

A „Mult és Jövő“ 1924. évi novemberi műmelléklete. (Omike-Album)

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIV. ÉVFOLYAM, 1924. NOVEMBER

PATAI JÓZSEF: A SZENTFÖLDI ÚT. — GALILEA HEGYEI KÖZÖTT

Szamárháton Hajnal-Csillagától Élő-Halomig. — Adón Semuél a tudós hajtsár. — Az Ard-El-Hule mocsártengere mellett. — Kedes Naftáli ősi menedékhelyén. — „Jósua sirja.” — Szent fák és szent források. — A hős Trumpeldor síremléke. — Avivi és Avivith. — A gdud avodah, a munka légijója. — A Gálil és két elesett sómérleány szobra. — Kfár Giládi gyermekei között. — Drúz vendégek a kolónián. — A Gálil dalai.

Ajéleth-Hasáchartól Tél-Chájig, Hajnal-Csillagától Élő-Halomig el lehet jutni egy jó óra alatt is — automobilon. De ha nem sürgős az utam, szívesebben ülök hét-nyolc órát szamárháton. Így belérajzolódik a szemembe a regényes Naftáli-hegység minden lejtője, Felső-Galilea minden dombja és felkúszhatok a legtekervényesebb sziklás ösvényekre, hová semmiféle négykerekű föl nem érhet. A keleti bölcsek dédelgetett szelíd jószága lassan, de biztosan visz a cél felé és mialatt az lehajtott fejjel, óvatosan, vigyázva csak az ösvényt nézi, hogy sziklába ne botoljon a lába és le ne tévedjen a helyes útról, időt enged a „lovas”-ának, hogy gondolkodhassék, hogy körültekinthessen, hogy tágra nyitott szemét ismeretlen ősi szépségeken legeltesse, hogy mámorba kábuló agyát megszállja távoli idők és távoli határok bölcsessége...

Az én *szamaramnak* (habozva írom le ezt a nálunk fitymált szót, mely a nyugati és a keleti értékelésnek legérdekesebb különbségmérője), az én drága galileai expresszemnek, egy félig elarabosodott száfedi zsidó a gazdája. Mikor Adon Semuél göndör fekete szakállával, sötétre barnított arcával és a fejéről a vállaira lelengő hosszú, fehér kefijával büszkén „belovagolt” a Hajnal-Csillagának majorjába, azt hittem, valami nagytekintélyű khádi érkezett a kolóniára, hogy valamelyik fekete arab törzs békés vagy harcos üzenetét tolmácsolja. Aztán hallottam, hogy héberül beszélgetnek és bizony kissé melanchólikus hangnemben. Adon Semuél pénzt szeretett volna kapni. Egész télen át hitelez falvaknak és kolóniáknak, zsidóknak és araboknak különböző árúkat, és most aratás után elindult végrehajtó útjára, hogy behajtsa az adósságokat

pénzben vagy csereárúban, termésben vagy háziipari cikkben. Ha a hegy nem jön Muhamedhez, Muhamed megyen a hegyhez... A hitelezett árúkért ők mentek be a városba, Száfedbe. A pénzért meg neki kell kirándulnia a Gálil hegyei közé. Akkor „az eső napjai” voltak, a mezei munka szünetje, most a városi élet pang, a falvakban meg folyik az aratás, a kévehordás, az asztagolás, a cséplés, a dohánykapálás. Adon Semuél nem kapott pénzt Ajéleth-Hasácharban, de némi kárpótlása mégis csak akadt: bérbeadta nekem a szamarát Tel-Chájig — ötven piaszterért. „Baruch hasém!” Hála Istennek! „Isten segíteni tud az embernek minden útján”, mondotta bölcs rezignációval. Aztán alázatosan lehajtotta a térdét, hogy reáhágva felkapaszkodhassam a keletiesen magasított nyeregpre. Az utipodgyász ellensúlyozására még néhány nehéz követ rakott a számárról lelógó kettős tarisznynak másik felébe, aztán hátulról tompa kis pálcikájával megbökte a jámbor jószág farát és lassan elindultunk a Naftáli-hegy lankája felé... „Salóm lagdud! Üdvözlét a gdudnak!” — kiáltják utánunk többen, kendőiket lobogtatva a káprázó napsugárban...

Salóm lagdud! Salóm lagdud!

„Történt pedig, hogy Rabbi Jósze, a gálilbéli nyargal vala a szamár hátán és Rabbi Eliázár nőgatá mögötte...” Így olvastuk ezt akárhányszor a Talmudban... Igen, itt ezen az úton jártak kétezer éve a galileai bölcsek, az egyik észak felé a határhoz, a másik délre Jeruzsálem felé, az egyik menekülve, a másik zarándokolva és útközben megváltó gondolatok és tanítások illatos virágai fakadtak. Az egyik valahonnan Babylonból, a kettős folyam partjairól, a Tigris és az Eufrát tájékáról jött bujdosva és remegve és amikor ideért és látta a hegyeken

csüngő gazella-nagyságú szőlőfürtöket, fájdalmasan kiáltott fel: „Föld, föld, vond be a termésedet!! Kinek hozod a gyümölcsödet? Ezeknek az araboknak, akik bűneink miatt elfoglalták a helyünket?!“ A másik már kietlen pusztaságot talált itt mindenütt és leborult a földre és csókolta a csupasz sziklákat és zokogva idézte a bibliai átkot: „És elpusztítom én az országot és siváran mered ellenségeitekre.“ Jól van ez így, hogy mióta Izrael gyermekeit számúzték belőle, nem terem többé másnak sem!“ ...

Ahogy kiérünk a zsidó kolónia határából, olyan, mintha hirtelen sivatagba léptünk volna. Ameddig a szem ellát, nádas, moszkító mocsár terül elénk. A hegyekből fakadó dús források vize szabályozás híján szétlapul és elönti a tájat egészen a Jordán medréig és a Merom taváig, elpusztítva Galileának legtermékenyebb területét. Ez a félelmetes *Ard-el-Hule*. A végtelennek látszó nádas sűrűjében vadkanok és félvad bivalyok, pelikánok és vadkacsák tanyáznak. Itt-ott felvillan a sűrűből egy-egy hosszú, fényes penge. Szegény, rongyos Ravarna-beduinok vágják a tíz méternél is magasabbra növő nádat és a buja széles papyrusleveleket. Pedig tudják, hogy aki a mocsártengerbe hatol, életével játszik és ha az anofeles-szunyog a vérükbe oltja a maláriát, nincs náluk enyhítő *kinin* sem, amit „zsidó orvosság“-nak neveznek. Órákig ballagunk a nagy Hule mentén és olyan érzés fog el, mintha valami borzalmas, néma halálmező mellett haladnánk. Az út is olyan csendes, magányos és elhagyatott. Csak olykor fut bele egy-egy kis arab falu fekete sátrai közé. „Itt a *Malacha-forrás*“ — mondja Adón Semuél és megállunk. Böven bugyog a kristálytishta víz a sziklák öléből és a tündöklő napkeleti ég letűző sugarai aranyfodrokkal szegik be a széleit. A forrás körül, mint színesre festett kerékküllők, abájés beduin pásztorok hasálnak és szomjasan szürcsölik a markukba gyöngyöző vizet. Adón Semuél jól ismeri valamennyit. Ő is közéjük

heveredik és mialatt mohón csillapítják szomjuságukat, barátságos beszélgetésbe elegyednek. „Kív chalak?“ Hogy van a sorod? „Mafszud! Kív Inti?“ Elégedetten! És Te? „Mafszud, chamdulillah in Szalla! Elégedetten, hála Alláhnak mindörökké!“ Aztán ugyanezekkel a szavakkal külön-külön kérdezősködnek egymásnak a szamaráról, lováról, bárányáról, tehenéről, ökréről, tevéjéről és azután a feleségéről és a családnak minden egyes tagjáról. (Ezért parancsolhatta meg Elisa próféta a tanítványának, hogy sürgős útján senkinek a köszöntését ne fogadja!) Valamivel tovább a beduinok kolompoló nyájai isszák a forrás felzavart vizét. Szemközt fönt a hegy csúcsán egy hatalmas arab emlék emelkedik. „*Jósua sirja!*“ — magyarázza vezetőm. „Niszan hó tizenötödikén, a mi Pészach-ünnepünkön ide gyülekeznek a Naftáli-hegység arabjai és husvéti bárányokat áldoznak, mint a szamaritánusok a Garizim hegyén...“ A honfoglaló Jósua sirja persze nem itt van, hanem ahogy Jósua könyvében olvassuk, Timnath-Szerachban, Efrájim-hegyén. De miért tisztelik az arabok Jósua emlékét, aki hősi csatákban elfoglalta az országot Izrael fiai számára? Nem Juda vagy Samária pusztulása után keletkeztek-e ezek a hagyományok, amikor a nemzeti önállóságuktól megfosztott és saját hazájukban is üldözött zsidók összeolvadtak a betelepített népekkel és velük együtt szőtték tovább itt a vallások bölcsőjében a tradíciók összekuszált fonalát? Ahogy ez az Adón Semuél együtt guggol itt a forrásnál az arabokkal, ki ismerné meg, hogy melyik köztük a zsidó? Nem közös forrásból eredt-e a vérük és ezeknek a napbarnította beduinoknak az ősei nem ott harcoltak-e egykor Jósua seregében, amikor — hány ezer éve már — erre száguldott lándzsás lovasaival, hogy meghódítsa a Jordán forrásvidékeit? És nem együtt ereszkedtek-e alá itt szemközt a hegyről, Kedes Naftáliból, a vilámnévű Bárak ben Abinóámmal, hogy hirtelen ellepjék a Tábor-hegyét és az énekes Debórával együtt megsemmisítsék a támadó Sziszera hadait...?

Ezen az úton megyünk most fölfelé a régi Kedes romjaihoz. *Kadis* a neve a kis arab falu-
nak ma is. A forrásnál domborműves nagy kőkoporsók hevernek; ki tudja, milyen hadverő
hősöknek a tetemeit őrizték, amott a rombadőlt
oszlopos sírboltok mélyében? Most vályunak
használják a falubéliek és bodros bárányok ár-
tatlanul isznak belőlük... A faluban szerteszét
hevernek a rozettás szarkofágok, díszes oszlop-
fők és hatalmas faragott kövek, régi várak mo-
numentális törmelékei. Milyen korból maradtak
itt néma tanuknak? Jósua idejéből-e, amikor
Kedes Naftáli a megerősített menedékhelyek
egyike lett és מַקְלָט felírású táblák jelezték itt
mindenfelől az utat, ahová az, aki ártatlanul bün-
beesett, aki véletlenségből megölt valakit, oda-

A Jordán forrásvidéke.

An den Quellen des Jordans.

menekült a vérbosszuló haragja elől? Vagy tán Tigláth Pileszer, asszyr király pihent ezeken a köveken, amikor Kedest és környékét, Gileádot és Galileát elfoglalva rabszíjra fűzte és száműzésbe vitte lakóseit? Vagy a közeli tengerparton lakó föníciaiak pogány oltára volt és hálából emelték istenüknek, hogy legyőzték bálványaiknak félelmetes ellenségeit? Vagy talán e gránitokkal sáncolta el magát Titusz, amikor itt Kedesben készülődött legyőzhetetlen légióival, hogy véglegesen eldöntse Róma és Jeruzsálem évszázados élet-halálharcát...?

Kopár sziklák között ereszkedünk le a hegy tövében haladó alsó útra. Ujra tószerűen szélesedő forráshoz érünk, a Balathoz. Nagy tevékaraván telepedett köréje. A beduinok homlokuk érintésével fogadják köszöntésünket. „Kiv chalak? Mafszud!” És így tovább. Messziről feltűnik egy széles koronájú *tamariskfa*, amely telistele van aggátva rikító rongyokkal és színes kövekkel. Mintha színes lámpiónok lógnának a sűrű ágak között. Az izzó déli napsugár még rikítóbbra ragyogtatja a színeket felénk.

— Szent fa ez — magyarázza vezetőm, — a Biblia *אשר* Éselnek nevezi, az araboknál *Amudije* szent fa, oszlop, stb. Ha egy igazhívő elhalad a fa mellett, ráaggat az ágára egy darab rongyot a kendőjéből vagy a ruhájából és az áldozat után a földre borul és imát mormol. „*Bichját Amudije!*” „A szent fa életére” — ez a legnagyobb eskü, amelyet halál árán sem szegnek meg soha az igazhívők.

Két marcona beduin jött le éppen a hegyről, súlyos farakásokat cipeltek a hátukon és odarakták az Amudije alá, ahol mint sűrű kévék heverték már köröskörül az összekötözött gallyrakások.

— Látja — mondja Adón Semuél, — ha a beduin oda helyezi holmiját az Amudije védelme alá, biztos lehet benne, hogy senkisé sem lopja el, még ha aranyhalom volna is. Még a legelvetemültebb gyilkos sem merne valamit elemelni az Amudije alól. Bátran ott maradhat akár napokig, hetekig is a szabad ég alatt!

Pihelve beszél Adon Semuél és kivörösödött arcán fáradtság verejtékezik.

— Adón Semuél — mondom most már harmadszor vezetőmnek, — én már eleget ültem, most üljön föl ön és én leszek a hajtsár. Bó urechav, Adón Semuél!

— Lo, lo, adoni — tiltakozik mosolyogva Adón Semuél, — ön megfizette a szamaramat egy fél fonttal, nagy pénz az, a szamár az öné, egészen Tél-Chájig!

— De én már nem bírom tovább, már egészen belezsibbadtam. Én mindenképp leszálok.

— Akkor megyünk együtt gyalog.

— De meg fog ujulni a régi arab mese az apáról, fiuról és szamarukról és mi is kénytelenek leszünk végül a szamarat a hátunkra venni...

A Tanur vízesése Felső-Galileában.

Der Tanur in Obergalilea.

Adón Semuél édesen nevet, de a jussából nem enged. Pedig látszik rajta, hogy a gyaloglást már alig bírja.

— Tudja mit — fordulok hozzá hirtelen, — én egy régi galileai bölcs esetével fogom bebizonyítani, hogy legalább háromezer lépésnyi utat meg kell tennie a szamár hátán!

— Écha, écha? — kíváncsiaskodott Adón Semuél.

— Az eset benne van a Talmudban — mondom, — Rabbi Jonathán a Gálilból Jeruzsálem felé tartott szamár hátán. Mikor a Gerizim-hegy előtt haladt, meglátta őt egy samaritánus. „Hová mégy? kérdezte. „Jeruzsálembe imádkozni.” „És nem volna-e szebb, ha itt imádkoznál ezen az áldott hegyen és nem ott azon a szeméten?” „Vajjon mivel van ez a hegy megáldva?” kérde R. Jonathán. „Hogy nem borította el a vízőzön” felelte a somroni. A meglepett gálili bölcs nem tudott erre sebtiben válaszolni. Ekkor megszólalt a hajtsár: „Mester engedd, hogy én felelek neki! Milyen ez a hegy a te szemedben, sómróni? Ha magas, akkor írva van „és a vizek elboríták mind a magas hegyeket”, ha meg alacsony, akkor ügyet sem vetettek reá.” Ekkor Rabbi Jonathán leszállt a szamárról, felültette

a hajtsárát és reáolvasta az Írás szavát: „áldott lészel te mind a népek között, nem léssen közted meddő és magtalan, sem *barmaid* között” — azaz még *baromhajtsáraid* között sem! R. Jonathán háromezer lépésnyi úton hagyta a hajtsárát a számár hátán egyetlen jó feleletért. Ön pedig Adón Semuél már három óra óta tanít engem az úton, valósággal mesterem itt a galileai hegyek között, most el kell fogadnia a számarat legalább egy órára!...

Ez az okoskodás aztán szószerint levette Adón Semuél a lábáról, felült a számárra és én átvettem tőle a nógató kis pálcikát és kiméletes európai bökésekkel teljesítettem hátulról a hajtsári feladatot.

Egy óra múlva hepe-hupás utakon, girbe-görbe kanyarulatokon keresztül a bővizű *Éjn Dahábhoz*, az *Aranyforráshoz* érkezünk. — Vajjon az Aranyforráshoz mindig csak ilyen göröngyös és görbe utakon lehet eljutni? — kérdem tréfásan. Beállunk a beduin-sorba, megitatjuk a jószágot és visszacseréljük a szerepeket. Adón Semuél újra frissen és zamatosan folytatja a tanításokat.

— Látja ott fönt azt a várromot? Ezer méter magátságban emelkedik. Már Jósua idejében olyan erős vár volt, hogy Aser törzse nem bírta elfoglalni. Akkor *Rechóv* volt a neve. Ma *Hunin*. A keresztes hadjáratok alatt rablóvár volt, amely a Jordán-forrásoktól a Földközi-tengerig vezető útnak karavánjait állandóan rettegésben tartotta.

Feketesátras, piszkos kis cigányfalu mellett visz el az utunk. „*Chalza*” — mondja a vezetőm

és hangjából valami különös megvetést érzek ki. „Ezek is részt vettek Tél-Cháj megtámadásában, most négy éve, amikor Trumpeldor is elesett. Tízszor annyian voltak a rablók, mint a mieink, mégis megemlegetik azt a napot!...”

Egyszerre csak mintha megváltozna a táj képe. Az út mentén sűrű, rendezett nagy vete-ményes táblák terülnek el és maga az út is ápol-tabb, rendezettebb.

— Ugy-e, mintha most vége szakadt volna a sivatagnak! Most már *Tél-Cháj* szántóföldjei között járunk. Látja, ott fent a hegyoldalon és lent a vaadiban dolgoznak a chálucok és chalu-cák. De ezek már nem is chálucok. Ezek mind hősök, többszörös tűzpróbát kiállott hősök, sóme-rek, kitűnő lovasok, nagyszerű fegyverforgatók. És amellettt hogyan dolgoznak! Hogyan dolgoz-nak! Ott dohányt kapálnak, ott kévét kötnek, amott eukaliptusokat ültetnek, fönt zöldséget ön-töznek, lejjebb zsenge facsemetéket ápolnak, kö-röskörül ez az új zöldelő erdő már mind, mind az ő kezük munkája!...

„Salóm, salóm!” — kiáltom tele tüdővel a chálucok, a hősök felé és leemelem a kalapomat és magasan meglengetem. „Salóm! Salóm! Salóm!” — visszhangzik többször a hegyek kö-zül. A chálucok hangja volt-e, vagy a hegyi visszhangé? Lassan megyünk fel a dombra, Tél-Chájra, Élő Halomra. Magas, komor kőfalkerítés állja el az utunkat. Mintha valami titokzatos vár-fal volna. Hiába döngöztük a nagy kaput. Egy szem villan meg. Valaki kinéz egy nyíláson keresztül. Végre megnyílik a kapu közepén egy kis páncélajtó. Nehezen kúszunk át rajta. Aztán újra bezárul. A chácrán, az „udvarnok” minden cerimónia nélkül megmondja, hogy „a támadás óta” kissé óvatosabbak a kapunyitásban. Tele-pestestvérei még künn dolgoznak a mezőn és az egész felelősség a majorért az ő vállaira hárul. Nehány lépést teszünk az illatos, fásoros domb felé. Egy négyszögletes nagy kő előtt megáll. „*Ezen a helyen itt esett el Trumpeldor.*” Csak ennyit mond és ez elegendő. Hogy ki volt, mi volt és mit tett Trumpeldor, azt mindenki tudja, aki Palesztinában él vagy Palesztinával foglalko-zik. Megindultan állok meg az egyszerű köemlék előtt. Egy könnyet megérdemel a nagy zsidó hős minden zsidótól... A nap leszáll, hűvös szél fúj a Libánon felől, majd a Nagy Tengerről lihegő meleg légárammal kereszteződve viharos forgószéllé kavarodik. — És hirtelen feltépődik a nagy kapu mindkét szárnya. És a nagy nyíláson át mint valami idevarázsolt óriási teleszkopon keresztül feltárul előttem egész Galilea gyö-nyörű völgyével és hegyeivel, folyóival és tavai-val... Talán nem is a forgószél, hanem maga a Gálil nyitotta ki a kaput, hogy fellobogjon előt-tem az alkonyi pírnak minden ragyogó szépsé-gében? Hogy esti üdvözlőket küldhessék a bi-borpalástba burkolózott kanaáni hegyek és a

Csecsemőotthon a kolónián

Säuglingsheim in der Kolonie Geva

miszteriumok félhomályába rejtőző száfedi csúcsok? Hogy zöldes-piros végtelen bársonyszőnyegnek lássam az Ard-el-Hule félelmetes nádasát, vagy óriási tátongó tüzes sebnek a Gálil testén, amelyet gyógyítani lehetne a Jordán csodás vizével?

A nagy kapu most már nyitva maradhat. Tél-Cháj telepesei hazatérnek a munkából. Csak a kapasza pengése élénkíti a csendes betérést. Tél-Cháj telepesei nem jönnek a mezőről dalolva. Trumpeldor és mártírtársainak szellemei lebegnek a lelkek fölött... Mosakodás után halkan beszélgetve ülnek a *matbach*, a közös étkező asztalához és olvasásba merülnek. A pásztor is megérkezik a nyájjal, halkan betereli a fekete kecskéket és kövér farkú juhokat az akolba, aztán ő is helyet foglal a *matbach*-ban. Hosszú haja bomlott fürtökben hullámszik alá magas homlokára és keskeny vállaira és nagy fekete szemének tekintetét tudós pápaszem teszi még élesebbé. Hol a furulyád, zsidó pásztor? Ha künn a Chermon lábainál legelteted nyájad és itatod a vaádi csörgedező hegyi patakjából, nincs-e furulyád és nótád, hogy felidézzed ősi zsidó pásztorok énekének énekét?

„Szép vagy én kedvesem, szép vagy,
Szemeid galambok hajfonataid mögül.
Hajad fürtjei mint a kecskenyáj,
Mely legurul Gileád-hegyéről...”

De te héber könyvet szorongatsz a hónod alatt, Spinozaarcú zsidó pásztor és szemeidből kiolvasom a választ, hogy furulyás nóta helyett künn a fa árnyékában a ragyogóan kék ég alatt Jób könyvét, Faustnak vagy Az Ember Tragédiájának, vagy tán éppen Spinózának héber fordítását olvasod...

Bemutatkozom a különös pásztornak. *Avivi* a neve. „Tavaszi.” *Umeájin* bátá? És honnan jöttél ide? kérdem. „*Min hagáluth*” — feleli röviden. A góluszból jött. Mindegy akár Rigából, akár Berlinből, akár Budapestről. Aztán pár pillanat múlva még hozzáteszi: „*Méaféláh leóráh*” — „a sötétségből a világosságba...”

A soros főző cháluca tiszta hófehér ruhában feltárlja az izletes vegetariánus vacsorát. Azután ő is az asztalhoz ül, közém és a pásztor közé. „*Sarah Avivith*” a neve. „Talán rokonok *Avivith*?” — kérdem. „*Anachnu zug*” — feleli

Legeltetés és fűkaszázás Ajn Charod mellett.

Viehweide und Grasmähen bei Ajn Charod.

(A jeruzsálemi „Muzeum chaklai” felvétele.)

boldogan — „*mi pár vagyunk.*” Házaspár. És nupsugaras tavaszi mosolyok szálai szállanak szemtől szembe. Sarah Avivith aztán emondja, hogy a déli Ukrajnából származik, a férje meg az északi Litvániából, egy svájci egyetemen kerültek össze mint filozopterek, aztán kijöttek Palesztinába és boldogok...

Vacsora után megindulnak a kölcsönös kérdésösködések. Ők is kíváncsiak a magyar zsidók életviszonyaira. Az egyik fiatal cháluc közben megkérdi tőlem, minthogy éppen Ajéleth-Hasácharból jövök, „elhatározták-e már ott, hogy belépnek a *Gdud*-ba?” Én felhasználom az alkalmat, hogy a „legilletékesebb helyen” kapjak felvilágosítást a sok megvitatásban elhomályosított „*gdud avodah*” גִּדּוּד עֲבוּדָה (a munka légiója) programjáról és lényegéről. Az iskolázott fejű „chacrán” röviden összefogja a legfontosabbat:

— A legprimitívebb viszonyok között való építésben egyre erősebb lesz bennünk a folytonos egymásra utaltságnak tudata. Az egyéni kolóniákon, mint pl. *Mismár-Hajárdénban*, ahol minden telepes megkapta a maga néhány dunam földjét, hogy megművelje, — azért boldogultak oly nehezen, mert mindenki csak önmagára gondolt, a maga kis vagyonkájának gyarapítására és közben, termelési eszközök híján, az is elpusztult. *Ajéleth-Hasáchar* már kooperatív vagy kollektív kolónia, ahol a telepesek teljes vagyon- és munkaközösségben élnek. *De csak a maguk területén belül*: önmaguk között. Ha ipari cikkekre, ruhára, cipőre, gépre, bútorra, vagy építésre van szükség, kénytelenek pénzt szerezni és kiadni és veszíteni a termés eladásán és a cikkek vásárlásán egyaránt. A *gdud avodah*, a munka légiója

nincs helyhez kötve. Mi és tőszomszédjaink *Kefár Giladiban* mezőgazdasági termeléssel és állattenyésztéssel foglalkozunk, szintúgy chavérjaink *Tel-Joszéfbn* vagy *Daganjában*, míg *Ain Charodban* a gdud ipari falut létesített, gépjavitó-, asztalos- és lakatos-műhelyeket, szabá-
szatot, cipészetet rendezett be, no meg *termé-
szettudományi múzeumot* is! Kicseréljük velük a
produktumainkat és nincs nyereség, nincs vesz-
teség, mert minden közös. Metuláhban a gdud
kőműves-csoportja dolgozik most, mi szállítjuk
közös konyhájuknak az élelmiszert. A gdud alul-
ról építő, konstruktív szervezet, *távol áll minden-
féle politikától*, ideális céljai vannak csupán: tüle-
kedést, elnyomást és érdekhajhászást nem ismerő

Ruben (Tel-Awiw): Jerusalmi.

Frau aus Jerusalem.

szabad testvéri egyesülésben, igazi erkölcsi tisztaságban akarja nevelni a tagjait. A munka szabad, de fegyelmezett legionáriusai nem ismerhetik az emberi lélek legveszedelmesebb betegségét, az *önzést*, mert minden érdekük közös a társaik (chavérim) érdekeivel... A föld és a munka szentségében felnövő új generáció közelebb jut majd Istenhez és önmagához és új szellemi erőket és értékeket is fog termelni...

Páthosz nélkül, nemes egyszerűséggel folyik a chacrán ajkáról az apostoli szó. És én elmélázva gondolok reá, hogy már kétezer évvel ezelőtt is hirdették itt ezeket az esszeus tanításokat galileai tudós halászok, kertészek és kovácsok... Hiába volt minden... Mikor gyűlöltek, gyilkolták és fojtogatták még egymást úgy az emberek, mint most?... Milyen keveset is ha-

ladt a pogány emberiség kétezer év óta!... Most újra itt a megváltó hitek és vallások ősi bölcsőjénél... Talán most több szerencsével...

— A gdud alapításának eszméjét *Trumpeldor* kapitány pendítette meg — mondja az egyik telepes elkomorodva és mindjárt áradozni kezd a nagy hős dicsőségéről. — Micsoda ember volt az! Schatz professzor oroszlánál ábrázolta, Gordon szobrász sassal, de én azt mondom, Trumpeldor mindakettő volt és még ez is kevés! Én együtt voltam vele japán fogságban. Ő már félkezűen került hozzánk. Az egyik kezét ott hagyta *Port-Arthur* várának védelmében. Mert ott is tökéletes hős volt, mikor orosz hazáját kellett védenie. És hogyan szervezte át a foglyotábor három zsidó barakját ott is a munka légijává! Tanított, előadott, könyveket írt és másolt éjjel-nappal, társai számára, ipari műhelyeket rendezett be, nagyszerű szintársulatot állított össze és bibliai darabokat tanított be, kiadott egy litografált ujságot בני ציון השבוים ב"פ („Cion fogoly fiai Japánban”), segélyeket szerzett levelezéseivel mindenfelől a foglyok otthonmaradt családjainak és a japánok, akik alig hallottak még azelőtt Nipponban zsidóról meg peszachról, annyira megszerették Trumpeldor kapitányt, hogy kívánságára külön husvét kemencéket is rendeztek be, hogy pászkát süssenek a zsidó foglyok számára... És milyen boldog volt, mikor végre ideérkezett és az ő vágyai Cionjának szentelhette életét...

Késő estig húzódott a diskurzus. Mikor másnap korán reggel felvert egy őrcsapat erős trombitája, a gdud már rég künn dolgozott a mezőn, csak a „chacrán” maradt a majorban és két gyengélkedő „chavér” fönt az üdülő emeletjén. Felmegyek hozzájuk. Őket legalább nem zavarom a munkában. Amint belépek a kis terembe, hirtelen megdöbbenés állít meg. Szemközt a sarokban szinte elevennek tűnő fehér szobor mered reám. Hatalmas fehér szárnyaival két sápadt fehér leányt tart átölelve. A leányok egyik kezükben tört szorítanak, a másokban magasan tartják Dávid pajzsát a szimbólikus alak fehér arca elé. Mintha kölcsönösen egymást védenék. Alatta héberül ושמרתיה הגליל „A Gálil és sómér-női.” A tábori ágyon fekvő chavér bevárja felocsudásomat, aztán szelíden szól: — Mi is így vagyunk vele, valahányszor ebbe a terembe lépünk. Pedig mindennap látjuk. Két elesett sómér-leány szobra ez: Sarah Cizik és Debora Drachler volt a nevük. Együtt estek el Tél-Cháj védelmében Trumpeldorral és ez volt a boldogságuk... A sómérszervezet nem szívesen fogadott be nőket és ők meg akarták mutatni, hogy gyöngé leányok is lehetnek erősek mint a tigrisek!... A szobor az amerikai Gordon műve, aki hónapokat töltött itt és nem bírt innen elszakadni. Tél-Chájnak ajándékozta emlékül. Élethű nagyon. Éjjel, ha itt tanulunk vagy olvasunk és

a lámpafény megvilágítja a két sómrah arcát, mindnyájan azt hisszük, hogy élnek és figyelik a beszédünket... Reggel pedig, mielőtt kimegyünk a mezőre, feljövünk ide, hogy némán elköszönjünk tőlük...

A nyitott ablakon fehérhasú fecskék repülnek be és oda bujnak a terem négy sarkába rakott fészkeikbe, csipogó, pihés fiókáik mellé.

A „chacrán” lehív az udvarra. Körülvezet. Megmutatja a berendezést. Az óriási betónistállót, melyet Rothschild nemrég építtetett. A tejgazdaságot, mely a legmodernebbül van felszerelve. Átme gyünk a túlsó domboldalra, melyet fiatal kazerinaerdő borít be. Nemrég csupa kőszikla volt ezen a helyen és mikor az arabok látták, hogy kezdjük tisztogatni és törni a talajt, nevettek rajtunk. Még a démonkirály sem szántotta fel ezt a dombot, — mondották. Most nem is ismernek reá. Bizony nem könnyű munka volt, — folytatja a chacrán, — de nekünk győznünk kell, mert ez a föld a mienk! Már Kfár-Giladiig ültettük el a fasort. Ugyis teljesen egyek vagyunk. Nagy öröme lesz Kfár-Giladiban! Még félóránnyira sincs innen, és mégis, mégis ott más a hangulat, más a levegő... Ott folyton dalolnak... És milyen gyönyörű a csecsemőotthonunk, az iskolánk, okvetlen tessék bemenni a gyerekek közé... A mieink is ott vannak!

Egy óra múlva már együtt énekeltük a gálili dalokat a Kfár-Giladii iskolásgyerekekkel. Az apák és az anyák künn a mezőn munkában, de sok gyermek apja már a halál örök mezején pihen. A gdud vállalta az elesett sómérek árváinak felnevelését. És szerettem volna idehívni Európa összes árvaházainak vezetőit. Tanulják meg, hogy így is lehet, hogy a gyermek zsenge lelkéhez a megalázás halvány árnyéka se férhesen közel. Gyermeknek szeretik a vendégeket, örültek, mikor feléjük közeledtem. Éppen játékóra volt. Hancurozva sütkéreztek künn a kertben. Körbe-körbe futkostak a szagos áloé- és mirtusbokrok között és a lármás, vidám apróságok angyali derűjű körében egy nevetőarcú, púpos, szakállas, sánta gnóm sűrög-forog, incselkedve, kacagva, dalolva. Mintha valami ősi regével támadt volna fel szemeim előtt... „*Hamöre selanú, Fisko*“, „A mi tanítónk, Fisko“ — mutatja be a kolónia vezetője, Givóni és halkan fülembé súgja: „nagy poéta és valóságos kincse a kolóniának...“ Fisko elpirul, mint egy gyermek. Sejtí, hogy dicsérik. A gyerekek szinte repülve hozzánk sietnek, ezer kérdés röpke a levegőben, édesen zeng a héber nyelv a kicsinyek ajkán. Könyörögnek Givóninak, vacsorázzon ma is az ő asztaluknál „im haoréach“ — a vendéggel együtt. „*Chaviv hajladim*“ „a gyerekek kedvence“ — jegyzi meg Fisko, aki szintén itt a Gálil szabad levegőjében, a gyermekek csodálatos szeretetének sugaraiban gyógyítja a sorstól és az orosz gáluthban kapott minden sebét... „*Seáth avo-*

dah!“ „*Munka-óra!*“ — hangzik a vezényszó. És a gyerekek egy pillanat alatt az udvaron teremnek, mindegyik előszedi szerszámát, fúrót, fűrész, kalapácsot, vésőt, gyalút, harapófogót. Új hosszú asztalt készítenek a „matbach“ számára. És amint az apróságok a törpe Fiskoval együtt fúrnak, faragnak és kalapálnak, önkéntelenül egy Niebelung-jelenetre gondolok. De itt héber ritmusra cseng a kalapács... Pihenés alatt megszólítok egy kisleányt. Kedves elfogultsággal mutatkozik be: „*Hadasszah Giladi*.“ És sietve hozzáteszi büszkén kis öcsikéjére mutatva: „*Veachi Nachman Giladi*“ — és a testvérem Nachman Giladi. Apjuk mint sómér hősi halált halt és az ő nevét viseli a sómerekből alakult Kfár-Giladi,

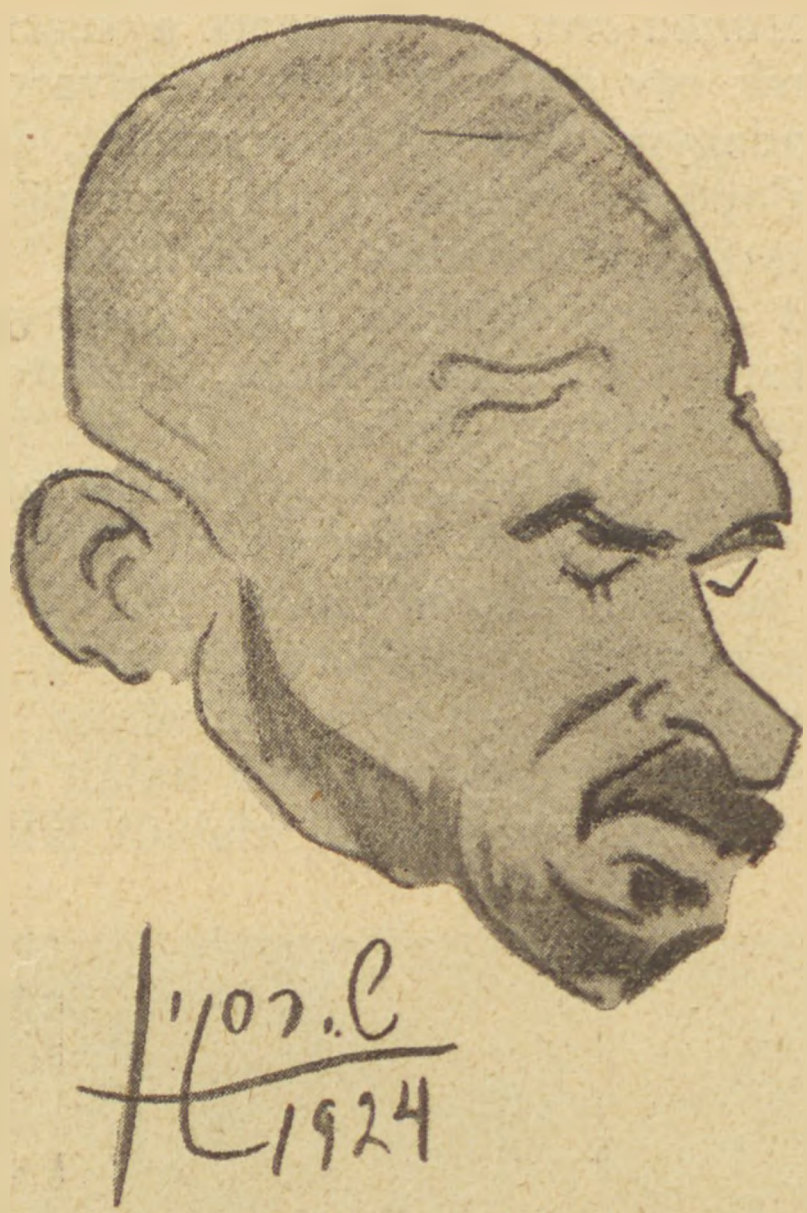

Ruben (Tel-Awiw): „Hiába volt minden.“

Der letzte Apostel.

mint „Tel-József“ a Trumpeldor Józsefét. Egy másik kis leány Jechezkeéliah *Niszanov*. Megindultan hallom a nevet. Sokat hallottam, olvastam a Kaukázusból idekerült rettenhetetlen hősről, aki mikor egy sómértársától elraboltak a beduinok egy bárányt, haragosan kiáltott reá: „a bárányodat elvették és te még élsz? Nem szégyelled magad?“ Mikor ő maga a túlerőnek áldozatul esett, anyja a büszke kaukázusi zsidónő könnytelenül, némán állott meg a fia hazahozott holtteste előtt és csak ennyit kérdezett komoran: „Megboszszulta magát a támadóin?“ És mikor megmondották neki, hogy még lero gyva is a rablók közé lőtt, mintegy megkönnyebbülve sóhajtott fel: „Hála Istennek!“

És a kis Jechezkeéliah és a kis Bath-Ami és a kis Sochát és a kis Giora és a kis Noémi és

Fisko, a poeta gnóm. Raskin rajza.

valamennyinek a szemeiből kiolvastam, hogy ők is az utolsó csepp vérig fogják majd védeni a földet, a jószágot, a becsületet. Már most is bátran ülik meg a lovat és nem félnek se fegyvertől, se beduintól. S mily szépek, erősek, izmosak ezek a gyerekek! Egy furulyázó kis fiú tereli be a nyáját a legelőről, ahol egyedül őrizte egész napon át. Ennek már van furulyája, ez már az áldott föld szülöttje és úgy fujja a pásztordalokat mint egy törzsökös beduingyerek: „Jah chalili, chalili... Jah chalili, chalili...”

Az iskola itt elsősorban gyakorlatra, életre, munkára nevel. A gyerekek lemásolják nekem a falon függő tanrendet: סדר העבודה והלמוד. Reggel hatkor már künn dolgoznak a kertben, veteményes, fűszeres ágyakat ápolnak, ültetnek, öntöznek. Tanulnak mindenféle kézügyességet, faragást, rajzolást. Bibliát, héber irodalmat, történelmet úgy olvasnak héberül, mint nálunk az iskolában magyar könyveket. Fordítani nem is kell. Hiszen a héber az anyanyelvük! Felváltva be vannak osztva segítségre a főzéshez, terítéshez, takarításhoz, ruhamosáshoz, szekrényrendezéshez. Marad azért elég idő a játékra is. Néhány gyerek lihegve siet elő a kis eukalyptus-erdőből. A szél, amely itt a „Bab il háúa“-n, a „viharkapuján“ elég sűrűn döngtet és tombol, lehordta a zsenge fákról a madárfészkeket és a fiúk és leánykák felszedték a didergő, pihés pacsirtákat és földön heverő apró bulbulokat és szeretnék pótolni az elveszett anyjukat. Gyengéden simogatják a kezükben, vigyáznak, hogy a fűrészpor bele ne menjen a szemükbe és biztatgatják, hátha megtudják tanítani a repülésre: „ufi! ufi!“ — repülj, repülj, kis madárka! Mirjam, a fekete yemeni leány, aki már hazajött a mezőről, átveszi a gyerekektől az elárvult kis madarakat,

majd ő épít nekik új fészkeket. Hiszen őt is árván mentették ide ebbe a meleg fészekbe egy misszionárius kolostor fogságából...

Givóni is, Mirjam is a gyerekekkel vacsoráznak. És velük együtt énekelik Fisko humoros, kedves gyermekdalait. Ezekért a versekért is rajongnak úgy a gyerekek törpe tanítójukért. „Egy yemeni dalt, Mirjam!“ És a fiatal fekete leány mély alt hangján dalolja a délarábiai héber éneket, melyben benne bűg a sivatag epesztő fájdalma s az ösrokonság az Énekek Énekével: „Oh, ne nézzétek, hogy fekete vagyok, íme megperzselt a nap; anyám fiai incselkedtek vélem, megtettek kertek őrzőjének és a magam kertjét nem őriztem.“ „Játszunk postát!“ — indítványozza a kisebb gyermekekkel foglalkozó „mórah“ (tanítónő). És édes, csengő kacagással telik meg a terem, mikor a postakiosztásra kerül a sor és a tréfás üzeneteket felolvassák. A „vendég“ is kap néhány kis levelet, „Leóréach“, sőt „Le-Jószéf“ ליוסף címmel: Marasztalnak, maradjak itt és ne utazzam el soha. Maradnék én maradnék, drága jó gyermekeim, de a ti édes kis testvérekéitek hívnak vissza a Duna partjára, messze, messze innen; szép, szabad, napsütéses ország volt ott is egykor, mielőtt a Sátán elvarázsolta...

Menetelő karaván csilingelése hallatszik be a nagy udvarról. Kimegyünk. Díszes dromedárok és felszőnyegezett öszvéreken drúz sejkék és effendik érkeztek a Chermon havasaiból. Mintha fejedelmi menet volna, úgy állanak a gálili naplemente titokzatos piros fényében. Szikár teremtükről méltóságteljesen leng alá a hosszú, színes abájé, mint bíborpalást; szép, szakállas, szyr fejükön úgy övezi a lecsüngő fehér kefiját az aranyszálakkal és csillogó ékkövekkel díszített agal, mint egy királyi korona. És a bölcs szemek fölött a kreol homlok körül tekeröző vörös leffe és tarbus hirdető jelei, hogy valamennyien elzarándokoltak már egyszer a sziriai sivatagon keresztül Allah prófétájának szent helyeire és alázatos megadással csókolták a Kaaba csodatévő fekete követ... Most a hegyeik közül jönnek, Medzdel-el-Sems-ből, Nap Varából és a kihült tűzhányó kráterében csillogó Fiala-tónak vulkánikus, buja környékéről. Et-Taijibében meghalt a nagy beigh. Holnap telik le a hét gyásznapi és a hívők mennek részvéltogatásra. Hosszú még az út és itt akarnak meghálni Kfar-Giládiban a „jahud“ testvérek között, mert csak bennük bíznak. A sómer-telepesek barátsággal köszöntik a drúz testvéreket. Lesegítik a tevékről és az öszvérekről, gyorsan vizet hoznak, szállást készítenek és két bárányt vágatnak le tiszteletükre a vacsorára. Csak azt vártam még, hogy a bárányok szétarabolt részeit kiterítik az udvaron és a „jahudok“ és az arabok tömjénfüstben együtt keresztülmennek a darabok között, a szövetségnek jeléül, mint egykor Ábrahám és a filiszteusok királya, Beér Sebában...

A nagy „matbach“-ban ünnepi hangulatban folyt le a vacsora. Bölcs szavak és gondolatok fűszerezték az ételt. A drúzok a szunitákkal ellentétben *siiták*, akik csak Muhamedben hisznek és csupán a koránban, mint a karaiták a Bibliában. A későbbi „szunná“-kat és bővítéseket nem ismerik el. Viszont az eredeti Irás szövegét szentnek tisztelik és elmélkednek és bölcselkednek róla. Raskin amerikai festő lopva kapja le vázlatkönyvébe a pompás festői csoportot, mielőtt még a náluk is tilos képírás ellen tiltakozhatnának.

Vacsora után megtelik a „matbach“ a Gálil dalaival:

„Mi-Dán ád Beer-Seba, mi-Gilead lejám...”

*Dantól Beér-Sebáig,
Giládtól Tengerig
Földünk minden tapodtát
Vércseppek szentelik ...
Zsidóknak vérét itta
Mező, völgy, hegy, halom,
De tisztábbat soha,
Mint ott ömlött tova
Tél-Cháj domboldalon.*

„Tél-Cháj domboldalon” ismétli a refrén és a drúz sejkek és effendik már együtt dúdolják velük tovább a hősi éneket:

*Ajeleth s Metuláh közt
Van egy sír, glóriás,
Ott nyugszik hazánk öre,
Félkaru óriás.
Szívünket foglyul ejted,
Oh Tél-Cháj, éjszagon,
Mienk vagy koszorúddal
Chermon, mint egykoron ...*

„Chermon, mint egykoron” — zengi a héber refrén és úgy érzem, mintha a drúzok a Chermonból is eljöttek volna megkoszorúzni a félkarú hős Trumpeldor glóriás sírját... A mellettem ülő Fisko figyelmeztet, hogy a galileai népdallá lett héber vers szerzője *Jabotinszky* kapitány, annak a zsidó légiónak a szervezője, mely mindenütt az angol hadsereg élén járt Palesztina meghódításakor.

Most a heroizmus és a szerelmi búbánat sajátos vegyülékű, tüzes ritmusú galileai népdala kerül sorra: „*Jáldati azavátni bli tikvóth...*” „Elhagyott a babám reménytelenül... Elmegyek a sómerekhez, elmegyek a lovasokhoz, őrt állani éjjel, adjanak nekem lovat, nyerítő lovat és puskát a vállamra, puska golyókkal, küldjenek engem őrt állani éjjel, hogy ne epekedjem, csak ne epekedjem a babám után...” „*Seló ethgagéá, ách lo ethgagéá l'jáldati!*...”

Fisko-dalt! Fisko-dalt! — hangzik fel egyszerre. Ez aztán a nóta! A nevetőarcú gnóm poéta és muzsikus boldogan üti a taktust és különösen a leányok, kiknek kedvenc nótája ez,

egyre hevesebben vetik bele magukat a dal hullámaiba.

במחי שאלה	Agyamban egy kérdés,
ומי יפתרנה	Ki lesz a megfejtője?
בלבי להבה	Szívemben lobogó láng,
ומי יכבנה	Ki lesz az eloltója?
הוי הוי	Hej, hej,
אתה הוא היודע	Te vagy a tudója,
הן הן הן	Igen, igen, igen!
אתה ה"י קובע	Te vagy életem sorsa,
כן כן כן	Úgy, úgy, úgy!

De szavak dallam nélkül, — test lélek nélkül. Hallani kell ezt a dalt melódiájával együtt, a fiúk és leányok ajkáról, amint lelket adnak minden szónak és kórusban zenekarszerűen zendítenek rá az egyszótagú refrénre: Hén, hén, hén! Kén, kén, kén. Igen, igen, igen... Megszorítom Fisko kezét és megkérem, írja be az eldalolt verseket a naplómbe, hadd tegyem el legszebb galileai emlékeim közé.

Ruben (Tel-Awiw): Szerenada melancholit. Melancholische Serenade.

VADÁSZ TIBOR: KÉT ÖREGANYÓRÓL

I.

háború óriási megmozdulása a fiaiban érte özvegy Balázsy Józsefnét. A rokoni lánc aggodalmaiban, a hitvesi kötelék félelmeiben, az özvegy mindenütt abba a hallgató, várakozásteljes hangulatba támolýgott, hatvan éves öregasszony, két fiát tépte magával a háború és ittmaradt a nyomorban egyedül.

Szaladt a jegyzőhöz, ide-oda, de olyan csekélység a maga kis bajával, annyi tennivaló akadt és annyi rendelet, hogy csak tologatták, mint a sakktáblán a parasztsort — minden rendbe jön.

II.

Jöttek a levelek, válaszok is, pénz az egyik fiától, csak nyugodjék az édesanyja, majd segítenek a baján.

Igy éldegélt az első pár hónapban. A szomszédban is lakott egy öreg néni, annak az unokáját vitte el a sorozás. Most hamarosan összeszoktak; rendszerint a kapu előtti lócán üldögéltek, itt érte őket a kisvároskán átcsapó események szele, melyre őszer fejük bókoltt egyet a hangtalan szemlélődésben; mindent tudomásul vettek és minden szóbeszédre megremegett a lelkük keveset, lelkes szélfogói a járókelő fecsegőknek. Jöttek a levelek, a segély is megérkezett...

És hosszú, hosszú várás a kapuban, szótlan és meddő... Görcsös anyókák a fapadon, a háborús tűzfénynél a szívükben okot motoztak volna, valami kapaszkodót, a drága fiukért, akikben az életük tovább remegett, az élet, amely félt és csak élni, élni akart a könnyesen csillanó vénasszony szemekben.

III.

Az egész nap nagy részét a kapuban ülték. Przemysl elfoglalása és „a Géza” halott, a „János” megsebesült, a Dolfi halott; a Géza, a János, a Dolfi, akik mind itt cseperedtek mellettük és mire az ő asszonyi szoknyájuk redősre omlott és melegbujóra várta a csetlő szárnybontókat, támadt a háború és az életbe pihegőket elorozta a halál.

És a félelem megülte a kedélyüket; csüggték a szálakon, mely a háborús életbe kötötte fiaikat, mint hálóban a pókok, az utcai lócán a szállingózó hírekre lesve, a jó híreken lelkesülve és a rémhírekben a hallgatóagság ijedelmes fonálán merülve önmagukba — öreg anyókák... Napjaikban azért mégis leledzettek enyhülő pillanatok, mikor délutánoként hatalmas bögréből kávéztak; szájuk ráncos ürgében, hiányos fogoruk közt elfolyt az aranyos sárga kávé, száradt testük az elomló redőkben meg-megremegett a melegen, kortyonként ivogatták a kávét, szájuk öblögetve, kenyeret majszolva...

IV.

Már a boldogtalanság is letargikussá nehezült, már beletörődtek az események forgatagába, a nagy csatazaj unott lármává sikkadt és a nehéz pillájú várás is fellélegzett, amint megérkezett a szomszédasszony unokája, a napbarnított, a káplár, friss csillagosan, amint fényét körülrebbenték, alig kaptak szóra, amint körültagogatták: „Te vagy... Pista... fiam... itt maradsz...” És körülforogtak és érdeklődtek: „Hát a Géza, meg a Béla, meg a Farkas Dani, a falubeliek...”

Már a tél is elviharzott, tavaszodón rügyek ütköztek és Balázsyné fiaitól csak levelek érkeztek, majd jönnek, majd betoppannak egyszer.

A nyár melege csapta az utcákat és a langyos szelekben, mint a fojtó gáz terjedt, meghalt az

Ruben (Tel-Awiv): A yemeni család.

Die yemenitische Familie.

Másnap kora hajnalban már Kfár-Giladi tejes-kocsijának a tetején ültem, útban Metullah felé. Az első hegyi kanyarulatnál megállunk, sómer-kocsisom tölcserít csinál a tenyeréből és odakialt a zöldeges. közepén dolgozó fehérruhás leánynak: „Eszter, jes lach jerakóth bisvil hag-dud?” Eszter, van-e zöldeged a gdud számára? A leány igent int és az én sómerem leszáll a kocsiról és ide cipel a vállán egy hatalmas zsá- kot tele burgonyával, ugorkával, hagymával, paradicsommal. A munka légijának kőmíves- csoportjához viszi Metullahba. „Kadimah!” kiált rá a lovára és tovább megyünk az erősen emel- kedő elhanyagolt, sziklaköves úton. Tátongó ha- sadékok az egyik oldalon és szédítő hegyek a másikon. Lent a mélyben egy titokzatos csoda- forrás csobog, a „Ranchine”. Fekete ruhájú, arab asszonyok térdeplik körül és áhitattal szürcsölik a vizét, hogy — fiúgyermekeket szüljenek. Fönt a gerincen a napban csillogó fehér foltocskák mozognak és hullámszerűen előre. Chalzabéli ara- bok azok ott fönt — magyarázza sómér kocsi- som. — Mióta résztvettek a Tél-Cháj elleni támadásban, nem mernek a mi határunkhoz közel jönni és ha útjuk észak felé visz, felkúsznak az ő falujukból a hegyre és fönt a csúcsokon haladva egész napig tartó kerülővel a Mardzs Ujjun völ- gyénél ereszkednek alá. Még mindig félnek a vérbosszútól, pedig megkapták a magukét a tá- madáskor, és mi dolgozni akarunk békében...

— *Fekete márvány-hegy* ez itt véges vé- gig — folytatja, — ilyen kemény márványkő nincs sehol a világon. Franciaországba és Ang- liába is visznek belőle. Valamikor aranybánya lesz, ha megjavul a közlekedés. „Mize jahud”- nak, *zsidó kőnek* mondják az arabok ezt a ke- mény anyagot, mely tízszer olyan szilárd mint a rendes olasz márvány.

Virággal díszített, nyitott csengő omnibuszok közelednek velünk szemközt. Egy jeruzsálemi leányiskola növendékeinek kirándulása. Dalolva robognak végig a galileai hegyek között, melyek- nek visszhangja tisztán ismétli a héber énekek utolsó akkordjait. Kicsit följebb a Gálil nagy víz- esése világít felénk; zúgva-zengve hullanak alá a hullámai a kemence alakú mélységbe, a „Ta- nur”-ba. Nemsokára Metullahban vagyunk, Pa- lesztina északi határán. Rothschild szerezte ezt a kolóniát is 1896-ban a drúzoktól és a 12.800 dunam szántóföldön 300 zsidó telepese dolgozik. Legmagasabb pontjáról fenséges kilátás nyílik, melyen órákig ámulhat el az ember. Balra a céd- rusos *Libanon*, jobbra a havas *Chermon*, az ara- bok *Dzsebel es Sejkh*-je, az „Aggastyán-hegye”, melynek fején tél nyugszik, vállain a tavasz ját- szadozik és lábai előtt a nyár terül el. Elöl a gyorsesésű határfolyó a „Nahr-el-Kaszmiya” a Nagy Tengerbe torkoló *Litanisz* varázslatos völ- gyével és vele párhuzamosan a Jordán legdúsabb forrásága a „Nahr-el-Hacbaní”. Oldalt fekszik a

régi Izrael-országának határvárosa *Dan*, ma *Khádi* (ami szintén bírót jelent). Itt állította fel Jerobeám az egyik aranyborjúbálgányt, hogy a nép ne zarándokoljon Jeruzsálembe. Itt ölelke- zett a régi zsidóság a bűnbeejtő pogánysággal. Itt a Chermon alján, a zúgó hegyi patakok között állott a régi *Baal-Gadnak*, a termékenyítés bál- ványának temploma, melynek forrásbarlangját a görögök az ő félelmes *Pánjuknak* szentelték. Itt *Paneas*nál, a Jordán bölcsőjénél védték a makkabeusok a határt Antiochus Epiphanes be- törő seregei ellen és itt ünnepelte győzelmét a diadalittas Titus Jeruzsálem elpusztulása után...

Visszafelé már sietősebb volt az utam és autón száguldottam végig Felső-Galileán le a Ganezáreth taváig. A szépség forrásai mintha bedugultak volna most a repülő kocsik előtt. Csak amikor a fekete márvány-hegy előtt robogtunk el, gondoltam arra, hogy itt ebből a hegyből, ebből a tízszeresen szilárd fekete márványhegyből kel- lene kifaragni a Gálil fenséges szimbólumát, hogy álljon keményen, égbe nyúlón, Istent kutatón, amíg föl nem zúg innen a Szelek Kapuján a pró- féták álmodta új, tisztító, frissítő szél, hogy meg- gyógyítsa végre ezt a korhadt beteg világot...

Kiss Arnold: Hasivénu (Egy pap imája)

*Föl nem panaszlom, Istenem, tenéked
A két szememnek könnytől-ásott árkat,
És halvány arcom sok alkonyi ráncát,
Hogy dérré fagytak forró hevülések,
Hogy mint a nádszál, roskad már a térdem,
Azt ami elmúlt, vissza én nem kérem —
Mint régen.*

*Hajam ezüstjét megbékülten hordom,
Nyugodtan lépek lefelé a lejtőn,
S hogy tarrá váltott minden fa az erdőn:
A könnyem érte csak titokban ontom —
Nem korai-e csónakom a révben?
S hogy mért oly gyorsan? többé azt se kérde —
Mint régen.*

*Hogy mért hagytak el, akiket szerettem?
Miért visz utam csöndes temetőkhöz?
Zörgő avarba, bús, őszi ködökbe?
Mint húzó darvak, mért szállnak felettem
Az örök éjbe, fönn a borús égen
A tűnő álmok?: most már jobban értem —
Mint régen.*

*Csak egyet kérek napjaimnak fogytán:
Ne vedd le rólam lelkednek palástját,
Benned találjak szirtfokot és bástyát,
Szavadnak tüze szent hevülés ormán
Úgy égjen, forrjon fiatalos ércel,
Az ajkamon oly mámoros-merészen —
Mint régen . . .*

unoka, a szomszédasszony unokája tifuszban. Az értesítést is kézhez kapták. A nagy sírásban öreg anyókák kivergődtek az utcai lócára, ahol mégis járókelők vigasztaló szavai hűsítették égő szemüket.

V.

A háború kiszámíthatatlan sorsrobbanásaiban egyszerre esett el a két fiú is, a várvavártak Gorlicénél veszttek.

A kapu előtt üldögéltek szárnyuk szegett gubbasztásban összebujva kávésbögrékkel, amint egyszerre kézbesítették az értesítéseket, 15—16-ról keltezve; ez már kísértés volt és az egyik anyónak felszakadt a hite, „smájiszroélt” kiáltott, de a feltörő jajban, sírásban öreg anyókák feje összesodródott és ajkuk csak remegett, mint két fonnyadt szírom a szélben . . .

. . . Naphő aszalta a fákat és szivárványos könnycsillámokban anyókák hajótörött révülete görcsösen kapaszkodott a gerendányi fapadon... hatalmas bögrékből kávéztak, szájuk ráncos üregében, hiányos fogsoruk közt elfolyt az aranyos sárga kávé, száradt testük az elomló redőkben tollászkodón meg-megremegett a melegben, kortyonként ivogatták a kávé, szájuk öblögetve, kenyeret majszolva . . .

Ruben (Tel-Awiw): A Galili halász.

A „Mevaksé Elohim” (Istenkeresők) című most megjelent albumának egyik fametszete.

Der Fischer von Gallilea.

MORDECHÁJ AVI-SHAUL (Jeruzsálem) RUBEN, AZ UJ MŰVÉSZ

ár rég bezárult Jeruzsálemben a Migdal Dávidban Ruben kiállítása, de a meglepetés benyomása még ma sem gyöngült el a közönség és a sajtó köreiben. Általános a meggyőződés, hogy az alig 32 éves Ruben egyike a legerőteljesebb egyéniségeknek és kétségtelenül forradalmi jelenség az új Erec Jiszroél művészi felfogásában

Ha tekintetbe vesszük a palesztinai irodalmi és művészi világnak konzervativizmusát, melynek jegét még a folyton áramló fiatal chalucgeneráció sem tudta megtörni, — akkor egyenesen csodálatos változásnak kell minősíteni ezt a hirtelen haladást, amely létrehozhatta az expresszionista-primitivista Rubenről alkotott közvéleményt. Talán ez is az épülőfélben levő ország pszichológiájához tartozik: a most formálódó társadalomnak vajudását jelző ugrásokhoz és kirobbanásokhoz. Bizonyos művészi körök

nem kis megrökönyödéssel figyelik ezt az „ugrást”, ezt a mély és bensőséges érdeklődést.

Ezrekre menő tömeg látogatta Ruben kiállítását, ami az új Palesztina kicsi Jeruzsálemében elképzelhetlenül nagyot jelent.

Ruben Romániában született és semmiféle festőakadémiának növendéke nem volt. Gyermekkorától fűrt, faragott és festett, de ezt a művészetet senkitől sem tanulta. Az első komoly elhatározása, hogy a művészetnek szenteli az életet, öt évvel ezelőtt született meg lelkében, akkor elment Olaszországba „sétálni”.

„Igenis, sétálni mentem Itáliába, — mondja a művész egész komolyan, — „sétálni és nézni. Hígyje el, nem tanulmányoztam és nem dolgoztam semmit, legalább is nem tudatosan.”

Egy esztendeig vándorolt Olaszországban, azután Franciaországban, végül Svájcba került. A művész érzi, hogy van benne alkotóerő, de nem látja még az utat s a célt. Zürichben látta meg Hodler festőművész képeit, ezeknek a hatása adta meg az első lökést az expresszionizmus felé. Amerikába megy, ahol szorgalmasan munkához lát. Newyorki kiállításán feltűnést kelt „Kisértés a sivatagban” című képe.

Érzi, hogy a zsidósághoz tartozik, de nem lát lehetőséget a zsidó szel-

lembe való belékapcsolódásra. Hiszen a művészet nemzetközi. Elhatározza, hogy Palesztinába megy, ahol tizenkét évvel azelőtt rövid ideig mint kagylófaragó dolgozott a Becalél-műhelyben. A terve sikerült, Palesztina csodálatos természeti szépségei, a próféták földjének isteni varázsa, a felbuzgó új zsidó élet önfeláldozó erőfeszítése és a népébe való szerves, alkotó belekapcsolódás termékenyítő harmatként hatottak a művész alkotóerejére.

*

„Teóriák nélkül dolgozzék a művész, mert a teóriák bilincsekbe szorítják a fantáziát és az alkotóerőt. Sohasem tartoztam és nem is fogok tartozni semmiféle meghatározott művészi irányhoz, mert ezek megsemmisítik az individualitást”, — ezt mondja nekem a művész és én nem bírok el-lentmondani, mert ez a véleménye is — individuális. S ilyen a művészete is.

A színek és a kompozíció oly különösek és újszerűek, hogy az embernek önkénytelenül az a kérdés ötlék az eszébe: „mi ez? hát így is lehet?” Az ember érzi, hogy itt nem festésről van szó, úgy mint azt általában értjük, — itt valami új történt.

„A yémeni család” minden egyes tagján rajta van az életnek a tragikumig igaz Jelenése. A kis kecskétől a mérlegig. Úgy hogy nem tudjuk, hogy a „csupa fajiság”-ot kifejező fekete témani zsidó földi diót mér-e vagy életet. A yémeni nő e családban ős-zsidó bálványkép lehetne, abból az időből, amikor „vétkeztek atyáink az Örökkévaló előtt” és egyben „Debóra a pálma alatt”. Ott van a családdal együtt annak minden vagyona, oda vannak festve a tel-avivi homokra, a háttérben ott épültek már az új tel-avivi házak — nem tudom, miért tűnik ez mind oly különösnek, hogy minden kiállításlátogató órákig csodálta, némelyik meg a könnyeit törölgette... Talán a yémeni zsidó homlokára van írva kétezer év története?

Sokszor meg úgy látja az ember, hogy minden olyan egyszerű ennél a Rubennél. Festő, mint a többi festő. Itt van például a „Jeruzsálemi zsidónő”. Úgy van odafestve, abba a boltozatos, öreg jeruzsálemi szobába, hogy máshová nem is illene. Hát nem természetes ez? Hiszen másképpen nem is lehetne, hiszen másutt nem is élhetne ez az igézőszemű „jerusalmi”. Hiszen így és itt látjuk őt mindennap a boltozatos jeruzsálemi szobákban.

*

Ruben (Tel-Aviv): Lagbeomer Meronban.
A „Meváksé Elohim” (Istenkeresők) című most megjelent albumának egyik fametszete

Lagbeomer in Meron.

Ruben albuma, a „Meváksé Elohim”* (Istenkeresők) külön fejezetet érdemel. Már maga a kiadás is érdekes. Mintha középkori boszorkány-műhellyé változott volna át Ruben tel-avivi kis műterme. Ott készíti elő a művész a fát a fametszetek számára, ott készíti a festéket maga a művész, ott szabja az albumnak tizenkét metszetehez való finom papirost. Ott készül minden — a megrajzolástól a kinyomatásig. Valóban oly jelenség volt a fametszetek megjelenése a palesztinai könyvpiacra, amely bámulatba ejtette a külföldi turistákat is, pedig hát azok sok finom technikájú sokszorosítást láthattak már, nem úgy, mint mi palesztinaiak.

A „Meváksé Elohim” (Istenkeresők) százhuszonöt példányban jelent meg és minden egyes példány műgyűjtők számára való tökéletes remekmű.

A „Meváksé Elohim” megjelenése mintha egy új világot és új lehetőségeket nyitott volna meg a művészi felfogásban és átélésben. Ezt a művészek mondják s pedig olyanok, akik régeb-

*) Ára 15 dollár.

Megrendelhető a Mult és Jövő által.

Ruben palesztinai festő és szobrász „Milchama penimith” (Belső harc, lelki tusa) című szobrával. Ruben und sein Werk: Seelenkampf.

ben keresik az „Istent” Erec Jiszroélban, mint Ruben. Az „Égő túskeborkor”, a „Galili halász”, a „Lagbaomer Meronban”, vagy akármelyike a tizenkét fametszetnek, mintha felszabadítana bennünket egy varázslatos nyomás alól és — levegőt, friss szellőt fujna a szívünk felé. Erről a felszabadulásról ma még nem is szabad nagyon beszélni, mert az a bizonyos „varázsos nyomás” túlközel van és félő, hogy a dicséret megárthat, az „Ajin hara” mindent elronthat.

*

Ruben azelőtt szobrászattal is foglalkozott és habár azt teljesen elhagyta, még ma is lát-szik hatása a művészetén. A szobor valahogyan jobban „létezik” a nézője számára, mint a kép. Erősebb a „fizikai” behatolása a lelkünkbe. Ilye-nek a Ruben képei. Bennünk *vannak*. Beléhatol-nak az énünkbe és összeolvadnak vele. Bámula-tos a forma- és térérzéke Rubennek. Ezt műkri-tikusok mondják róla. Ő szerénységből-e, vagy önmaga közelsége által okozott optikai csalódás-ból, azt mondja:

„Ez az esztendő a színek esztendeje, most kezdem fejleszteni a formát.”

Mi reméljük, hogy Ruben még fejleszteni fogja erőit. Mi büszkék vagyunk reá és hisszük, hogy ő dicsőséget fog hozni az új zsidó Erec Jiszroélra.

Salamon ibn Gabirol: אלהי בושתי

A „KIRALYI KORONABÓL”. (Kether málchuth.)

*Uram, szégyenpirban állok itt előtted,
Lelkem öntudatra, amikor felébred.*

*Amilyen hatalmad: örök, dicsőséges,
Nyomorult sorsom oly végtelenül véges.*

*Amilyen hatalmad szárnyaló ereje,
Gyarló földiségnek úgy vagyok embere.*

*Tökéletes Te vagy! Nálam sok a vétek,
Magad vagy az egység, Nálad van az élet.*

*Mindenható Urunk, örökké fennmaradsz,
Bölcsesség, a nagyság, Istenünk, csak Te vagy.*

*Múló göröngy vagyok, földnek szálló pora,
Szégyennel telt edény, csendesség oszlopa.*

*Továtűnő árnyék, szélbe röpke szellő,
Hűtlen kígyó mérge, pusztulást lehellő.*

*Csalfa az én szívem, telve konoksággal,
Lobbanó haraggal, hazug, bűnös vággyal.*

*Fennen jár a szemem, hevem mindjárt lobban,
Tisztátlan ajakkal Istent káromoltam.*

*Ösvényem sokszor volt ferdeség ösvénye,
Lábommal tapostam sok nemesre, szépre.*

*Mondd Uram! mi vagyok? mi az én életem?
Lehetek-e erős, igaz a szemedben?*

*Ha már itt a földön, mint a semmi vagyok,
Mivé leszek akkor, amikor meghalok.*

*Jöttem a semmiből, oda térek vissza,
Színed elé ember joggal nem lép oda.*

*Orcátlanul jöttem, ocsmány gondolatom,
Bálványokhoz fordult gonosz indulatom.*

*Hatalmas lett a vágy, lelkem csak nem tiszta,
Fertőzött szívem pusztult a mocsokba.*

*Reám jött Istennek mérhetlen csapása,
Nőttön nő, ime már nincsen elmulása.*

Fordította: Dr. Winkler Ernőné
Munkácsi Noémi.

SZATMÁRI MÓR: EGY AFRIKAI OÁZIS ZSIDÓI KÖZÖTT

Tuniszban, a tuniszi tartomány fővárosában, több mint negyven-ezer zsidó lakik, de az afrikai zsidók életviszonyait sokkal intenzívebben és könnyebben megismerhetni a sivatag oázisain, ahol kisebb tömegekben élnek s jobban megőrizték ősi szokásaikat, hagyományaikat. Ezen az oázisokon még jóformán mentesek maradtak a franciák által erősen terjesztett kultúra befolyásaitól. Nem európaiasodtak el s éppúgy, mint az őslakó arabok, az őslakó zsidók is híven megőrizték apáik és nagyapáik életszokásait azzal a bensőségteljes hithűséggel együtt, mellyel az ősi valláshoz ragaszkodnak. A kultúrától, melyet a vasutak a nagyobb oázisokba is elvisznek, természetesen nem zárkózhattak el. Mint okos, életrelévő emberek, ők is hasznosítják a kultúra vívmányait. Kicsike boltjaikban, apró műhelyeikben már megláthatod a francia iparcikkeket s a zsidó szabók a berregő varrógépek mellett ülve dolgoznak. Még pedig szorgalmasan. Mert a szorgalom éppúgy hozzátartozik az afrikai zsidó karakteréhez, mint a szigorú vallásosság, melynek erkölcsi parancsolatai a maguk hamisítatlan bölcsességükben maradtak rájuk s ezeket a parancsolatokat éppoly lelkiismeretességgel tartják tiszteletben, mint az állami törvényeket.

Felejthetetlen marad előttem az a beszélgetés, melyet Gabes-Menzelben, a gabesi oázis egyik arab falujában folytattam *Said Haddad* rabbival a menzeli zsinagóga pitvarában. A kicsike, de formás, a bibliából vett felirásokkal, sok-sok ezüst, vagy ezüsttel kivert függő lámpáscskával, meg színes zászlócskákkal díszített zsinagóga az istentiszteletek idején kívül iskolául szolgál. Ez a chéder vagy „medres”. Hangos énekléssel tanulták a zsidó gyerekek a *Sir ha Sirim* héber szövegét. Maga *Said Haddad* tanította őket, mikor beléptem a zsinagógába. Daliás termetű, szép férfias arcú ember. Öltözete épp olyan, mint az araboké. Gondosan ápolt, fekete szakála szinte melléig ér. Apró ezüst gombokkal ékített selyem dolmánykája mögül csipkés, hófehér muszlin-ing látszott ki. Fején fehér turbánnal körülvett vörös fez; bő salavárija térdéig ér. Szép fehér harisnya födi izmos lábszárait s barna-vörös bőrpapucsot visel. Szenegáli szerecsen vezetőm, Tumi ben Mohamed ben Salah, bemutat neki. Én kezemet nyujtva azt mondom: Szalom aléchem. Nagy fekete szemeiben felragyog az öröm tüze. Nem beszél csak arabul meg héberül. Így tolmács útján diskurálunk. Mikor mondom neki, hogy magyar vagyok, mosolyogva rázza meg a fejét. Sohase hallott Magyarországról. Nem csoda, Menzel falu roppant messzeségre van mitőlünk és *Said Haddad* csak egyszer volt távol Tunisztól, mikor Jeruzsále-

met látogatta meg. Európában sohasem volt. Kérem, hogy mondjon el egyet-mást életviszonyaikról. Valami különös mosoly játszik sötétbarna ábrázatán. Azt olvasom le róla, hogy bizalmatlankodik. Néz a szerecsen tolmácsra, de nem szól semmit. Most már tisztában vagyok azzal, hogy kételkedik zsidó voltomban. A mellettem álló *egyik gyerek kezéből kiveszem a könyvet és a Sir ha Sirim héber szövegéből hangosan elolvasok néhány verset*. Mikor fölnézek, *Said Haddad* ábrázata szinte ragyog a boldogságtól. Most már nem kételkedik.

A gyermekek körülvesznek a templom pitvarában, ahova *Said Haddad* rabbi kivezet és azután arabul beszél hozzám. Olykor-olykor félbeszakítja beszédét, hogy Tumi ben Mohamed ben Salah tolmácsolhassa.

— A zsidók — mondja — jól el vannak terjedve Tuniszban. A főváros zsidósága nagy hitközséget alkot. Kereskedelemmel és iparral foglalkozik, de vannak az afrikai zsidók közt előkelő orvosok, ügyvédek, mérnökök, professzorok, sőt bírák is. Egyik-másik zsidó kereskedő igen vagyonos és számos országra kiterjedő kereskedelmet folytat. Igen jó, szinte testvéries vi-

Öreg zsidóasszony Tuniszban csipkefejkendővel és ékszerekkel
Alte Jüdin aus Tunis.

Egyik menzeli zsidó kertjének részlete

Oase Gabes

szonyban élünk az arabokkal, akik nem ismernek felekezeti különbséget maguk és a zsidók közt. Annak, amit más országokban antiszemitaságnak neveznek, itt nyoma sincs. A franciák is, mint Tunisz protektorai, megbecsülik a zsidókat.

— Hogy itt Tuniszban antiszemitaság nincsen, annak okai jórészt mibennünk zsidókban vannak meg. Mi hűséges állampolgárok és emellett jó arabok is vagyunk. Nem törekszünk állami hivatalokra és nem támasztunk féltékenységet se a franciákban, se az arabokban. A tuniszi tisztviselők nagy kontingense az arabokból rekrutálódik. Mi nem csinálunk nekik ezen a téren konkurenciát. A fő az, hogy kölcsönösen tiszteljük az egymás vallását és vallási erkölceit. Mi itt az oázison olyan viszonyban élünk az arab mohamedánokkal, hogy több mohamedán szülő a mi iskolánkba járattja gyermekét. Itt, a mi isko-

Szatmári Mór Menzel-faluban, egy zsidó meg egy arab fiúcskával és a szerezően tolmáccsal

Moritz Szatmári in Menzel

lánkban megtanulja az elemi ismereteket s aztán a vagyonosabb arabok gyakran a jól tanuló gyermeket elküldik Tuniszba magasabb iskolába s végez valamely főiskolát vagy Tuniszban, vagy Franciaországban, mert a hivatalnoki állásokhoz főiskolai végzettség szükséges. Mi zsidók pedig kereskedéssel és iparral foglalkozunk. A szabók kizárólag mind zsidók, az ötvösök is, ellenben a suszterek mind arab mohamedánok. Agrikultúrával csak annyiban foglalkozunk, hogy bérbeveszünk itt az oázison egy-egy kertet s annak terményeit exportáljuk.

— A gabesi oázis nagy kiterjedésű, rendkívül termékeny terület; több mint 250.000 datolya-pálmafa ontja az áldást, de a datolya mellett van banán, granátalma, füge, szőlő, dinnye, narancs, citrom, barack, mandula, mindenféle zöldség és búza meg zab. Láthatja a bazárban, hogy főképp itt termelt és itt készített cikkekkel folyik az egész kereskedelem. A sivatagból jönnek ide karavánok, melyek tevéken szállítják a sivatag más oázisaiba, vagy a városokba az itt vásárolt árukat: élelmiszereket, nyersbőröket és gyümölcsöket, meg szárított halat, mert itt van a tenger közelünkben, de kikötőnk nincsen.

Tumi ben Mohamed ben Salah tolmácsom kiegészíti a rabbi előadását még azzal, hogy az egyik menzeli zsidó, névszerint Reb Sussi *Kohin* a leggazdagabb ember az oázison; a legnagyobb exportőr és emellett igen jószívű; az arabok szeretik és tisztelik, mert ha valamely arab megszorul, Sussi Kohin kiségi kamatnélküli kölcsönrel.

Az oázis 3000 lakosa közül 400 zsidó, de laknak zsidók még a félig-meddig troglodita, barlanglakó matamaták közt is a sivatag belsejében. A Gabestől 80 kilométer távolságban lévő Kebili oázison is találkoztam zsidókkal s ezek is éppoly viszonyok közt élnek, mint a gabesiek, vagy menzeliek, de persze kevesebben vannak.

Tunisz tartomány zsidóságának érdekes történelmi hagyományai vannak. Egykor zsidóuralom volt Tuniszban. Büszkén emlegetik *Kahéna* zsidó királynőt, aki szépségre, bölcsességre, bátorságra vetekedett a híres Sába királynővel. Kahéna a mórokkal és berberekkel folytatott dicsőséges háborúkat. El Djem arab faluban látható az óriási amfiteátrum romja, mely még a feníciaiak idejéből maradt s nagyobb, mint a római Colosseum. Ebben tartotta Kahéna királynő a maga főhadiszállását.

A gabesi oázison az idegen előtt legfeltűnőbb az utcákon, a bazárokon, a nyilvános kuktánál, meg a folyó partján a zsidó nő. Egyáltalán a nők, akik a kis arab falvakban láthatók, mind zsidók. (Az arab asszonyok csak napszállat után mennek ki az utcára, akkor is sűrű fekete fátyol borítja ábrázatukat.) Ezek a zsidó nők adják meg ennek a kis világnak a legpoétikusabb han-

gulatot. Valami különös, zománcos keleti színt. A maguk keleti szépségével s ruházatuk pazar színeivel. Egyik szebb, mint a másik. Valóságos bibliai alakok. Jobbára kék-sárga sávós selyemkahit viselnek gyönyörű, karcsú, ruganyos természetűen. Szabályos, olajbarna ábrázatukból kiszikrázik fekete szemöknek tüze. Mikor a nyilvános kutaknál telemerített, ősfarmájú agyagkorsóval a vállukon lépkednek, mintha csak a bibliai Rebekát látnám. És tele vannak ékszerrel. Hollófekete hajjal borított fejükről (az asszonyok nem viselnek parókát) az ékszerek egész tömege lóg vállaikra, nyakukból pedig számos arany, ezüst, vagy gyöngyláncok hullámanak és ezeken a láncokon vert aranyékszerek fityegnek. Meztelen karcsú bokáikon vastag, tömör, cirádás lábpereceket hordanak. És így tele rakva ékszerekkel, állanak a folyó vizében és mossák fehéreneműiket meg a gyapjút.

Tuniszban a fiatalabb női zsidó nemzedék már francia divat szerint öltözik, de az öregebbek még megtartják az ősi viseletet. Láttam Tuniszban anyákat lányaikkal. Az anyák még salavárit, bő fehér selyemkahit, fejökre borított fehér csipke- vagy omlatag muszlin-sált viselnek, meg a sok drága ékszert, hanem a leányok már az utolsó párisi divat kreációiban pompáznak. Ám az oázisokon a zsidónők még kivétel nélkül az ősi formákat tartják meg s egész magatartásukban valami imponáló méltóság és önbizalom nyilvánul.

Tolmácsom és vezetőm, aki alaposan ismerte a viszonyokat, azt is elmondotta, hogy a zsidónők igen dolgozók, szorgalmasak és hogy rendkívül erényesek. Az, hogy gondosan öltözködnek és oly sok ékszert viselnek, összefüzdik egyfelől a hagyományos, másfelől a vallásos felfogással. Az asszonynak kötelessége az — úgy tartják, — hogy minél jobban tetsszék az urának s ezért cicomázza magát. Az ékszer, amit magán hord, mind családi kincs. Egy asszony, aki a folyóban mosott, mikor látta, hogy nagyon érdeklődöm az ékszerei iránt, némi büszkeséggel mutogatta meg azokat és elmagyarázta, hogy melyik maradt még a nagymamájáról, melyik meg az anyjáról s melyiket kapta az urától házassági ajándékképpen.

— Még van otthon is egy csomó — hetykélkedett, — de azt már a lányaim fogják viselni.

Bizvást mondhatta volna, hogy viselik; mert láttam amolyan süldő lányokat, akik már egész ékszer-kirakatokat hordoztak fejükön, meg nyakukon, sőt egyik menzeli szűk utcácskában a napsütésben szinte szikrázó fehér házacska ajtajában láttam anyja ölében egy csecsemőt, akinek gömbölyű karocskáján már ott fénylett a kicsike arany karperec.

Az asszonyt a Kodak elé állítottam és a többi afrikai felvételemmel együtt elhoztam a Mult és Jövő olvasóinak.

Zsidóasszony Gabes oázison, amint a folyóban áll ruhamosás közben és mutatja ékszereit
Jüdin in der Oase Gabes

Holder József: Szerelmes dal

Nem érzem a telet az uccán,
mert nyár van a szívem egén,
Ha nézek a fekete éjbe,
a hajadra gondolok én.

S a csillagok arcába nézek,
nagy szemükbe öröm nevet,
Be gyakran is szórtam elébük
nagy, bánatos énekemet.

Derüsen és vidáman vannak,
kék sátoruk ó be virul!
Zengek nekik testvéreikről
dalt: két szemed csodáirul.

És folytatom tovább a nótát,
hogy ma nálad voltam, te szép!
S a csillagok nevetve mondják,
hogy tudták már sokkal előbb.

Héberből ford.: Bródy László.

A menzeli zsidó iskola előtt

Vor der Schule in Menzel

Palesztina poétái.

ASZAF HALÉVI:

JOBBRA, JÁ-ÁMIR!*)

Nemes fia volt az Ámir,
Tiszta, szent vér, előkelő:
Musztákemnek ivadéka,
Ácsel ősi sarjából.

Nem a vagyon, de Törzsfa
És a haza az erények!
Mit is ér az arany, gyémánt,
Ha a vér nem nemesi?

Csak a királyfi kezében
Hajlong kegygel kormánypálca
S nemes szülők ivadéka
Óseinek útján jár.

Boldog, kinek őse Khalif,
Calah-Al-Din unokája!
Boldog, kinek osztályrésze
Vére Ibn Válednek!

Nemes fia volt az Ámir,
Fenséges a családfája,
Feje csupa boldog álom
De a zsebe — mint a dob!

De se baj; ha pénze nincsen,
Nemes izma csupa erő;
S hogy családja ne éhezzen,
Beállt földmunkásnak ő.

Egy jómódú kistelláhnál,
Kinek csak egy ökre vala;
Ki szegődik ökör-párnak?
Nemes Ámir megteszi!

Bizony, megtette az Ámir,
Beállt hozzá ökörpárnak;
S gazdájával, a felláhhval
Egy feltételt kikötött:

Kenyérben ő nem inyences,
Munkabére — ahogy szokás;
Ámde minden titulását
Megőrizni köteles!

Minden ősnemesi címét!
Szólítsa őt: „Oh, Já-Ámir!”
S ne felejtse Ácsel fáját,
Ha ökrével hajtja őt!

Igy suhint a fellah botot
Nemes Ámir feje fölött:
„Jobbra, jobbra, oh, Já-Ámir!”
Szól a gazda tisztiesen.

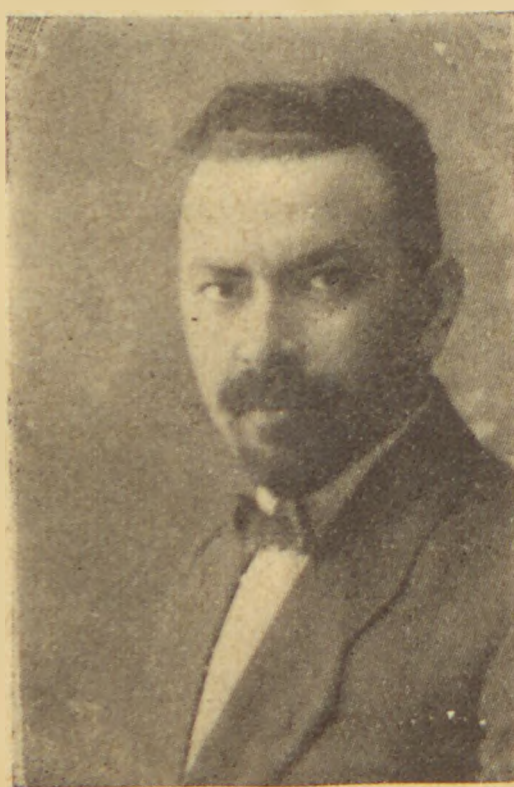
*) Ámir — herceg.

S nemcsak jobbra, balra is ám,
„Most meg balra, oh, Já-Ámir!”
Jobbról balra megy az ökör,
Akkor is, ha ősnemes!”

Igy suhint a fellah botot
S földjét szántja nemes Ámir
Ökör-hiven — és zsebében
Ősnemesi Pergament...

Suhintsd, gazda, suhintsd botod,
Se baj, mégis Ámir vagyok!
— Jobbra Ámir, Ácsel sarja!
Titulus az van elég...

Hameiri-Feuerstein fordítása.

Aszaf Halévi

ZIRNDORF:

A JORDAN ÉS IZRAEL.

Jordánnak árja, Judea virányán
Hömpölygő ár, téged köszönt dalom.
Itt állok és áhitat üdve száll rám,
Karcsú pálmákkal szegett partodon.

Hullámaid mit zsonganak szivembe?
A multak minden képe fölkerült.
S úgy érzem, népem, mintharegezengne
Dicsőségedről, mely rég veszni tért.

És mintha újra látnám Judeámat
És járnék Salem templomos hegyén
És hallom, hárfásának dala árad
Három évezred árnyékán felém.

Cédrusos dombok tájáról leszállva
Ugy tör alá a kéklő folyam,
Mintha a nép ifjonti büszke álma
Isteni vággyal vonná, úgy rohan.

A termő sikra még nem ért le árja,
Nem menekülhet a mélység elöl,
Hol Tiberias komor tava várja
S ifjú hulláma siri mélybe dől.

De a zavargó szürke tavon átal
Tisztán, fénylőn tör Júda folyama
S túlhan megint a régi ragyogással
Köszönti a tájt s úgy folyik tova.

Mint e folyó épp olyan vagy te, népem!
Hányszor nyelt el a népek tengere;
De akár mint hányt-vetett is dühében,
Mégsem vesztél ott, nem vesztél bele.

Erős kezében ő hit vándorbotja —
S igazság pajzsa — úgy jársz bátoran.
Balsors völgyén is úgy jutsz át ragyogva
Mint ott hazádban az ősz szent folyam.

Fordította: Telekes Béla.

AVIGDOR HAMEIRI:

VISSZATÉRÉS.

Megfogja lelkemet az éj,
Mely tele rejtelmekkel,
S a mély sötétből kérdezem,
Jön-e majd az a reggel?

S hajnalra búsan ébredek,
Fényt ont reám a reggel,
S könnyezve kérdek, hol az éj,
Mely tele rejtelmekkel?

SASS IRÉN: A GYÁVA FÉRFI

satakos, ragadós hó feküdt a görbe kis város utcáin. Március volt. Valahol a keleti Kárpátok fölött már tág lélekzéssel várakozott a tavasz, de lent, a hegyek tövébe ásott helység szűk utcáin fülledten, szinte szellőzetlenül ült még a tél nehéz szaga. Mózes a korcsma-ajtóban állott. Az utcát nézte és szögletes, sápadt homlokát odafeszítette a párás ablaküvegre. Kora délelőtt volt, tíz óra tájt.

Három bozontos, kucsmás figura állt meg a korcsma előtt. Vastag, veresképű, durva és tompavonású három paraszt, nagy botokkal; csizmájukon nehézkesen cipelték a hólét és a sarat. Mózes ijedt rebbenéssel a szemében rájuk nézett, azután hirtelen eltávozott az ajtótól. Fekete, fényes kaftánja néhány másodperc alatt beleolvadt a korcsma mély, homályos hátterébe.

A három férfi belökte az ajtót. Hangosan köszöntek, inkább megszokásból, mint tisztességből, botjukat odavágták az elnyűtt padozathoz és megálltak középben.

— Téged keresünk, zsidó — indította el hangját az egyik, némi tétovázó hetkeséggel és durván mosolygott hozzá. — Ne híjj a sarokba, állj ki most! Az öcsénk szégyenét keressük rajtad...

Mózes felállott. Halavány arca a homályban úgy világított, mint egy apró képecske a roppant keretben. Nehány lépést előrejött. Idegesen nézett a férfiakra; fivérek voltak, a kisváros leggazdagabb birtokosai, félig parasztok, félig urak, durvák és állatiak. Nagy szőrös öklük úgy nyugodott a vastag furkósbok végén, mintha vörösréz-gombok lettek volna, ormótlanul, vaskosan, dísznek odaszánva. Nagy, csizmás lábukon úgy álltak, mint valami létrán.

— Nincs énnekem magukkal dolgom Sztribek úr — mondta Mózes elhárító hangon és remegő kezével a pultra támaszkodott. — Mit akarnak tőlem?

— Mit-e?! Ki hajította ki az öcsémet tennap este a hóba? — kérdezte most a középső. — Azt a gyenge gyereket ki csapatta ki a pocsétába? He?!

Mózes szelíd kézmozdulatot tett:

— Kicsit részeg volt az öccseura Antal úr, megfélemedezett magáról...

— Az a! — válaszolt megint a középső. — Idehozza a pénzét a zsidónak, az meg a pocsétába hajintja...

— Ez nem maradhat ennyibe! — kiáltotta a harmadik; felemelte botját aztán a földre kopantotta. — Ez bizony nem is marad ennyibe!...

Mózes kicsit szédülve lépett hátrább. Lehúnyta szemét, mély, fájdalmas utálkozás vett erőt rajta. Félt a durva és erős parasztoktól s

mert tudta, hogy fél, utálkozása annál mélyebb volt és annál fájdalmasabb. Remegve kívánta végét ennek a jelenetnek, melynek vereségét látatlanba is magára vette már, de a párbeszéd, a magyarázkodás, az *előtte* való hadakozás (amelyről tudta, hogy hasztalan) kimerítette. Egész korcs, önkínzó álmokban és gyötrődő valóságban megtört élete felzúdult benne; a falu, amelyet utált és a könyvek, a messzi város, amely minél elérhetetlenebb volt, annál tündöklétesebb kívánsággal vonzotta... Nézte a parasztokat. Láta vastag homlokuk mögött a primitív szándékot, amely idevezette őket. Félt tőlük, de félelme (mint a nagyon gyöngé és meggyötört embereknél általában) dacot váltott ki belőle, valami minden-mindegy dacot és remegő szájjal odaállt a parasztok elé:

— Nahát tudják meg, igenis kidobattam az öccsüket. Ki; a cselédemmel! Ugy kellett neki! A legidősebb Sztribek túlzott és ügyetlen

A vak Lamech megöli Káint. (A Széfer Hájásár fametszeteiből.)
Verlag Benjamin Harz, Berlin.

Lában utoléri Jákobot. (A Széfer Hájásár fametszeteiből.)
Verlag Benjamin Harz, Berlin.

hetykeséggel csaknem belelépett a vékony zsidóba:

— Hogy merted tenni?!

— Mertem. Kellett, hogy merjem! A feleségemhez akart nyúlni! — Mózes hangja — bár nem akarta — ideges, felindult és remegő volt. Benne bujkált a sírás is, a panasz is, az alázat is. Pedig férfias akart lenni és vékony mellét szinte szakadtáig előredüllesztette. Nagy, kék szeme kereken bámult, mint egy gyereké.

A három férfi hangosan elnevette magát. Vastag nyakukból vastagon, zsírosan pukkadózott ki a nevetés. A kis zsidónéra gondoltak, a szőke, apró, sápadt és sovány kis színtelen asszonykára, aki bő szoknyaiban, csöpp kis testével úgy illegette magát az utcákon végig, mint egy veréb. Mózes kómikus férfiassága kétszerezsen kómikusnak tűnt fel, amint melléje gondolták a verébfeleséget, akit ez a veréb-férjecske megvédett a legfiatalabb Sztribek nagy, vörös

kezeitől. A három férfi, mint három óriás, igen jóízűen nevetett ezen.

Mózes összehúzta a szemét:

— Mit nevet Antal úr? Maga tán eltűrné, hogy a feleségéhez nyúljanak?!

Antal, a középső Sztribek nemrég nősült. Barna és piros, hajlótestű lányt vett feleségül, szegényt, de urit, aki úgy virágzott a dús és paraszti Sztribek kúrián, mint egy Maréchal Niel valami öblös parasztkorsóban. Antal szerette a szép, karcsú asszonyt, büszke volt rá, mint a legjobb lovára és sértette, hogy Mózes össze merte mérni vele a maga kis verebét, aminthogy Sztribek Antal lovához sem volt tanácsos senki lovát hasonlítani a környéken. Rárivalt Mózesre:

— Hogy mered a magad keszeg asszonyát az enyémmel egyszerre említeni?!

— Akár keszeg, akár nem, nekem feleségem... és gyereke van...

— Eh! — legyintett a legidősebb Sztribek, — faksznizik a zsidó... Kell is asszonyt féltetni attól a tizenkilenc esztendő suhantól! Gyerek az még... nem is gondolja meg mit tesz... De más volt itt a bibi Mózes, valld csak be!

— Semmi más, — felelte Mózes, rekedten és kimerülten. — Nem kell úgy védeni az öccsüket, még az igazság ellen is. Tizenkilenc éves férfi nem gyerek már, én se vagyok több és egy esztendő fiam van... Látja Sztribek úr.

Hangja csupa visszavonulás, csupa szelídség és bánat volt. Már megadta magát, csak békén hagyják és menjenek, menjenek innen...

A három férfi kis ideig hallgatott. A legidősebb Sztribek, aki a negyven felé járt, deresedő fejjel, öregedő arccal s még mindig nőtlen volt, valami kíváncsi csodálkozással nézte Mózeset. A keskenyvállú, szőke férfi itt nőtt fel a szeme előtt, itt házasodott, itt mérte a bort, itt rőtta hosszú kaftánjában a szűk, rendetlen utcákat... és mégis, milyen különös! soha senkinek se jutott eszébe, hogy ez a zsidó gyerek még, gyöngé, félénk gyerek a kis korcsmáros-familia élén. Alighogy felcseperedett, belenőtt apja kaftánjába, elfoglalta a meghalt öreg helyét a pult mögött, a kis falusi templomban, a szegényes asztalfőn, a közönyös kisváros embert-számoló köztudatában; egyik napról a másikra férj és apa lett és... és mindössze tizenkilenc éves!

A deresedő Sztribek valami különös részvétellel nézett rá:

— Maga csak tizenkilenc esztendő Mózes? Mózes meglepődött a változott hangon.

— Annyi! — mondta hangsúly nélkül.

— Nahiszen, bolond dolog, hogy mán ott a gyerek is a böcsőben...

Vaskos hangjában annyi szájalom volt, hogy mindannyian halványan elmosolyodtak. Ettől a mosolygástól egyszerre megenyhült a feszültség közöttük. A középső Sztribek az asztalra ütött:

— Ez is kölyök, az öcsénk is kölyök, Micsoda kölyökhistóriába keveredtünk!

Mindhárman hangosan elnevezték magukat.

— Na Mózes — mondta a legidősebb, — adjon ide egy litert az asztalra!...

S mikor a bor mellé telepedtek, Sztribek Antal gúnyosan belenézett Mózes arcába:

— Isszuk a zsidó borát Mózes, pedig tudja-e minek jöttünk ide?

— Tudom — felelte sápadtan és keserű mosolygással Mózes, — meg akartak verni...

A kis szőke asszonyka félénk hangon szólt be az ajtón:

— Mózes, gyere vacsorázni...

A férfi nehéz lépésekkel indult. Aztán mintha meggondolta volna magát, visszafordult és megállt a pult mellett:

— Ráchel... gyere csak ide...

Az asszony szó nélkül, szinte gyermeki engedelmességgel odament. Keskeny, fehér arca, egy húséges állat figyelmességével világított a férjére:

— Akarsz valamit?

Mózes nem nézett az asszonyra:

— A Sztribek-fiúk voltak itt... mind a hárman...

Az asszony a legfiatalabb Sztribek erőszakoskodására gondolt és elvörösödött:

— Mit akartak?

— Mit?! Meg akartak verni!

Az asszony önkénytelen mozdulattal az ura elé ugrott. Vékony két karját kiterjesztette, fejletlen vállaival, szemérmes szeretettel az ura melléhez szorult és felsikoltott:

— De aztán!...

Mózes arcán a szégyen egy bizonyos rándulása futott át:

— Aztán... hát aztán... hát nem vertek meg...

— Mit mondtál nekik?!

Aggodalom és reménykedés, egy kevéske büszkeség és sok öröm volt ebben a kérdésben. Rachel tizennyolc esztendő kis agya csak azt tudta felfogni, hogy a Sztribek, akik verekedni jöttek, végül is békésen távoztak el. És ezt Mózes csinálta... az ő Mózes — ésszel!... Talán erővel is... Igen, ésszel és erővel... Átölelte az ura karját:

— Nem féltél attól a három vadállattól?

— Mit! félni! miért félttem volna?! — rázta meg magát hetykén Mózes, aztán hirtelen elszégyelte magát. Maga előtt látta ismét a három parasztot, daliásul, nyers, állati bátorsággal nagy, fénylő arcukon, a hatalmas furkósbottokkal és hallotta a fenyegető, hetyke hangjukat. Bágyadtsága újra elöntötte egész lényét, borzasztó kinnal érezte vézna testének gyengeségét, roskadó fiatalságát, amely mint bizonyos árnyas helyeken nyíló virágok, ismét és ismét visszavonzotta

őt a jesivák füledt csendjébe és a védettség nyugalmába. Sikoltani szeretett volna, mint a sötétben maradt gyerek, hogy elhurcolták az alacsony mennyezetű, dohos szobából, ki, az életbe felnőttek, férfinak, férjnek, apának... Visszafordult a felesége felé, sápadt arcával az arcához nyomult, tág szemmel belebámult a pici asszony bémész, buta kis képébe és nehezen, mintha véresen szakadnának el a szavak a szájpadról, suttogta a felesége felé:

— Rachel... én félttem!... nagyon félttem!...

Szemét elborították a könnyek és sápadt fejét lehervasztotta a felesége vékony vállaira.

Rachel magához ölelte őt és hallgatott. Maradék nélkül megértette, mit jelentett az a néhány, nehezen kimondott szó. Nagy szomorúság vett erőt rajta. Félelem ön maga, félelem a fészek biztonsága miatt... Oh, kis életének hazug nyugalma mennyire megingott! Mintha háborgó tengeren látta volna magát, kis gyerme-

Szodoma pusztulása. (A Széfer Hájásár fametszeteiből.)
Verlag Benjamin Harz, Berlin.

kével és a megmentő, megmentő és viharral dacoló férfi, a férje kezéből kihullott volna az evező...

A zsidó asszonyok csendes, örök bánata rászállt az ő kicsi, homályos értelmére is. Megalázott férfinak alázatos asszonya lenni, gyáva férjnek meghunyászkodó felesége lenni... az üldözöttnek védettje, a gyengének tehetetlen gyámoltja...

Lehajtotta fejét.

Mózes válla megremegett ölelő karjai között. Sírt. Rachel anyás, nagy, mélységes, megértő, szinte mennyei pillantással nézett le rá:

— Ne sírj Mózes... mindegy az — mondta halk és tétova hangon. — Mindegy az Mózes... No, ne sírj hát... Mi bánt?!

Mózes ráemelte arcát az asszonyra:

— Rachel... én... én nem vagyok ember... én nem vagyok férfi...

A kicsi asszony magához szorította a könynyektől nedves fejet. Halványan, szelíden mosolygott:

— Nekem így is jó vagy Mózes... Nekem férfi vagy...

És sápadt, keskeny kis száját remegve szorította a férje szájára. Remegve és szerelmesen. Házasságuk alatt első ízben merészkedett erre a kezdeményező gesztusra. Most, most valahogy úgy érezte, hogy neki is szabad, hogy valami úton-módon ez a vallomás pozíciót adott neki. Vékony karjait megfeszítette és örült neki, hogy a sírdogáló férfi mennyire rátámaszkodik és milyen jó nehéz... És ő birta.

Rachel ekkor érezte első ízben, hogy milyen erősek a zsidóasszonyok...

Else Lasker Schöler:

NÉPEM.

Korhadt a szikla,
amelyből fakadok
és istenes dalokat énekelek.
Sebesen zuhanok le az úton
és egészen távol magamban csörgedezek le
egyedül, panaszköhalmokon át
a tengerig.

Oly nagyon elsodródtam már
véreim mustos erjedésétől
és mégis mindig-mindig visszhang kél bennem
ha Keleten
a korhadt sziklaváz
a népem
borzalmasan
Istenhez kiált.

Fordította: Szenes Erzsébet.

DR. PFEIFFER IZSAK: „SZÉFER HÁJÁSAR“ HŐSI ÉPOSZUNKBÓL

JÁKÓB FIAINAK HARCAIBÓL.

A második napon Jákób fiai Szártán városához mentek, mert hallomást szereztek, hogy ennek lakói, kik a városban maradtak volt, seregbe gyűlnek ellenük bosszút állani királyuk haláláért, Szártán pedig magas erődítményű város volt és mély sánc védte köröskörül. A sánc mélysége pedig mintegy ötven könyök, szélessége negyven könyök volt, úgy hogy nem lehetett a városba jutni a sánc miatt. Jákób fiai is hiába kerestek rajta utat, mert a városba vivő út annak mögött volt és aki a városba akart jutni, ha ez oldalról érkezett, előbb megkerülte a várost s csak úgy mehetett be.

Mikor Jákób fia látták, hogy nem találják a városba vivő utat, nagyon bosszankodtak, a város lakói pedig, mikor észrevették, hogy Jákób fiai ellenük keltek, nagyon megrémültek, mert hírt vették, mit cselekedtek Hászár városával. De Szártán lakói nem is mertek kimenni a városból Jákób fiai elé, mikor már seregbe gyűltek volt a városban, mert féltek, hátha betörnek azok a városba, megijesztette is őket az ő vitézségüknek és Hászár sorsának hire. Azért sietve felszedték a városba vivő út hídját, mielőtt odaérkezhetek Jákób fiai és behordták azt a városba, amazok meg hiába keresték az utat, nem találták. A város lakói pedig felmentek a falakra s mikor látták, hogy Jákób fiai keresik a város bejáratát, gúnyolták és gyalázták őket ott, a falakon, azok meg dühöngtek és lángoltak a haragtól gyalázkodásaik hallatán.

Fel is kerekedtek Jákób fiai haragjukban és átugrották sorjában a sáncot nagy erejükben és átvették magukat a negyven könyöknyi szélességen nagy erejükben, úgy hogy a város falai alá jutottak, ott a város bejáratait vaskapukkal elzárva találták. Most hozzáláttak, hogy betörjék a kapukat, de nem teheték, mert a város lakói köveket dobáltak és nyilakkal lövöldöztek reájuk a falakról. Volt pedig a falakon mintegy négyszáz ember. Mikor Jákób fiai látták, hogy a falakon levők miatt nem tudják megnyitni a kapukat, felugrottak a bástyákra, először Juda kelet felől, utána Gad és Áser nyugaton, Simon és Lévi északon, Dan és Rubin délen. A városbeli harcosok pedig, mikor látták, hogyan vetik fel magukat Jákób fiai a falakra, rémülten menekültek onnan, lefutottak a városba és elrejtöztek ott. Ekkor Iszáchár és Naftali, kik a falak alatt maradtak, betörték a kapukat, tüzet gyújtottak alattuk, úgy hogy megolvadt a vas és Jákób fiai mind az embereikkel bevonultak a városba, harcolva és öldökölve a város lakói közt, hogy egy sem állhatott meg előttük. Mintegy kétszáz ember pedig menekültében elrejtözött egy toronyban, Juda utánuk

eredt a toronyig, ledöntötte azt s alatta veszték el mindahányan. Jákób fiai fel is mentek a torony-tetőre és körültekintve megláttak egy távolabb lévő, magas, nagyon erős tornyot, melynek csúcsa az égig ért, gyorsan odasiettek mind az embereikkel s ime, férfiakkal, asszonyokkal, gyermekekkel — lehetnek vagy háromszázan, — telve találták s Jákób fiai nagy pusztítást tettek a férfiakban ott, a toronyban, csak néhányan futottak el és menekültek, míg Simon és Lévi utánuk eredtek.

Ekkor rájuk tört tizenkét erős vitéz, hős a rejtekből, hova elbujtak volt és kemény viadalt kezdtek a tizenketten Simon és Lévi ellen, akik nem bírták leverni őket, de amazok széthasították Simon és Lévi pajzsát. Egyikük kardját emelte Lévi fejére, aki pusztá kezével védekezett és belesujtott a kard a kezébe, majd hogy le nem vágta Lévi kezét. Erre Lévi a másik kezével megragadta a vitéz kardját s nagy erővel kitépte kezéből, a fejére sujtott és levágta azt. De a tizenegy vitéz, mikor látta társuk halálát, neki támadt Lévinek és küzdött Jákób két fia ellen és azok nem bírtak velük, mert erős harcosok voltak nagyon. Mikor már látták, hogy nem verhetik le őket, Simon egy rettentőt kiáltott, hogy ijedten riadt vissza a tizenegy hős Simon kiáltásától.

Juda pedig a távolból is felismerte Simon hangját és Naftalival odasietett Simonhoz, akit harcban talált azokkal a vitézekkel, de másodmagával se bírt velük, mert széthasadt a pajzsuk. Mikor Naftali látta, hogy széthasadt Simon és Lévi pajzsa, gyorsan kivett két pajzsot a szolgák kezéből s odaadta Simonnak és Lévinek. Azok pedig hárman, Simon, Lévi és Juda tovább harcoltak a tizenegy hős ellen naphosszat s már esteledett, de nem bírtak velük.

Hírt vett erről Jákób is és bántotta a dolog nagyon, aztán fohászkodott Istenhez és útnak eredt Naftalival a hősök ellen, felvonta az íjját és egyre közeledve lelőtt közülök hármat. A megmaradt nyolc megfordult s ime, elől, hátul támadják őket, nagyon megrémültek s már nem állhattak meg Jákób fiai előtt s futva menekültek.

Futtukban szembe jött velük Dan és Áser, akik rájuk törtek váratlanul, harcoltak és levertek közülök kettőt, Juda és a többi testvérek pedig üldözőbe vették őket, leverték és megölték mindet.

Ezután visszatértek Jákób fiai, bejárták a várost és kutattak, ha vajon van-e még benne férfi, találtak is húsz ifjút egy barlangba rejtőzve, ezeket Gad és Áser ölte meg, a többit, kik abból a második toronyból menekültek el, Dan és Naftali érte el, harcba eredtek velük és leverték mindet.

Igy irtották ki Jákób fiai Szártán város lakóit, de az asszonyokat és gyermekeket a városban hagyták és nem ölték meg, pedig Szártán

lakói hősök voltak valamennyien, egy közülök megüldözött ezret és kettejük nem futott meg másfele, tízezer ember előtt, Jákób fiai mégis kard élére hányták őket, egy sem állhatott meg előttük, csak a nőket hagyták meg a városban.

Ezután elvitték Jákób fiai a város egész zsákmányát és a foglyok közül, akiket válogattak, meg a juhokat, barmokat és a város minden gazdagságát úgy cselekedvén Szártánnal és lakosaival, ahogy tettek volt Hászérral és lakosságával, aztán útnak indultak és tovább mentek onnan.

MÓZES KUS-ORSZÁG KIRÁLYA.

(Kikánosz, Kus királya hadat indít aram és kelet fiai ellen, amíg távol van Bileám, a varázsló hatalmába keríti fővárosát és elzárja a diadalmasan hazatérő király elől, két oldalt magas erődítéseket emel, a harmadik oldalra vermetek ását, a negyedikre kígyók tömegeit telepíti. Ki-

Jákób fiainak harcaiból. (A Széfer Hájásár jametszeteiből.)
Verlag Benjamin Harz, Berlin.

lenc évig hiába ostromolja Kikánosz saját székhelyét, ekkor menekül hozzá a Faraó elől futó Mózes.)

Történt pedig Kikánosz, Kus királyának halála után és seregei már nagyon fájlalkodtak a harc miatt, akkor szóltak egymásközt: tartsunk tanácsot, mit tegyünk már most, hiszen kilenc éve immár, hogy a pusztaságot lakjuk, kívül a mi házainkon. Ha megtámadjuk a várost, egész seregek vesznek el közülünk, ha itt maradunk a megszállásban, elpusztulunk, mert ha most meghallják aram és kelet fiainak királyai, hogy meghalt a mi királyunk, hadban törnek ellenünk és nem hagynak közülünk hírmondót. Azért hát állítsunk magunk fölé királyt és maradjunk a megszálló táborban, míg a város kezünkbe kerül.

Kerestek tehát akkor Kikánosz egész seregében férfit, aki király legyen felettük, de nem találtak Mózesnél különbet. Sietve levetette kiki ruháját, azt földre dobták, belőlük emelvényt

Mózes gólyákat bocsát a Kus várárt védő kigyókra.
(A Széfer Hájásárból.) Verlag Benjamin Harz, Berlin.

csináltak, ráültették Mózes, aztán megfújták a kürtöket és riadoztak: éljen a király, éljen a király. Esküt is tettek neki az egész nép és mind a fejedelmek, hogy a kusita királynőt, Kikánosz özvegyét feleségül adják hozzá, így királlyá rendelték aznap Mózes maguk felett. Ki is hirdették akkor a kusita férfiak, hogy kiki hozza el Mózesnek, ami csak találkozik nála. Leterítették hát egy ruhát az emelvényre s rárakott kiki aranygyűrűt, pénzeket, kinek, kinek amije volt, sóhám és bedotach köveket, gyöngyöket és ékköveket, meg ezüstöt és aranyat rengeteg sokat. Mózes pedig vette mind az ezüstöt, aranyat, a tárgyakat, a bedotach és sóhám köveket, meg mindazt, amit hoztak neki Kus-fiai és kincstárába tette.

Igy lett királlyá Mózes Kus-fiai felett e napon Kikánosz helyében. Az egyiptomi Faraó ötvenötödik és Izráelnek Egyiptomba vándorlása százötvenhetedik évében lett Mózes király Kus felett, maga akkor huszonhét esztendő volt és negyven évig uralkodott Kus felett. Az Úr pedig szíves hajlandóságot és szeretetet szerzett Mózesnek Kus-fiai előtt, kedvelték őt nagyon és kedves volt Mózes Isten és emberek szemében. Uralkodása hetedik napján összegyülekeztek Kus minden fiai, eljöttek Mózes elé, földig hajoltak előtte és egyetemben így szóltak királyuk előtt: adj nekünk tanácsot, hadd lássuk, mit tegyünk ezzel a várossal, mert immár kilenc éve, hogy megszálló táborn tartunk körüle és azóta sem láttuk gyermekeinket és feleségeinket. Felelt nekik a király: ha hallgattok szavamra mindenben, amit parancsolok nektek, akkor kezünkre adja az Úr e várost és elfoglaljuk azt, mert ha úgy harcolunk, mint az eddigi harcokban, Kikánosz halála előtt, akkor egész seregek vesznek el közülünk, mint eleinte. Hát ime, adok én nektek tanácsot, csak aztán hallgassatok is szavamra, mert akkor kezünkre jut a város. Felelték a hadak a királynak: amit csak parancsolsz, urunk, megcselekszik a te szolgálaid.

Szólt hozzájuk Mózes: menjetek, hirdessétek ki az egész táborban az egész népnek: ezt mondta a király, menjetek a folyóhoz és hozzátok a fiatal gólyák közül kiki egy-egy fiókát a kezében, aki pedig nem cselekszik a király parancsa szerint és nem hozza el a maga fiókáját, az meghal és minden vagyonát elkobozza a király. Ha majd elhoztátok azokat, maradjanak nálatok, neveljétek fel őket és tanítsátok be lecsapni, mint az ölyv. Hallgattak is Kus minden fiai Mózes szavára és kihirdették a táborban: Kus minden fiaihoz a király parancsára, — menjetek a folyóhoz, fogjatok el a fiatal gólyák közül kiki egy-egy fiókát és hozzátok magatokkal, aki ellenszegül a király parancsának, az meghal és minden vagyonát elkobozza a király. Az egész nép tehát eszerint cselekedett, levonultak a folyóhoz, felkúsztak a ciprusfákra és leszedték valamennyi fiatal gólyának a fiókáját és estidőre

elhozták, fel is nevelték őket a király parancsa szerint, megtanították lecsapni, mint az ölyvek, — mint ahogy parancsolta a király, úgy tettek mind a Kus-fiai.

Mikor felnőttek a fiókák, megparancsolta a király, hogy éheztessek őket három napon át. A harmadik napon mondta nekik: rajta legyetek vitézek, szedjétek magatokra fegyvereitek, övezétek fel kardotokkal, üljetek lovaitokra s vegye kiki gólya-fiókáját kezébe, hogy hadba keljünk a város ellen onnan, ahol a kígyók vannak. Úgy is cselekedett a nép, kiki kezébe vette a gólya-fiókáját s mikor odaérkeztek a kígyók helyére, szólt hozzájuk a király: bocsássátok a fiókákat a kígyókra. Erre elbocsátotta kiki fiókáját s a gólyák rávetették magukat a kígyókra, felfalták és elpusztították valamennyit arról a helyről.

Mikor a király és a nép látta, hogy elfogytak a kígyók, nagy riadalomban tört ki a nép, harcra keltek a város ellen, megostromolták, elfoglalták és betörték a városba. Megöltek akkor a város lakói közül ezer és százat, de az ostromlók közül nem esett el egy sem. Így aztán a Kus-fiai ki-kibetért a házába, feleségéhez, gyermekeihez és minden jószágához. Bileám, a varázsló pedig, mikor látta, hogy elfoglalták a várost, kinyitott egy kaput és elmenekült két fiával és nyolc testvérével Egyiptomba, Faraóhoz, ezek azok az igézők és bűvészek, akikről a Tóra beszél, akik Mózes-sel szembeszálltak, mikor az Úr Egyiptomra hozta mind a csapásokat.

Így foglalta el Mózes a várost bölcsességével, azért is Kus-fiai őt ültették a királyi trónra Kikánosz, Kus királya helyében.

Új költők.

Gömöri Manó*): Hazajöttem

Fehér, habkönnyű felhőgálya
Szelte gyorsan az ég-óceánt
S hol leborul az ég a tájra,
Megállt: várt engem utas gyanánt
S én szomorúan, nagy útra készen
Felültem rá s tova suhantunk
A végtelen, kék messzeségben.

Az Úr előtt megállt a gálya
És én zokogva lelkem bánatán
Lerogytam Urunk zsámolyára:
„Atyám, óh mennyei, jó Atyám!
Egy fiad, ki földön idegen
Im hazajött; pihenni vágyik
Nagy szomorúan és betegén.”

*) Rosenblum Manó nemrég jesivából kikerült egyetemi hallgató.

Búsan bölintott égi Atyám
S egy könnycsepp lassan alápergett
Szent, napsugaras Isten-arcán.
Cirógatott és becézgetett,
Simogatta az arcom lágyan
S egy szelid angyal felbontotta
Patyolat-fehér felhő-ágyam.

S mint valamikor réges-régen
— Mikor szelid kis fiú voltam —
Édes, jó anyám lágy ölében:
Elszenderültem szelid-holtan,
Örök-álmodón, hallgatagon
Odafenn az Úr közelében
Egy ezüstös fényű csillagon.

Mózeszt kimentik a Nilusból. (A Széfer Hájásár fametszeteiből.)
Verlag Benjamin Harz, Berlin.

KISS ARNOLD: FEHÉR SZEGFÜ (A KÖLTŐ HALÁLA)

EPILÓGUS.

Néhány év szállott el. Az ifjú poéta nevét a hír mind sűrűbb babérral borította el, a tehetsége előtt meghódolt az egész ország.

Az egykori szemináriumi kollégák vidékre kerültek — a régi barátság szálait a távolság lassan széjjelbontogatta: Emil irodalmi sikereiről, egy-egy újabb diadaláról a lapokból értesültek.

Csak Bánát Sándor kapott nagy-ritkán néhány soros írást a régi baráttól. Egyik levelében Bánát Sándor esküvőjéhez gratulált kedves humorral, amelyet valami bánatos rezignáció lengett át a sorok között, egy másik levelében Sándor feleségének válaszolt, aki felolvasásra hívta meg a dunántúli városkába, ahová Sándor a felvidéki községből került papnak.

„Vágyódom utána — írta Sándorhoz fordulva levele utóiratában, — hogy téged, ifjúkori barátomat boldog, családi körökben láthassalak. Révben. A kikötőben, amelynek csöndje, meg-hittsége után fiatalkori hevüléssel annyira vágytunk. Nekem nem jutott csönd, boldogság osztályrészemül.”

A felolvasás valami közbejött akadály miatt elmaradt s a két régi barát csak elvétve találkozott egymással a főváros zsvájában, ha Bánát Sándort az útja Budapestre vezette.

A fáma szerencsés Don Juan szerepében emlegette az elegáns külsejű ifjú poétát. Életművésznék állította be az alakját, aki sohse kerüli el a kínálkozó szépséget, a létnek mámorát. A legszebb színésznők hullanak a karjaiba. Ma az egyik, holnap egy másik ünnepelt fővárosi primadonna nevével kapcsolatban sugdostak egymásnak bizalmas pletykákat.

Lándor Emil pedig, az utolsó divat szerint öltözködő, fehérszegfűs világfi, a kalandokat járó, pezsgőző vidám poéta: a szívében most se volt más, mint a régi szomorú, szemérmeslelkű kis papjelölt, akinek a fehér szegfűvirága alatt, a lelke mélyén halk zsoltármelódiák zümmögtek s a legboldogabb akkor volt, amikor Erzsébet-körúti otthonában, ahol most a fővárosba költözött három özvegy nővérével lakott, hazatértett s békés családi körben a tiszafüredi elnémult paplakásról beszélgettek:

*Ha tompul a lárma, ha nyúlnak az árnyak,
Van egy háza Pestnek, ahol haza várnak,
Ahol éjszakára nekem ágyat vetnek
Puha pelyheiből testvérszeretetnek.*

*Hárman igazítják ott a fejem alját,
Homlokom redőit szépen kivasalják,
Ellesik a vágyam, mielőtt kimondom —
Künn marad az éjben árnyéknak a gondom.*

*Szó ritkán esik ott; nincs mit bizni rájuk,
Egymás gondolatját úgyis kitaláljuk.
Míg a lopva váltott sok néma tekintet
Villám paripája röpit haza minket.*

*... S míg mi haza járunk, csöndes nyári éjjel —
Egy pár pillanatba mennyi bánat fér el!
Míg mi odavoltunk, mire visszajöttünk,
Valami azt súgja: ő járt itt közöttünk.*

S a fáma szerint „szerencsés szerelmi kalandok hőse” — csöndes estéken, magányos íróasztala előtt egy aranyhajú kis leánynak az arcképét vette elő nagy titokban, romantikus nevetségesen, az ajkához szorította a mosolygó szemű leányka képét, a szeméből áruuló könny gördült alá s égető perzseléssel hullott alá a fehér szegfűre. Bizony ilyen balgán, ilyen divattalanul csak piruló papjelöltek tudnak még szeretni, csak rajongó diákok, ha igazi poétaszív dobog a bensejükben. Emil nem tudta elfeledni Barbach Editet.

Hát Barbach Edit, a nágyeleganciájú, gyönyörű asszony, a fővárosi társaságok lelke emlékezett-e még vajjon az ő rajongó lovagjára, az ő egykori fehérszegfűs lantosára?

Néhanapján találkoztak, egy-két szót is váltottak egymással, ragyogó szépségében nyájasan mosolyogva a szép Bernauer Oszkárné és elfogódva, dobogó szívvel, érzéseit palástolva, közönyös álarc mögé rejtve a poéta.

S a szép Bernauer Oszkárné néha zsúrok és társaságok zaja után — merengve lapozgatott a poétának verseskötetében, emlékek mosolya ült az ajkain s a hódolat, a rajongó szerelem, amelynek lángja feléje csapott a régi verssorokból, talán még is illette kissé a szívét, s arra gondolt egy percig: „ez a poéta igazán nagyon szeretett engem” — aztán száz újabb terv: társaság, utazás, télen a Riviéra, nyáron Svájc, szórakozás, a társadalmi kötelességek ezer gondja kivetkék a fejéből a holdvilágos romantikát s hamarosan meg tudta nyugtatni a szívét azzal a gondolattal, hogy a „poéta úr is bizonyára rég elfeledte már a margitszigeti kisleányt, aki valamikor a fehér szegfűt tűzte a gomblyukába...”

Ragyogó nyár volt. Bánát Sándor a nyári szünidőt a feleségével Olaszországban töltötte. Ezüstszürke olajfák illatoztak Verona lapályain s a forró, álmosító levegőben csodálatosan új élet álma reszketett. Romtörmelékes alagutak izzóan piros ívei alatt a glyciniák futottak föl a falakra s a nápolyi síkságok fölött kék anemonák és ibolyák tengere hullámozott. Velencét járták s a holdsugaras lagúnakon a szerelmesen lihegő élet pihegett tüzes ifjúságban s halk mandolinák sirtak az éjszakában. Felejthetetlen emlékekkel telve utaztak hazafelé Bánát Sándorék.

S amikor Budapestre érkeztek, Bánát Sándor az első magyar lapban gyászkeretbe foglalva pillantotta meg az ifjúkori barátának, az édeszavú poétának, Lándor Emilnek nevét. Az újságok mély gyásszal siratták. Elmondták az élete regéjét, a kis szerény papjelölt hogyan emelkedett a nemzet legelső költői sorába. S most a szíve regényét is megemlégették kissé indiszkrét sejtető romantikával. A szegény ifjú poéta nagyon szeretett valakit, akit elfeledni nem tudott sohasem. A halálos ágyán a szíve fölött egy árva fehér szegfű pihen. Hűséges maradt mindhalálig a fehér virághoz — a halálban se vált el tőle.

Bánát Sándor megrendülten sietett az ifjúkori barát halálos ágyához. Nővérei zokogtak fölötte s elmondták, hogy az édes anyjától örökölt szívbjaj, amely hirtelen elhatalmasodott rajta, ölte meg váratlanul.

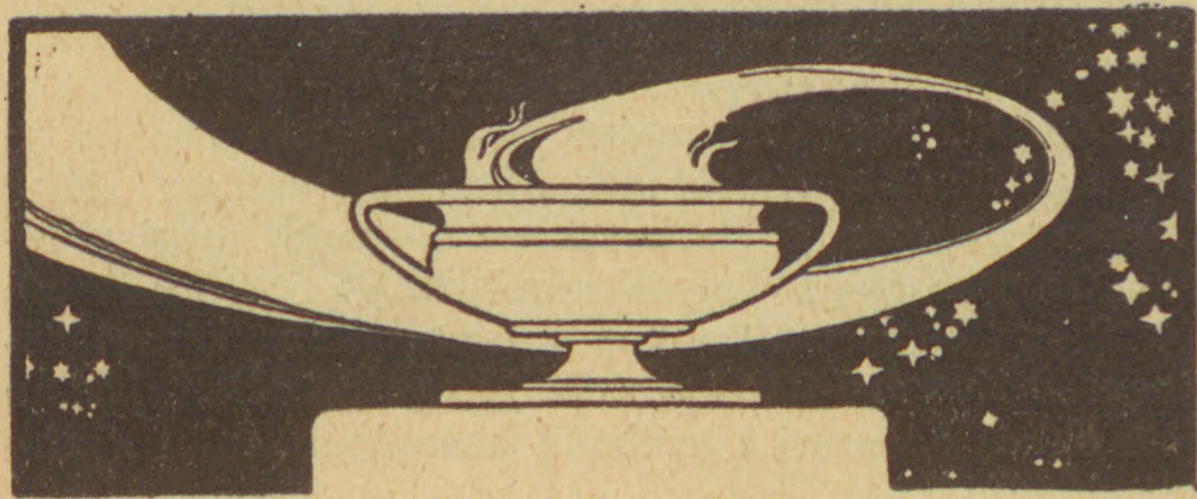
A kis Coc, a kedvesarcú, szerény papjelölt, az ünnepelt magyar poéta ott feküdt csöndes, megbékült mosolygással az ajkán — a szíve fölött csakugyan ott pihent a fonnyadt szirmú fehér szegfű.

Országos gyásszal temették az Erzsébet-körúti lakásából. A nemzet nagyjai állották körül a koporsóját. Zengőszavú poéták mondták gyászbeszédeket fölötte, egyik versét egy nagy színművész szavalta megrendítően.

S ezekre rúgó tömeg feketéllett a Körúton, amikor a „fehér szegfű” poétáját kivitték a nyugati pályaudvarhoz, hogy hazaszállítsák, haza, Tiszafüredre, az öreg úr mellé s az álmodószemű édes anyja mellé az árnyas hallgató kis temetőben, ahová a kis Coc úgy vágyódott haldokló szívvel.

S amikor a gyászmenet a koporsóval odaért egy terézkörúti palota elé, ahol Bernauer Oszkár lakott: Barbach Edit lakásán sűrűn le voltak eresztve a sárga ablakredőnyök — egyik redőny azonban csak félig volt levonva s alatta az ablakban egy fehér szegfűcsokor volt elhelyezve. Néma, szomorú üdvözlés a halott költőnek, mint az a fehér szegfűből kötött koszorú is, amelyet a tiszafüredi temetőbe is elvitt magával a poéta koporsója, szalagján a felirattal: „Makai Emilnek — Edit.”

A félbemaradt zsoltár pedig most már halhatatlan melódiával, titokzatosan zeng a tiszafüredi temetőben az öreg úrnak s a jámborszívű tiszteletes asszonynak s költő fiuknak sírjai fölött.

JÁNOSII ENGEL JÓZSEF: WAGNER RICHÁRD ÉS A ZSIDÓSÁG

Wagner zsidó kalauzai és kalauznői. — Wagner és Meyerbeer — Wagner antiszemita cikke. — Miért haragudott Wagner Mendelssohnra?

Midőn Wagner 1839-ben feleségével együtt, mint teljesen ismeretlen, Londonba utazott, ahonnan Párisba Meyerbeerhez akart indulni, egy szegény német zsidó kalauzolta őt a világ városban és segített neki a sokféle nehézség leküzdésében. Franciaországba átkelvén, a hajón megismerkedett két francia hölggyel, anyja s leányával, kik németül is beszéltek és a csak hiányosan franciát tudó Wagnerrel közölték, hogy ők Boulogneban maradnak, ahol ezidő szerint Meyerbeer is tartózkodik, kit jól ismernek és készségesen felajánlták, hogy nála Wagnert bevezetik. Ez meg is történt; Wagner maga konstatálja, hogy a nagy mester őt igen előzékenyen és nyájasan fogadta — és mégis nem kedvező benyomást gyakorolt reá. Wagner felolvasta a „Rienzi” szövegét, bemutatta a befejezett két felvonás partitúráját; Meyerbeer kellemesen meg volt lepelve, a művet rendkívüli módon megdicsérte, egyúttal megígérte, hogy fáradozni fog az operának Párisban történendő előadásai iránt. Praeger erre vonatkozólag egyenesen kérdést intézett Wagnerhez; ez kijelentette, hogy ő teljesen meg volt győződve arról, hogy Meyerbeer dicsérete őszinte volt, és hogy *ösztönszerű bizalmatlansága* Meyerbeer dicsérete iránt elolvadt, mint a hó a naptól, annál inkább, mert Meyerbeer kitűnő gyakorlatias megjegyzései Wagnert meggyőzték a teljes komolyságról és ezen értékes útmutatások egyúttal bizonyították, mily nagy figyelemmel és szorgalommal tanulmányozta Wagner művét, sőt még ajánlólevelet is adott át a párisi opera igazgatójához és megígérte, hogy ami hatalmában áll, mindenben segítségére lesz stb. És mégis — midőn Meyerbeer még a partitúrának szép kezeírását különösen dicsérte (Wagner kotta-írása gyönyörű és oly szabályos volt, mintha nyomdában készült volna), — Wagner e dicséretet *személyes sértésnek* vette, oly dicséretnek jellemezte, mintha műveletlen ember egy képnek keretét a kép rovására dicséri! A Wagner iránt oly szíves előzékenységgel viselkedő két hölgy zsidó volt, családnevük *Manson*; elláták Wagnert különféle ajánlólevelekkel, hogy a nagy városban minél könnyebben kiigazodhassék. Ujból feltűnőnek és jellemzőnek kell kijelenteni, hogy Wagner önéletrajzában a Manson-név hiányzik, egy árva szó sem fordul róluk elő; míg az őt kísérő kutyájáról Wagner oldalakon át beszél, a két zsidó nőt, ki mindenesetre érdekében fáradozott, említésre méltónak nem tartotta.

Párisban ismét egy zsidó volt, ki Wagnert

mindenfelé kalauzolta, érdekében lótot-futott, mindenütt segítségére volt; a „legműködősebb és legmegbízhatóbb követője és barátja“. Párisban — csak „l'ami Louis“-nak hívták, családi neve feledésbe ment. Érdekes Wagner nyilatkozata erről a Louis-ról. Midőn egy alkalommal Praegerrel a „Judentum in der Musik“ felett disputált, a következőket mondotta: „Hogy lehetne nekem előítéletem a zsidók mint emberek ellen, midőn meg vagyok győződve, hogy a szegény Louisnak érdekünkben történt határtalan odaadása a szegény ördögnek *életébe került*; mellbajos volt, de se rossz idő, se megerőltetés nem tartotta vissza, a legkellemetlenebb kísérleteket tette, hogy nekem foglalkozást szerezzen, anélkül hogy valaha beteg állapotára csak gondolt volna.“ Harmadszor konstatáljuk a feltűnő és jellemző tény, hogy erről az önfeláldozó zsidóról sem emlékszik meg Wagner az önéletrajzában, holott jóval kisebb jelentőségű személyekről és tárgyakról körülményesen referál.³⁾ Louis barátja fáradozásai ellenére azonban Wagnernek semmi sem sikerült és tényleg szükségét szenvedett, — míg megjelent az az egyéniség, akinek, mint azt Praeger bizonyítja, Wagner „a szomorú párisi tartózkodása alatt *a legtöbbet köszönhet*“, — aki ismét zsidó volt: Maurice Schlesinger, a híres zenemű-kiadó és egy szaklap, a „Gazette Musicale“ kiadója. Ezen lap részére Wagner különféle cikket írt, — azonkívül pedig Schlesinger megbízásából különféle átirásokat (transcriptions) és egyveleget, miáltal Wagner anyagi viszonyai biztosabbak lettek. Meyerbeer is támogatta; Wagner önéletrajzában gyakran megemlékezik róla és a sok szívességről, melyet Meyerbeer részéről tapasztalt, — de soha az elismerő köszönet hangján, sőt inkább gyanúsításokkal telve. Meyerbeer finom diplomatikus mo-

³⁾ P. o. egy Praegerhez intézett levelében hosszasan leírja Pipus kutyájának betegségét és halálát következőkép: „Er starb in der Nacht von 9. zum 10. in meinen Armen (karjaim közt) Praeger 291. old. Sőt a kutya temetését leírja az önéletrajzban is.

A „Herzlja“ héber gimnázium Tel-Awiwban

dorát képmutatásnak, őszinteség hiányának, sőt egyenesen ellene intézett titkos intrikának akarja feltüntetni és midőn egy alkalomnál kénytelen bevallani, hogy a berlini operaháznak beküldött zenei drámájára gyors és kedvező elintézészt kapott, ebben „Meyerbeer valódi és erélyes részvételének jelét“ látja, eme beismerést később mindenféle alaptalan gyanúsítással gyengíteni igyekszik. Egyáltalán szeretné Meyerbeert úgy odaállítani, mintha lelkiismeretét a Wagner ellen titokban elkövetett cselekedetek nyomnák, hogy félt tőle és mindig zavarba jött, megijedt, ha valahol véletlenül Wagnerrel találkozott.⁴⁾ Ez csak balhiedelem, az üldözési mániának bizonyos alacsonyabb foka; Meyerbeer akkor dicsőségének zenithjén állott, élvezvén mindazt, amit a tiszteletadás nyujthat, világhírű és dúsgazdag — valóban semmi oka sem volt vagy lehetett, Wagnertől félni. Meyerbeer, ki nemcsak Wagnert, hanem sok más szegény zenészt is bőkezűen segítkezett, tetőtől talpig gavallér volt és azért semmi hitelt se érdemelnek Wagner állításai, melyek szerint az összes lapokat, zene-referenseket Meyerbeer megvesztegeti, megvásárolja és arra kötelezi őket, hogy Wagner ellen törjenek. Az előbb mondottak meggyőzhetnek bárkit, hogy Meyerbeernek éppoly kevés oka volt Wagner ellen áskálódni, mint tőle félni. Ezen mesterként bizalmatlanság, ezek a gyanúsítások azt a benyomást keltik, hogy Wagner ily módon kívánt szabadulni a hálaadás kötelezettsége alól. Hogy pedig avval nagy mértékben tartozott a zsidó mesternek, bizonyítja egy Meyerbeerhez intézett levele, mely évtizedek előtt egy berlini zenei szaklapban publikáltatott, ahol Meyerbeert egyenesen *mentőjének* nevezi. Egyébként ő maga önbioográfiájában elmondja, hogy sokszor fordult leveleivel Meyerbeerhez és ennek unokahuga, egy Eberty kisaszony nagyon érdeklődött Wagner sorsa iránt és az ő tiszteletére a Bois de Boulogne-ban kitűnő ebédet adott (765. old.); csattanós bizonyíték, hogy a Meyerbeernek imputált ellenséges indulatok nem egyebek mint agyrémek.

⁴⁾ Talán nem éréktelen egy személyes remniscenciával Wagner ebbeli képzelődését illusztrálni. Midőn 1874. évben Bayreuthban voltam és Wagner „Wahnfried“-jában, a fejedelmi pompával berendezett szalonban Wagner és családjával és néhány művésszel egy egész estét tölthettem, Wagner többek közt az 1855. évi londoni hangversenyeiről is beszélt, melyek után Howard titkárnál Meyerbeerrel találkozott. Wagner Meyerbeer ijedségét oly drasztikus módon dörbörította ki, hogy dermesztő hatással volt reá Wagner megjelenése. Én bátorkodtam beleszólni: „Mint Banquo szelleme a Macbethben“ — mely megjegyzésem Wagner élénk helyeslésével találkozott. Látható volt, hogy élvezetet talál eme fantasztikus képzelődésében. A Howard-féle epizódot Wagner önéletrajzában (619. oldal) felemlíti körülbelül hasonlóan, mint a szóbeli előadásában.

Mendelssohn-Bertholdy Felix ellen táplált antipathiájáról Praeger könyvében a következő meglepő felvilágosítást találjuk: Wagner átadta Mendelssohnnek, — ki akkor Lipcsében a híres „Gewendhaus“-hangversenyeket vezényelte — egy szimfóniának partitúráját előadás végett. Miután hosszabb idő után erről mitsem hallott, felkereste Mendelssohnt, aki Wagner nagy bosszúságára közölte, hogy a partitúra sehol sem található — elveszett. Praeger ehhez megjegyzi: „Wagner e pontot sohasem érintette elkeseredés és Mendelssohn ellen intézett ironikus megjegyzések nélkül, amikben mester volt. Ez az esemény Wagner emlékezetében *gyógyíthatlan seb* maradt; semmiféle külső udvariasság és előzenység Mendelssohn részéről későbbi években se engedte ezt elfelejteni.” — Itt rejlik tehát a Mendelssohn elleni gyűlölet forrása. — Gyűlölete azonban nem tartotta vissza Wagnert attól, hogy a lekicsinyelt Mendelssohn remek „Szép-Meluzina-nyitány”-ának bevezető témáját eltulajdonítsa és a „Nibelungok gyűrűje”-t főképp a „Götterdämmerung” előjátékában kottáról-kottára változtatlanul felhasználja, mert szebb kifejezést a vízi-lények jellemzésére ő sem talált.

Wagner önéletrajza 1864. évvel záródik, mely évben tudvalevőleg II. Lajos bajor király, ki akkor jutott trónra, Wagnert felkerestette és Münchenbe hívatta, mely pillanattól kezdve ennek anyagi gondjai megszűntek, minden óhaja és kedvtelése megvalósult. Valamint Wagner pályafutása kezdetén, úgy ezen életszakasz befejezésénél is zsidókkal találkozunk, kik Wagner javára működnek. Még mielőtt a királyi kegy sugara érték, Wagner egy hangversenyt rendezett Breslauban; félt, hogy a terem üres marad, de bámulatára megtelt — még pedig legnagyobb részben *zsidókkal*, úgy hogy, mint ő kifejezi „a lakosság *eme részének*” köszönhetette az elért sikert. Másnap Damorsch karmester Wagner tiszteletére ebédet rendezett, amelyen kizárólag *csak zsidók* vettek részt (önéletrajz 860, 861. old.). Ezen Wagner által nagy páthosszal előadott tény mégis egy jó adag kómikumot rejt magában: Wagner csupa zsidók társaságában mozog. Élettörténetét annak elbeszélésével fejezi be, hogy midőn a bajor király kiküldöttje sok keresés után a menekülő Wagnert végre Stuttgartban felfedezte, ezen örvendetes esemény megünneplésére az ottani opera-karmester Eckert, neki és barátainak ebédet adott. Ebéd közben Párisból távirat érkezett Eckerthez ama gyász hírral, hogy aznap reggel *Meyerbeer Párisban meghalt*. Az ebéden résztvevő egyik zenész Wagner szavai szerint: „pórias nevetéssel kísérté azt a véletlent, hogy a neki oly ártalmas *volt operamester* épp e napot nem érthette meg.” — Wagner a halálesethez *egyetlen egy szót sem fűz* — hallgatása itt valóban sokatmondó!

(Vége következik.)

A KABALA VÁROSÁBAN

— Patai-est Safedben. —

Dr. Barsiné-Freund Minna tárcája a Pester Lloydban.

Safed, 1924 nyárutó.

gyütt voltunk Meronban, Bar Jochai kabbalisztikus menyegzőjén, halálának évfordulóján és az egész éjjelt átvirrasztva, másnap e hegyvidék szokásához híven „magas” számárháton két és fél órai lassú hintázással *Safedbe* érkezünk. Mosakodás, néhány uzsonnafalat és egy-két órai pihenő után ismét tetterre készen állotunk.

Mi itthoniak, kik abban a szerencsében részesültünk, hogy fogadhattuk a vendégeket, végigvezettük Safed utcáin és egy szívvel szívtuk magunkba e földdarab szépségeit, melyek egy elragadóan bájos táj örökifjú csodáiban és fénykorának rég elhalt misztériumaiban tükröződnek vissza.

„Jákob leányainak lakhelyé”-hez zarándokolunk, melynek fénye már a legendák kódébe burkolódik és elvezettük vendégeinket a Serailhoz és a Metsudához, ahonnan feledhetetlen kilátás kínálkozik Alsógalileába, amely a Genezareth kék szemével üdvözlő bennünket.

Utközben felszabadultak bennünk az emlékek és legendák rajai és hagyományok szárnyán a feledés kohójából felzengtek szívünkben.

És új kapuk tárultak fel szemünk és lelkünk előtt minden lépésnél.

Itt küzdött Jizchok Lurja, a Kabbala álmodója, az „Ari Hakodesch” — így nevezik őt. A vallásos extázis lángheve elárasztotta lelkét és a testet még ifjúságában felperzselte, a földi élet abroncsait szétrepesztette és szelleme még ma is el nem homályosítva világlik a nép lelkében, amely évezredek után is a hit erejére áhítozik.

Egy utca Tel-Awiwban. (Emödi Miklós felvételei.)

Az „Ari-Schul“, amelyet Lurja emlékeztére emeltek, üdvözlét küldi felénk.

Továbbhaladva a Frenk-utcába érkezünk, ahol Lurja tanítványa, Chaim Vital, egész életén keresztül mesterének szent műveit másolta. Egy betűt sem változtatott azon és kötet kötetre került egymás mellé, a hű íródeák lankadatlan szorgalmából.

Most arra az útra térünk, amelyen *Alkabec* a szombat beköszöntésekor lelkének túláradásában extázisba kitérve, dallal fogadta a Szombatot, midőn az Atzmon csúcsáról közeledni látta a szent Menyasszonyt, a búcsuzó Nap bibor sugaraiban és a kora estfátyol csillagsugáros leple alatt.

„*Jer, köszöntsük hiv barát,
Szombatot, a hű arát.*“

Mint 400 esztendő előtt, *ma is*, a költő kézen fogja barátját a szombat közeledtével, barátját, Izráel népét és halhatatlan dala hangjainál a Szombat ara színe elé vezeti.

Vajjon sokan emlékeznek-e a pihenés napján a Kabbala szerzőjére? Ha péntek este minden zsidó templomban és minden zsidó családotthonában felhangzik a dal, a mindenség káoszában az Ő lelke kacag fel, kinek szent neve lerázta magáról a földi élet terhét. *A dal él — az ő dala, amelyre Isten tanította a halhatatlan poétát.* Emberadta nevet visel, tiszavirág-életű emberkéek övezik, akiknek születése nem egyéb, mint az első lépés a feledésbemerülés célja felé...

Csak keveseknek adatott meg az emlékezés fensége: ilyen valaki lépked ezen órákban mellettem az ő város kövezetén. Multba bámuló mély szemeiből a zsidó poéta lánglelke izzik, amelyet ő ébresztett fel saját költői zsenije erején elsárgult pergamentek, porba fult ódon könyvek évszázados halotti dermedéséből.

Vágya, amely a „*Szombat Királynő*“ gyönyörű legendájának megírására inspirálta, beteljesült... Barátai, a halott poéták, vele haladnak ezen órában; feltárják előtte legmélyebb titkukat, szavaik rendkívüli értelmét, amelyekre a távoli Budapesten, dolgozószobája mélyén nem talált magyarázatot.

Némán megyünk egymás oldalán, Meron felől még egyszer fellobog az áldozati tűz kihaló fénye, amelyet jámbor hit gyújtott Simeon bar Jochai sírjánál. Fülünkben még búcsút zeng a chaszid dal, amely szakadatlanul, sohasem válva egyhangúvá, Jochai lakodalmi vendégeit táncba perdíti. Ami itt lezajlik, az bizonyára nem gyásznap. A chaszid vidáman, nyájas bizalommal várja a napnak fordulóját, amelyen a Mester lelke felszabadult a test terhétől, hogy időn és téren osztatlan egységben milliók lelkébe oszlasson szét.

Meron csodája, amelyre milliók esküsznek

és szenvedélyesen küzdenek érte, ez a csoda itt van előttünk, ez a hit nagy és bűvös csodája, amely arra tanít, hogy menjünk köszönteni a felénk közeledő halált, amely az örök Szombat birodalmába vezet.

„*Jer, köszöntsük hiv barát,
Szombatot, a hű arát.*“

A Meron-felé vivő úton, Simeon bar Jochai rabbi lakodalmába menet, ezt a dalt énekelte valaki, aki az örök megértés tüzeiben eljegyezte magát a rabbi lelkével.

A teli hold már régóta kísér bennünket oltalmazva, hegyvároskánk meredek, nehezen járható utain. S még mindig új szépségeket tár fel a galileai táj, még imndig a multak tengeréből nedvesítjük ajkunkat.

Isten tudja hányadszor kerülünk már a Migraschra, a safedi korzóra, egy boltcégér telkedik elé: „Achsania Galil.“ Egy szeretetreméltó, fiatal asszony lámpást gyújtott vendégszobájában s a fény a finom hímzésű selyemernyőn meleg, bizalomgerjesztő sugarakban ömlött szerte.

A szalonban, amelyet új zsidó izlés sajátos stílussal formált, férfiak és asszonyok várokoznak, Safed város egész bennszülött intelligenciája és az új, bevándorolt társadalom, hogy *Patai Józsefnek* elmondhassák, hogy mennyire szeretik. Ime, a világ minden államának férfiai seregelték itt össze — és *egyetlen* kötelék fűzi egybe őket, — a zsidó szellem, a héber nyelv, amely feltámadt végre az atyák sírjából és köszöntötte őket a szent föld küszöbén.

Ezen a nyelven üdvözlük a költőt és Ő, aki nek lelke ebben a nyelvben szunnyadt, az ősök nyelvén válaszol, amelyért szenvedélyesen lángolnak hallgatói, mert feltámadása egyúttal az ő feltámadásuk is az évszázados álomból.

Felső-Galilea kormányzója, Gero Krishevsky üdvözlük az előkelő vendéget, hivatalos aktusoknál szokott merevség nélkül és valóban finom lelkületére vallott, midőn az ováció után Patai mellett helyet foglalt és elmesélte a nagy költőnek családjá változatos sorsát, mint egy régi, kedves házibaratjának. A Muzsák koszorús kedvese, a költő, a kormányzó házában is meghitt barátja lett...

Az est intim hangulatát semmi modorosság, külső, vagy belső „grande toilette“ nem zavarja. Dr. Krieger Mózes szellemes előadásban méltatja a társaság előtt dr. Patai József érdemeit a héber kultúra és a Szentföld körül. Golani József, a safedi héber iskola igazgatója a költőről beszél és párhuzamot von a magyarországi és a palesztinai zsidóság között. Megemlékezik Avigdor Feuerstein-Hameiriről, aki congeniális átültetésével belekapcsolta a magyar litteraturát az új héber irodalomba s akinek műfordításai hivatottak el-

szórni Palesztinában a Patai költészetének magvait is.

A safedi asszonyok nevében én köszönöm meg Patai Józsefnek, hogy eljött közénk. — Nem hosszú beszédben, az estélyhez ez nem is illett volna, — csak néhány mondatban mutatok rá, milyen örvendetes az a véletlen, hogy ezen a helyen ma köszönhetjük a költőt, akinek mesteri talentuma ajándékozta meg Magyarországot Alkabec Lecho-dódi-jával és akinek a „Szombat királynő-je a költő fejedelem testvéri üzenete Safedhez, legendakoszorúzza városkánkhoz, amely még mielőtt lábával érinthette volna szent földjét, a költői ihlet teljén otthont nyújtott a poétának.

És ekként Patai Józsefet és a társaság tagjait az együvértartozás láthatatlan titkos szálai kapcsolták össze: A város képe, melyet a szívünkben rejtünk és a multak áldásától terhes és a jövők rejtelmes sejtésétől gazdag sors. A költő, aki büszke jelszavát: „Mult és Jövő“ felírta diadalmas lobogójára, minderről dalt mondott már. És ime, dalai ritmusán a magasba szárnyalnak lelkeink.

Tüzes és nehéz palesztinai borokat szolgál fel vendégfogadónk, a barátságos Achsania Galil és ekkor érdekes vita támadt a meroni ünnepségről, amelyet egyesek pogány szokások hagyományának magyaráztak, mások pedig mint öröklétre érdemes nagy multunk hagyományát, védelembe vettek.

Patai figyelve hallgatta a pro és kontra nyilatkozatokat. Az ő Meronja nem vált problematikussá előtte s illúzióit nem rabolhatta el semmi.

Midőn a hangulatos Patai-estélyről hazatértünk — jóval éjjél után volt már, — vendégünk szobájában még sokáig égni láttam a lámpást, míg végre fáradtan magam is elaludtam, abban a tudatbn, hogy egy házisszornynak a multon és a jövőn kívül még a jelen időre is kötelessége gondolni: de reggelre ébredve egy álmodozásba merengő szempár elárulta nekem, hogy ezen az éjjelen kicsiny vendégszobánkban misztikus lakodalmi ünnep fénye világlott, — Patai József eljegyezte magát vágyai Safedjével. És elvezeti majd új jegyesét otthonába és dalainak menyegzői koszorújával ékesíti fel.

Testvéreinek, akik nem jöhettek vele, hogy a Szentföldet megtekintsék, megfogja majd a kezét és mámorittas lelkének ütemére dobbantja a szívüket a Szentföld felé, amelyet meglátnia megadatott Neki.

„Jer, köszöntsük hiv barát,
Szombatot, a hű arát.“

— — — — —
— — — — —

Fordította: Bölcs Ödön.

ZSIDÓ HUMOR

A METZI TILALOMKÖNYV.

Metzben szokásban volt, hogy valahányszor új rabbit vettek fel, mindig valami új vallási tilalmat vezetett be, hogy a törvény körülvevő kerítés minél sűrűbb, minél áthághatatlanabb legyen. Ezeket az új tilalmakat egy nagy foliokönyvbe vezették be az új rabbik sajátkezűleg. Mikor a „Saagasz Arjé“ híres szerzőjét választották meg rabbinak, a székfoglaló után a metziek elébe tették a hatalmas tilalomkönyvet, hogy ő is írja be a maga szigorító ujtásait. Az új rabbi fogta a tollat és a körülállók ámuló csodálkozására a következőket írta be:

Ne lopj! Ne paráználkodj!

Az elnök végre megkérdezte a rabbitól:

— Hiszen ez benne van a tízparancsolatban!

— Igen — felelte a „Saagasz Arjé“ — de én úgy látom, hogy itt csak arra helyeztek súlyt, ami az új tilalomkönyvbe van beleírva, a törával pedig nem törődnek. Azért beírtam a tízparancsolatot a tilalomkönyvbe, hogy ezekre is ügyeljete, mert ezek is fontosak!

NAGY ERÉNYE VOLT . . .

Egy kis városban gyászbeszédet kellett tartania a rabbinak valaki fölött, aki soha életében semmi jót nem tett. De mert hazugságot mondani nem akart és a gyászbeszéd elől különböző okokból ki nem térhetett, az egész heszpedet annak a fejtegetésével töltötte ki, hogy milyen nagy fontosságú a templom szentsége, mennyire óvnak a bölcseink, hogy a templomban semmiféle profán beszélgetést ne folytassunk, a boldogult sohasem hágtatott át ezt a tilalmat . . .

Mikor a hívek megkérdezték a rabbit, hogyan dicsérhetett így egy ilyen istentelen embert, a rabbi ezt felelte:

— Mivel dicsértem? Azt mondtam, hogy sohasem beszélt egyetlen profán szót a templomban. Tudjátok, miért? Mert még sohasem volt a templomban.

MENDELSSOHN FELELETE A PÁTERNEK.

Egy híres német antiszemita pap volt egyszer Mendelssohnnal egy társaságban Lessingnél. A „fajvédő“ páter konyitott valamit a héberhez és arra vállalkozott, hogy ő majd reápirit a zsidó filozófusra és bebizonyítja neki az eredeti héberből, hogy a zsidók gyűlölik a keresztényeket. Héber imakönyvvvel a kezébe közeledett Mendelssohnhoz:

— Tessék csak elolvasni és lefordítani ezt a mindennapi reggeli áldást: „Dicsértessél Örökkévaló“ selo oszani goj, hogy nem teremtetél gojnak“. Kell-e hitelesebb dokumentum arra, hogy önök minden gojt gyűlölnék.

A társaság feszült figyelemmel várta a feleletet. Mendelssohn rögtönözve így válaszolt:

— Először is azt mondhatnám Önnek, hogy „goj“ nem jelent keresztényt, hanem bálványimádó pogányt. De tegyük fel, hogy általában „gojt“ jelent, akkor sem következik belőle, hogy a zsidó gyűlöli a gojt. Hiszen mindjárt utána olvasható az imakönyvben: „Dicsértessél Örökkévaló, hogy nem teremtetél nőnek,“ hát következik ebből, hogy a zsidók gyűlölik a nőket? Sőt a nőket Önök sem gyűlölik, akik pedig fogadalmat tettek a coelibátusra.

Erre aztán a páter szépen lecsendesedett és nem tudott felelni semmit.

A mikor elhagyjuk a várost, a körutak zaját és a külváros fojtó gyári levegőjét, a szélesen nyitott villamosba beárad a rákosi róna tiszta levegője. A friss lélekzet megduzzasztja a tüdőt és az élet megtépzott utasának pupillája kitágul. A végtelenségre irányul tekintete. Mint a légbeemelkedő aëronauta csak a mindenséget látja és a gépe kattogását hallja, úgy készít elő bennünket a kerekek egyhangú, tiszta ritmusa a halál kertjének néma közelségére. Legfeljebb a sírkőfaragók vésőinek csattogása kíséri kétoldalt a villamoskocsi ütemét. És virágok, egyre több virág... míg odabent a rákosi temetőben úgy érezzük, hogy minden sóhaj, fájdalom, összecsuklott élet virágos szőnyegekkel van leterítve, vastag őszirózsákból font takarókkal, selymes füvekkel, zöld meg rozsdaszínű meleg vánkosokkal, amelyekből dús kosarak emelkednek ki kicsorduló virágajándékokkal. Sohasem talált szívhezszólóbb hangokat a kegyelet, mint az utolsó években, mikor a piciny sírtáblák és egyszerű márvánnyal megjelölt sírok fölé odahintette a színek káprázatos virágágyait. Keleti fantáziák és csöndes mesehangulatok vannak itt örökzöldből, chrisantemumból, pelargoniumokból és immortellekből hangszerelve. A szeptemberi délelőtt finom borulata fátylakat sző e virágok fölé és a bánat meg a nesztelen némaság csöndesen egymásra borulnak. Kimondhatatlan csönd és leírhatatlan finomságú hangulatok vannak ilyenkor a temetőben. Ilyenkor minden sír egy pihenő románc, egy kialudt hősköltemény, egy vérbe-fulladt zsolozsma, minden sírfelirat a husunkba vág és minden apró jeladást úgy érzünk, mint valamely lobogó mementót. A tegnap divatos regényíró frissen hantolt sírján, mint egy mágusbetűs névjegy, úgy hat a fekete vaskeretes névtábla és a síron virító szalagok, a hervadt bái csokrokra emlékeztető koszorúmaradékok, a tarka, aranyos, elomló emlékek, mintha valamennyit gáláns és elérzékenyült asszonyok hagyták volna ott az élet komédiájának utolsó felvonásából. Odább a fiatal anya sírja, aki hétevi csendes vágyakozás után az életadás legszen-
tebb pillanatában költözött el, a románca tegnap pergett le és ma már friss aranybetűkkel, csöndesen rezgő virágfejekkel ékes a sírhantja... A jelen egy perc alatt multtá válik és az évszázadok épp úgy elenyésznek, mint az élőkre rákényszerült distanciák, minden összerosódik odakünn. A divatos író és a szépségben ünnepelt fiatalasszony csoportjában ott emelkednek a nagy papok és a komor tudósok sírkövei, amelyek vörös márványán még a régi zsidó jelvények: az összetett, áldástmondó kezek, a tálbatett kancsó, a bárka galambjai fénylenek új aranytól sugá-

rozva. És legelül egy régi biedermeier-időkből való zsidó magyar muzsikuss, nótaszerző sírköve, Rózsavölgyi Márké, akinek mohos emléken gyönyörű emblémák hirdetik a mult századi allegóriák finomságával, hogy zenész volt. Most itt muzsikál köbedermedten a sírok előtt, szinte hajbókolva, magyar mentésen...

*

A régi zsidó síremlékek nagy plasztikai szépségét új és új gyűjtések, albumok és kiadványok tárják fel mindenfelé a világnak. Minálunk is gazdag csokrokat kötöttek már belőlük. De a mának és tegnapnak sírkövei fölött unottan szokott elsuhanni a tekintet. Ennek talán az az oka, hogy a temető-művészet a mult század végén s a jelennek elején épp úgy szürkévé és semmitmondóvá zsugorodott, mint az összes sacralis művészetek. Sírköveink is beleestek abba a gyár-
ipari tömegizlésbe, mely az egyszabású, hamuszürke csiszolt-gránit-obeliszkek erdejét hozta temetőinkbe. De ennek az ideje elmúlt. A háború után egy csaknem egészen megváltozott formanyelven kezdtek el beszélni a sírkövek. Az architektonikusan felépített és az allegoriákkal ékes emlékek vonultak be a temetőbe. Elvben mind a kettő helyes. A sírkő monumentum — tehát az építészeti gondolat világába tartozik. A sírkő lírai megrendülést is fejez ki, tehát — nagy jelképekkel is példálózhat. Amíg ez a monumentális gondolat a kőfaragó-izlés jegyében hanykolódott, addig a kövekből hiányzott a nyugalom, a szép arányok törvénye, a felépítés helyes statikája. És addig az emblémák is laposak, vagy erőltetettek voltak. De most, 1918—1920 körül egyszerre a másik véglet kerekedett felül: drága nagy emlék. Kolosszusok keletkeztek, afféle márványoltárok. Ha az ember ott jár a mi temetőnk ezen évjáratoktól ellepett parcelláiban, szinte folyton ilyenféle síremlékeket lát a pusztta táblákkal megjelölt szerényebb sírok közt. Nagy és gazdagságot hirdető építményeket, óriási márványsík-felületekkel, oszloptörzsekkel, ciklopikus szegélyekkel. Mintha a háború után felszabadult pátoz, a gyász feltörő akkordja, majd az üldözések nehéz siráma mázsás kövek nyelvén akart volna felbúgni. S mintha a jómód, az inflációk áradata ide is kiöntötte volna az élet-tengerből vad hullámaait. Nem egy olyan sírkövet látni ebből az időből, mely iskoláspéldája lehetne annak, milyen egy vízbőségéből duzzadó, de el nem mélyült fájdalomnak temetői visszhangja. Sírkövek, kis minaretre emlékeztető kupolákkal és mór-oszlopokkal. Prédikáló-székek mindenféle keleti és byzánci cifraságokkal. Oszlopfejek tarka mozaikcsempékkel. Hiúság és pompa, nagy tehetőség és kevés gyöngédség. Így volt az még

négy-öt évvel ezelőtt, mikor szinte eruptív erővel tört elő a háború alatt gúzsbakötött síremlék-állítás.

De azután itt is jelentős javulás nyomait észleli a figyelő szem. Az architektura szélessége, térfoglalása, ég felé törése két-három éve mintha lelohadt volna. Lírikusabb és finomabb sírkövek jelentkeztek: a gazdagság nem a terméskövek raktáraiból, hanem a szobrászok művészi fantáziájából emelt oltárokat kedveseinek hantja fölött. És meglepődne a mai zsidó temetőben az, aki néhány éve nem járt ott, mennyire meggazdagodott az a temető enyhe, hangulatos, nemesen egyszerű szívhangokkal. A fehér márvány tiszta belcanto-ja, a művészi gonddal átglyúrt díszítmények ereje, a betűk vésésének titokzatos finomsága szinte egyéni becsű köveket teremtett. A szürke laposság és a hangos előretörés síri sorai közé odaiktatta a halk, zokogó fájdalom elégiáit. Megrendült köveit a halál-gondolatnak.

A modern magyar zsidó temetőnek már tizenöt évvel ezelőtt megindult a renaissance-a. Akkor Lajta Béla, a korán elköltözött nagy építész hívta életre a temető legszebb sírköveiben egy magyaros stílusú sacralis-művészet elemeit. E sírkövek pompás díszítményeikkel, megkapó fioritusával ma is állnak itt minden izléssel dacolva. Azóta még meg is gyarapodtak. A zseniális építésznek porai felett már ott áll egy tanítványának terveiből készült empire-egyszerűségű terméskő- emléke, de a lilomos, gyöngyvirágokkal átszőtt és gránátalma-mustrákkal cifrázott izlés, melyet ő honosított meg mély magyar zengéssel, tovább reszket a sírok felett. Névtelen és ismeretlen Lajta-tanítványok fújják tovább a gyengéd furulyát, néha ki is siklanak, de legtöbbször csak az ő melódiáját ismétlik. Főképp az új családi sirboltok közt találkozunk jól vagy rosszul megfogott ütemeivel. De mint künn a profán építészetben, úgy itt a temetőben is egyelőre lezárult a magyar stílus-gondolat. Mert egy más, inkább antikizáló szellem terjeng a sikövek közt: a XVI. Lajos-stílusé. A szelíd klasszicizmus, a copfstílus kövirágaival találkozunk lépten-nyomon. Az ovális formákkal, a szép urnákkal, a kőkosarakkal, melyekből tömött kövirágok buggyanak elő és a csókolózó galambokkal. Egy meghitt, lírikusan üde komolyság hangulatképei ezek. Kivált oda illeszkednek jól be, ahol fiatal nő, elköltözött lány, tiszta gyermeklélek elvesztését siratiák. De emellett és ezenkívül a legjobb magyar szobrászok is azon buzgólkodnak, hogy egyéni formakeresésük leszűrt alkotásaival tegyék hangulatosabbá a temetőt. Az ember nem tud az áhitat érzése nélkül elhaladni mellettük. Ágai Adolf sirján a bagoly erőteljes, komor formáiból

Lányi Dezső hatalmas stílusakarása szól hozzánk, a Reich-család sírkövén a korán elköltözött nagytehetségű Murányi Gyula szobrásznak megkapó erővel mintázott virágkompozíciója jut felejtetetlen élményül. Vedres Márk nemcsak egy, hanem több síremléken mutatja meg relief-plasztikájának tizenötödik századi gyengédségét, legszebben talán a Radó Sámuel családjának gyönyörű szarvasán és az egész sír csodásan komponált zártságán. Egypár igen szép és hangulatos síremléssel irta be nevét sacralis művészetünk fejlődésébe Löffler Béla építész is, aki a fehér és fekete kövek nagy kontrasztját szólaltatja meg a Márer-család mauzoleumán. És — hogy a kriptá-sor egyik legszebb mesterművéről se feledkezzünk meg — ott van a Sámuel Lázár sírja fölött emelt karrarai márványemlék pompás segmentuma padokkal, reliefekkel, virággruppokkal, oda téve a sarokba, mint egy tengerpart-fordulón szokott a hősök emlékpádja állni . . . És rajta egy arannyal vésett felirat hirdeti, hogy aki ezt a síremléket tervezte, a szobrász, az alkotó, maga is a Sámuel-család nagytehetségű szülőtte, az most itt pihen, Sámuel Kornél, ha — az uzsoki csatában hősi halált halt tetemét annyi bajtársa közt meg lehetett volna találni. A mártir-halál lángjai, a vész és gyász éveiből való emlékek pedig egyre többen és egyre panaszosabban lobbannak fel. Már szinte összeolvad a hon-szeretet halottjainak erdeje a vallásuk vértanúságát szenvedettek emlékeivel. A legimpozánsabbak ott állnak egy sikon: az erzsébetvárosi bomba nyomán támadt sírok felett panaszos bűgással merednek égnek a fehér kövek. Művészi grandezza van valamennyiben. De hátul, az ismeretlen, a névtelen katonák sírjai közt is felharsan itt-ott az elnyomott, égbekiáltó fájdalom. Egy alig ismert név felett, Fleischner Márton síremlékén olvastuk, hogy katona volt, harcok tüzében szenvedett és mikor hazatért, meg kellett halnia:

*„Zsidó volt . . . ennyi volt csupán a bűne.
Így halt meg egykoron sok dicső őse,
Azok is szentek máglya tüzében . . .”*

Szegény Fleischner Márton, te névtelen, csukaszürke hőse a mi nagy eseményeinknek, örök példája az elbukónak, a vérében is felágaskodónak, a szentek és álmodók késő unokája Te . . . vajjon mit mondhatna Terólad a szobrász vésője, a kő sziklanyelve harsogóbbat ennél a pár dadogó sornál. Milyen génusz fájdalmasabb annál, mint amit a betűk kiáltanak bele az évszázadokba . . .

Ezt gondolom és csak döbbentő némaság rá a felelet. Messze, a Rákos síksága felett nehéz felhők drapériája gomolyog. A legkomorabb gyászpompa a szeptemberi dél fenségében.

Patai József: Új versek

CSÓKOLJATOK, HABOK...

*Még egyszer alámerülök
Kék vizetekben, tiszta vizetekben,
Karmel lábát csókoló szent habok,
Csókoljatok, csókoljatok,
Becézőn, forrón, szerelemmel.
Már túlhan hivogat
A Fekete-Tenger...*

*Sötét vizeken fekete hajó,
Fekete árböcot ringat a szél ott,
Hápgva lesnek fekete halak...
Oh kék vizek a Karmel alatt,
Rejtsetek el palástotokba,
Már hiv-hiv a hullám
Ragadozó sodra...*

*Ragyogj le rám Karmel azur ege,
Füröszd fejemet tiszta sugaradban...
Vagy lobog tán még fönt a szent hegyen
S jön tüzes szekered, hogy fölvegyen,
Mint Élijáhut, prófétádat?...
Oh jöjj el, jöjj el értem,
Én várlak, várlak...*

Haifa, 1924 június.

MEGGYILKOLT ÓRAK.

*Elémbe állnak szomorúan, —
Meggyilkolt órák bús sora —
Rámnéznek üres, holt szemekkel:
Mi nem támadunk fel soha!*

*S egyre jönnek meredien, némán,
Csontvázas, aszott nagy sereg:
Óh órák balga hűtlen öre,
Ismersz-e minket, vén gyerek?!*

*Glédás sorban rámbámulnak
És aszott csontjuk megzörög:
Tudod-e már, halnak a percek,
Gyilkos, csak az Idő örök!*

*Szabad prédául pazaroltál,
És nem örködtél kincseden!...
És öldösött, ki kért, ki jött-ment,
Nő, gyermek, barát, idegen...*

*Meggyilkolt órák, drága percek,
Elvérzett szók, megölt dalok,
S én holt seregem gyászolója,
Tetemek halmán meghalok...*

A SZENTFÖLDI KOLONISTAK ÉRDEKÉBEN

Igen tisztelt Főszerkesztő Úr!

E nyáron, Palesztinában tett látogatásom alkal-
mával fogadalmat tettem, hogy az ottan letelepedett
magyar zsidó Hittestvéreim érdekében hazajövetelem
után akciót fogok indítani. Fájdalommal és össze-
szorult szívvel kell tapasztalnom, hogy a magyar zsi-
dóság még semmit sem tett Palesztináért, holott ott
saját szememmel láttam a zsidó renaissance-ot, a zsidó
megújodást minden téren. Az önzetlen és minden ma-
teriális érdeket félretevő munkához kizárólag az „aha-
vasz Cijon“, a Ción iránti szeretet adja az ottani zsi-
dóságnak az erőt, hogy osztályrészesen legyen a palesz-
tinai ujjaépítés dicsőségének.

A világ minden táján lakó zsidó Testvéreink igye-
keztek hozzájárulni, hogy a történelmi zsidóság anyagi
helyzetén javítsanak. Kolóniákat alkottak és azokat te-
lepésekkel népesítették, küldtek segítséget, nem ala-
mizsnákat, de mindenféle szerszámot, amely a mun-
kához, a föld megműveléséhez szükséges.

A magyar zsidóság ezen a téren még semmit sem
tett! És, amidőn látom, hogy a magyar zsidók között
vannak még olyanok is, akik nemcsak, hogy anya-
giakkal nem járulnak hozzá, de egész tehetségüket
vagy tehetségtelenségüket arra koncentrálják, hogy a
zsidóságból az ideális gondolkozást és a Ción iránti
szeretetet kiirtsák, — hatványozott mértékben tartom
kötelességemnek, hogy drága hittestvéreimet felhív-
jam, hogy mikor a szent és félelmetes ünnepek alatt
annyit imádkoztak Ciónért — hiszen majdnem minden
fohászkodásunk foglalatja ez, — tegyenek fogadalmat,
hogy anyagi erejükön túl is azon lesznek, hogy pa-
lesztinai hittestvéreink anyagi helyzetén javítsanak!

Hogy ezen felhívásom nem pusztán frázis, annak
igazolásául csatolok, — anyagi erőmhöz mérten —
1 millió koronát, Rosenwasser Kálmán, mérnök bará-
tom adományát, ugyancsak 1 millió koronát, továbbá
Blumberg József adományát 500.000 koronát és arra
kérem a kedves Főszerkesztő urat, sziveskedjék ezt az
akciót nagy nevével és meleg zsidó szívével támogatni
és az adományokat illetékes helyre juttatni.

Vagyok Főszerkesztő Úrnak kész híve:

Nyiregyháza, 1924 okt. 10. Deutsch Samu.

MILLIÓK A BECALÉL SZÁMÁRA

Igen tisztelt Főszerkesztő Úr! Igaz gyönyö-
rűséggel olvassuk szentföldi útleírásait és szeretet-
tel gondolunk az útnak arra a részére, amelyet szer-
kesztő úrral együtt tehattunk meg. A Becalelről írt
cikkének hatása alatt gyűjtést indítottam itt szűk kö-
rünkben és tisztelettel bejelentem a következő adomá-
nyokat a Becalél jeruzsálemi művésziskola részére:
Rosenstock Gyula és neje 5 angol font, Rosenstock
Miksa 3 font, Schultz és Wolf 2 font, Miloszáv Rado-
szavlyevics 1 font, Deutsch Márkus 2 font, özv. Pisker
Náthánné 2 font, Ofner Ferenc 1 font, Brief József
1 font, Freund Arthur és Fischer Ignác 1 font, Müller
Géza 2 font, Neuhausz József ½ font, May Róbert
200 dinár, Horovitz és Fia 100 dinár, Frisch Sámuel
100 dinár, Weinstein Jakab 100 dinár, Neuhaus Zol-
tán 50 dinár. Összesen 20.5 angol font és 550 dinár.

Szerkesztő úrnak tisztelő híve

Pancsova, 1924 október. Rosenstock Gyula.

A SOPRONI ZSIDÓSÁG ÜDVÖZLETE

Habár a magunk részéről egyáltalában nem tulajdonítottunk nagy fontosságot az Egyenlőség fenyegető és denunciáló támadásának, érdekes és az idők változása szempontjából szimptomatikus, hogyan fogadta azt a furcsa támadást az ország zsidósága. Üdvözlőlevelek tömegével halmozták el szerkesztőségünket hitközségek, intézmények, zsidó vezető férfiak és magánosok. Valamennyien sürgetik, eszközöljük ki valahogyan, hogy a belügyminiszter a Mult és Jövő politikai hetilapjának betiltását végre visszavonja, mert a zsidóságnak égető szüksége van egy orgánusra. Az üdvözlőlevelek lélekemelő mintája a soproni zsidóságnak, amely az igazság érdekében férfias, nyílt állásfoglalásra egyesítette a város mindkét hitközségét:

Mélyen tisztelt Főszerkesztő úr!

Még fel sem ocsudtunk fájdalmas megdöbbenésünkből, mikor sietve küldjük szeretve tisztelt Főszerkesztő urunkhoz e pár sort, *hogy kifejezésre juttassuk törhetetlen ragaszkodásunkat és bizalmunkat, mellyel Főszerkesztő úr és a „Mult és Jövő“ iránt viseltetünk.*

Kérjük igaz szívvel, fogadja szívesen *tiszteletünk és szolidaritásunk* szerény kifejezését az *utóbbi napokban ért fenyegetések és támadásokkal szemben*, melyek hogy munkakedvét és tetterejét csorbítani nem fogják, szilárd meggyőződésünk.

Legyen mélyen tisztelt Főszerkesztő úr számára a legerősebb buzdító körülmény, mely hírlapi cikkekéknél, szónoki handabandázásoknál többet mond, az, hogy *miként nálunk is a mult télen, úgy másutt is, mindenütt az egész országban, sőt azonkívül ünnepet jelent zsidó testvéreink számára az a pillanat, mikor szeretett Főszerkesztő úr körünkben megjelenik és terjeszti azt a szellemet, zsidó kultúrát és érzést, melyet írásban és képen a „Mult és Jövő“ világhírű számaiban annyira élvezünk.*

A zsúfolt előadó-termek lelkes közönsége, mely mélyen tisztelt Főszerkesztő úr szájából rajongással hallgatná reggelig is a zsidó igéket, legyen a legpregnánsabb bizonyíték szavaink igazsága mellett.

Ami pedig *a támadások hangját, a fenyegetések arcpirító merészségét és koholt tárgyát* illeti, úgy véljük, hogy fölösleges arra emlékeztetnünk mélyen tisztelt Főszerkesztő urat, hogy mindezek nemcsak az egész világ zsidóságának, hanem az egész művelt emberiség méltatlankodásának voltak és lesznek tárgyai; mert hiszen *mélyen tisztelt Főszerkesztő úr minden szava, lapjának minden sora az egész művelt világ,*

zsidók és nem zsidók, államférfiak és tudósok, főpapok és kis-emberek szimpátiáját bírja és e támadások legfeljebb ezek lenézését és megvetését eredményezheti a támadók számára.

Fogadja mélyen tisztelt Főszerkesztő úr még egyszer lelkes üdvkívánatainkat igaz, nemes munkájához, eszméihez való ragaszkodásunk őszinte tolmácsolását és vagyunk

lelkes testvéri üdvözléssel

SOPRON VÁROS ZSIDÓSÁGA:

dr. Schönberger Gusztáv tisztii főorvos, az izr. hitközség elnöke, *dr. Pollak Miksa* főrabbi, *Klaber Ödön* borkereskedő, az aut. orth. hitk. elnöke, *Friedmann Izidor* fakereskedő, az aut. orth. hitk. alelnöke, *Lantos Jakab* elemi isk. igazgató, a Herzl-asztaltársaság nevében, *Strausz Jakab* kereskedő, templomelőjáró, *Lederer Sándor* mint az „Ezrah“ irodalmi kör elnöke, *Váradí Ignác* templomelőjáró, *Klein Sándor* a Backféle szegedi gőzmalom képviselője, *dr. Stricker Jakab* ügyvéd, *dr. Weiss Sándor* fogorvos, *dr. Hollós Richard* orvos, *Reményi Pál* bankigazgató, *dr. Ungár Kálmán* orvos, *Fleischmann Jenő* nyug. törvényszéki irodaigazgató, *Klein Miklós* gyáros, *dr. Schiller Jenő* orvos, *Braun Hugó* gyárigazgató, *Tauber Leó* fogtechnikus, *Feigelstock Ignác* szabómester, *Strasser Emil* bankigazgató, *Bauer Lipót* fakereskedő, *Kopstein Ernő* ékszerész, *Rosenberger Miksa* kereskedő, *Weiss Sándor* irodaigazgató, *Engel Bernát* fakereskedő, *dr. Engel Alfréd* orvos, *Révész Samu* kereskedő, *Schwarz Viktor* téglagyáros és malomtulajdonos, *Fuchs Béla* sörgyári igazgató, *Lederer Leó* kékfestőgyáros, *Grünwald Samu* vendéglős, *Kolb Jenő* kereskedő, *Dux György* kereskedő, *Lengyel István* kereskedő, *Szalóki Sándor* kereskedő, *Tycho Dávid* kereskedő, *Rosenberger Sándor* kereskedő, *Braun Zsigmond* műszerész, *Sugár Miklós* elektrotechnikus, *Steiner József* téglagyáros, *Winkler Dénes* gyógyszerész, *Lederer József* kékfestőgyáros, *dr. Lederer Manó* ügyvéd, *Mitzger Salamon* kereskedő, *Blum Alfréd* kereskedő, hírlapiroda tulajd., *Hacker Rezső* kereskedő, *Weiss Henrik* kereskedő, *dr. Lederer Gyula* ügyvéd, *Horvát Jenő* állatorvos, *Bognár Bertalan* vasuti főmérnök, *Steuer Jenő* tanító, *dr. Winkler László* orvos, *Löwinger Albert* kereskedő, *Schönberger Samu* kereskedő, *Kerpel Dávid* kereskedő.

OLVASÓINKHOZ ÉS ELŐFIZETŐINKHOZ. A sorozatos ünnepek miatt a kiadóhivatal tevékenysége majdnem egy hónapig szünetelt. A horribilis kiadások azonban cseppet sem csökkentek ebben a hónapban sem. Sőt ebben a hónapban is megvalósítottuk azt a változást, hogy a szám már a hó elejére olvasóink kezébe kerüljön. A novemberi szám már október végén kikerült a sajtó alól, ami újabb százmilliós kiadást jelent. Olvasóinkat arra kérjük, viszonzózzák ezt az áldozatkészségünket továbbra is a Mult és Jövő mellett való lelkes kitartással és *szerezzenek új hivatásokat is* nagyfontosságú kultúrmunkák támogatására. A Mult és Jövő külföldi előfizetési díjainak inkasszójával továbbra is *Fodor Dezső, Fodor Fülöp és Tibor Dénes* urak vannak felhatalmazva, akik arcképes igazolványaikkal és útleveleikkel igazolják magukat.

TOLL- & HEGYRŐL

EGYEDI-STERNEK TRAGÉDIAJA.

Ne vétessék zokon tőlünk, hogy a szegény meggyilkolt Egyedi-Stern Arthur tragédiájában a túlhajtott zsidó asszimiláció tragikumát látjuk. De az utóbbi időben mintha egymásután látnók a titokzatos kezét, amely felírja bizonyos önhitt paloták párkányára a rejtelmes intést: „Mené, tekel ufárszin!” Lihegve kikiloholnak a zsidóság kereteiből és a hitük és fajtestvéreik ellen elkövetett árulással új életformákat hajszolnak. A zsidóság ugysem jelent nekik semmit, tehát könnyedén renegátokká válnak. És az érvényesülést erőszakolva megveszik a vármegye legszebb kastélyát, a város legszebb autóját és haláluk utánra megrendelik a keresztény temető legszebb mizrach-mauzoleumát. Hogy mennyi gyűlöletet gördítenek a zsidóságra, amelytől elszakadtak, — azzal nem törődnek. Csak mennek lihegve a maguk törtető útján, mintha nem is volna végzet, amely feltartóztathatná őket. De olykor-olykor megjelenik Isten ujja és hirtelen megállj-t int. És a legszebb száguldó autó felborul és maga alá temeti a renegát ifjú földesurat. És a dzsentrí vöket kereső „új keresztény” kastélytulajdonost megfojtja pénzére sóvárgó saját veje. És a legszebb keresztény mauzoleumot kereső „előkelő” család könyörögve kér öngyilkos fia számára egy szerény kis helyet a zsidó temetőben. Szomorú dolgok ezek és még szomorúbb, hogy mégsem tanulják meg a véges emberek, hogy az élet nem örök és hogy a sors kerekét senki sem tartja a kezében.

SZÉKELY NANDORT UJRA ELITÉLTÉK.

A Mult és Jövő betiltott politikai hetilapjának volt segédszerkesztője, Székely Nándor, a kitűnő író és pedagógus 10 hónapot kapott a Mult és Jövőben megjelent egyik cikkéért, egy fél hónapot egy másik kisebb kaliberű jegyzetéért és három hónapot a numerus clausus ellen írt röpiratáért. Összesen tizenhárom és fél hónapot kapott tehát és a tábla is helyben hagvta az ítéletet. Sajnos csak a száraz tényrt regisztrálhatjuk. Nem kritizálhatjuk az ítéletet, mert ez tilos. (Igaz, a csongrádiak felmentéséről szóló ítéletet maga a miniszter is kritizálta. De vissza is vonta.) Sőt nem dicsérhetjük ebből az alkalomból Székely Nándort sem, mert még „bűn feldicsérése”-nek vehetik, ha Székely Nándor nagyszerű publicisztikai kvalitásairól írának is.

ÉP UGY NEM IRHATUNK SEMMIT

arról a másik ítéletről sem, amely most már jogerősen és véglegesen jóváhagyta azt a döntést, hogy a Hornyánszky-nyomda nem tartozik kártérítésért, amiért a kurzus elején szerződést szegve kijelentette, hogy zsidónak többé nem dolgozik és a Mult és Jövő finom műnyomó papirosát visszatartotta és nem finom, de divatos és gümölcsöző antiszemita pamfletek nyomására használta fel. Kuriai ítélet van arról, hogy Hornyánszky szerződésszegést követett el a Mult és Jövővel szemben, de viszont újabb kuriai ítéletünk van arról is, hogy a Mult és Jövő tartozik Hornyánszky perköltségeit is megfizetni. Kérdés: Hogyan dönthet a Kuria a Kuria ellen? Mi azonban nem vagyunk jogá-

szok. Minekünk nem muszáj az ilyen jogi kérdést megérteni. Sőt vigasztalódhatunk, hogy Popper Tódor dr., aki jogász, sőt nagy jogász, szintén nem érti. Legalább erre kell következtetni, hogy ő sem tudta nekünk megmagyarázni, miért vesztette el a Mult és Jövő ezt az öt év óta húzódó pert?

SZEMELVÉNYEK A FELEKEZETI SAJTÓTAKTIKABÓL.

Első szemelvény első hét: A szerk. ír a berlini cionista Jüdischer Verlagnak, küldjön tiszteletpéldányt a kiadásában megjelent „Dubnow: Die neueste Geschichte des Jüdischen Volkes” című nagy történeti műből, melynek ára 300.000 korona és nagyon érdekes, majd méltatni fogja, stb., ahogy már szokta. *Második hét:* A hetilapban megjelenik egy nagy förmedvény a nagy mű ellen, óva inti olvasóit a veszedelmes „cionista mételytől”, itt az alkalom újra megmenteni a hazát, stb., ahogy már szokta. *Harmadik hét, sőt negyedik hét:* A hetilapban megjelennek egész oldalak szóról-szóra fent idézett nagy műből, de persze idézet nélkül, forrás megnevezése nélkül, mintha a szerk. saját kutatásának eredménye volna stb., ahogy már szokta stb.

Második szemelvény. 1. A szerk. ír a jószívű püspöknek, örvendeztesse meg Izrael fiait Ros-Hasónóra egy kis üdvözléssel, miért ne legyen az izraelitáknak egy kis örömük legalább ujévkor? *2.* A jószívű püspök küld egy szép levelet tele jókívánságokkal és héber idézetekkel. Idéz a bibliából és az imakönyvből és minden héber idézet alá odaiktatja a magyar fordítást a gyengébbek kedvéért, akik netalántán az izraeliták közül sem tudnak héberül. *3.* (Itt a tragédia csúcspontja.) A héber idézetek között van egy nagyünnepi ima, amely Cion megkegyelmezéséről és Jeruzsálem felépítéséről szól. (Ez már baj!) *4.* A szerk. meghagyja az összes idézetek magyar fordítását, csak a Cionról szólót törli, nehogy kiderüljön, hogy még a nagyünnepen is Cionról imádkoznak az izraeliták. *5.* A nagy tett végrehajtva, a fordítás nélkül maradt héber szöveget senki sem érti és a haza meg van mentve.

Harmadik szemelvény. A hetilap egy rövid kis hirecskében — most már idéz — valami állítólagos Sunda-Bunda távirati ügynökségtől, hogy Jeruzsálemben elfogtak egy cionistát, akit állítólag De-Haan megöletésével gyanúsítanak, az illető az „Achduth Haavoda kommunista munkás szervezet” tagja. Itt már lehet magyarul is kinvomatni a Jeruzsálem szót! Mert halliad Izrael, Jeruzsálem új építői nemcsak gyilkosok, de kommunisták is. Oda kellene küldeni, hogy rendet csinálion — Héjjas Iván!

Negyedik szemelvény. Olykor-olykor mégis csak célszerű leadni valami porhintő cikket Palesztináról a hetilapban is. Pl. megírni, hogy „a jeruzsálemi hitközség” meghívta egy tanszékeire Chajesz bécsi főrabbit. Azt a Chajeszt, akit a legcsúnyább szavakkal szidalmazott a felekezeti hetilap, amikor pár évvel ezelőtt előadást tartott a pesti Vigadóban. Se baj. Nem ártott neki.

Ötödik szemelvény. Mindenképp célszerű és olcsó dolog állandóan ollózni a cionista szerzők műveiből, névvel és névtelenül és amelletts honmentő akciót folytatni a cionisták ellen. Mert *1.* Nem muszáj elárulni, hogy az illető „megollózott” szerzők cionisták. *2.* Sőt a szerzőknek sem kell elárulni, hogy megollózták őket, így legalább meg lehet takarítani a szerzői honoráriumot is. Minek támogatni cionistákat?

KRÓNKA- ÉS-ÖZEMLE

A MULT ÉS JÖVŐ KULTURESTJE november 2-ikán vasárnap este 5½ órakor lesz a Zeneakadémia nagytermében. Az érdeklődés országszerte nagy arányokban nyilvánul meg. Bemutatásra kerülnek azok a szentföldi énekek, új héber dalok, melyeket Patai József szentföldi útjáról magával hozott. Bibliai párjelenetek és modern héber költőkből való szavalatok egészítik ki a műsort, amelyet Patai József fog jeruzsálemi reminiszcenciákkal bevezetni. A közreműködők művészi világunk legjobb erői. Alpár Gitta, akinek istenáldotta nagy tehetsége a Mult és Jövő kultürestjén tünt föl először, most hogy sikerei az Operaház legelsői közé emelték, ismét a Mult és Jövő pódiumán fogja fenomenális koloraturáját csillogtatni. Héber áriákat fog előadni és bibliai párjelenetet az Énekek Énekéből. Partnere Somló József az Operaház nagyszerű tenoristája lesz, aki Galileai dalokat és modern zsidó kompozíciókat is fog bemutatni. Gál Gyulának, a Nemzeti Színház örökös tagjának nagy művészetét nem kell külön méltatnunk. Az ő neve egyedül is garantálja a kultürest magas nivóját. Szécsi Böske, a Magyar Színház új primadonnája és Tordai Judith, a kiváló előadóművész nő biblikus és humoros szavatai, Revere Gyula hárfaművész játéka, Berger József, a tízéves énekes fenomén szentföldi gyermekdalai és a quartettek és gyermekkórusok énekei fogják a műsort gazdaggá és változatossá tenni. Minthogy a Mult és Jövő kultürestjeinek csak ideális céljai vannak, a horribilis költségek dacára a jegyárak a mai színházi árakhoz képest igen mérsékelten vannak megállapítva és ebből is még kedvezményt nyújtunk előfizetőinknek, akiknek részére mai számhoz utalványokat mellékelünk. Az utalványok szombat kivételével egész nap beválthatók kiadóhivatalunkban, VI., Révay-utca 14. Telefon 199—55.

EMLEKTABLA-AVATÁS. A gyöngyösi st. quo izr. hitközség impozáns keretek között avatta fel 36 hősi halottja emléktábláját. A gyászünnepély reggel fél 9 órakor kezdődött, amikor a volt zsidó bajtársak zárt menetben a temetőbe mentek ki, a hősi sírokat meg-

koszorúzni. Gyászének után Feigl L. H. főrabbi beszélt, majd a bajtársak nevében dr. Rozett Miksa volt főhadnagy, a hitközség képviselőjében Fránkl Ignác alelnök és végül Székely Jenő lapszerkesztő helyezte el koszorút, rövid beszéd kapcsán. Egyidejűleg a volt bajtársak egy küldöttsége a róm. kath. és ref. temetőben koszorúzza meg a hősi sírokat. Az ünnepély délután fél 3-kor a templomban folytatódott, ahol megjelent dr. Bozsik Pál esperes-plébános, Csötönyi János ref. lelkész, továbbá a katonaság, a vármegyei Vitézi Szék, a vármegye, a város, az összes helyi hatóságok és hivatalok képviselői és a társadalmi alakulatok küldöttségei. Deutsch Elemér volt főhadnagy nagyhatalmú beszédet mondott. A hitközség nevében Östreicher Dezső elnök vette át az emléktáblát. Az El molé rachmim, a zsoltár és kaddis után Feigl L. H. főrabbi megindító szavakkal méltatta a gyászünnepély jelentőségét. Beszéde a rendkívül nagyszámú hallgatóságra mély hatást gyakorolt.

KATONA NÁNDOR KÉP-AJÁNDÉKA A JERUZSÁLEMI MUZEUMNAK. Katona Nándortól, a nagy festőművészről kaptuk alábbi levelet, amelynek reméljük, meglesz a megfelelő visszhangja:

Igen tisztelt Szerkesztő úr!

Nagy érdeklődéssel olvastam a „Mult és Jövő” legutóbbi számában az Ön lélekemelő szentföldi útleírásának a jeruzsálemi múzeumra vonatkozó részét és a legnagyobb mértékben helyeslem azt az eszmét, hogy amikor a világ összes nagy zsidó művészei megajándékozzák a jeruzsálemi múzeumot önarcképeikkel, nem hiányozhatnak a magyar festők sem abból a gyűjteményből, amely késő nemzedékeknek a legméltóbb történeti helyen fogja bemutatni az 5000 éves zsidó kultúrában kifejlesztett tehetségek alkotóerejét. Sőt én azt hiszem, hogy minden művésznek az önarcképen kívül még másik reprezentáló képet is kellene ajándékoznia a jeruzsálemi múzeumnak, ahol biztosítva lehet afelől, hogy alkotásának fentárását nem fogják esetleges faji szempontokból elhomályosítani. Magam részéről készségesen teszek eleget a Szerkesztő úr felhívásának és rendelkezésére bocsátom a múzeum számára önarcképemet és egyik tájképemet és remélem, hogy mások is fogják követni példámat az ügy érdekében.

Igaz tisztelettel és nagyrabecsüléssel kész híve
Budapest 1924 október 11. Katona Nándor.

A zsidó bajtársak, zsidó leányegylet és a gyöngyösi zsidó hitközség vezetőségének elhelyezkedése a hősi halottak sírhelyei körül.

ÖT NEMZEDÉKET rögzít meg az az érdekes kép, melyet egy olvasónk beküldött. Az 1. számmal megjelölt matróna, aki közel jár a 100 esztendőhöz, özv. Fischer Simonné, ükanyja az ölében tartott két éves fiúcskának. Teljes testi és szellemi frissességben levő nő, aki még *szemüveg nélkül befűz a tűbe*. 2. A dédanya, Klein Fülöp volt alberti-irsai rabbi özvegye, 68 éves szentéletű asszony. Évtizedek óta Jomkipurkor reggeltől estig egy helyen állva imádkozik. 11 gyer-

meke van. Fiait szemeszterenként saját maga kísérte el különböző jesivákba: tanulni. 3. a nagymama, özv. Rédlinger Mórné, 4. az anya, dr. Thomaschoffné-Rédlinger Szidi, a héber és magyar költőnő, a hebraizmus első női terjesztője Magyarországon. A legérdekesebb az Amnon nevű fiúcskája. Csak héber neve van anyakönyvileg is; Szlovenszko első gyermeke, kinek héber az *anyanyelve*, minthogy dr. Thomaschoffnéknél egyébként is a házinyelv a héber.

KISÉRLETEK A ZSIDÓ GIMNÁZIUMBAN. Ha iskolával kapcsolatban esik szó kísérletekről, akkor minden iskolát járt ember elsősorban a fizikára gondol. És valóban a jelen esetben is fizikai kísérletekről, még pedig a legmodernebbekről akarunk megemlékezni. Mert említésre méltónak véljük, hogy *nálunk a zsidó gimnázium az első középiskola, amelyben már a rádió is a fizikai szertár eszközei közé tartozik.* A hatalmas épület lapos tetőzetén látható antenna messzire hirdeti, hogy itt modern és alapos munka folyik a természettudományi oktatás területén. De nemcsak az iskola gondjaira bízott ifjúság élvezi majd a modern felszerelést, hanem a rádió népszerűségét felhasználva, az intézet a nagyközönségnél is igyekszik érdeklődést kelteni a természettudományok iránt azáltal, hogy bemutatással és kísérletekkel kapcsolatos előadásokat fog rendezni. Egy ilyen előadás már volt is, október 9-én. A zsidó nagyközönség viszont az intézet iránti szeretetének azzal ad kifejezést, hogy *támogatja a szertári felszerelések hiányainak kiegészítésében.*

De nem kevésbé érdekes kísérletet tett a zsidó gimnázium a vallásos nevelés terén is. Az ezidei *főünnepeken* ugyanis az iskola növendékei is részt vettek az istentiszteleten. Súlyos teherpróbája volt ez az ifjúság tudásának és intelligenciájának és a gyönyörű, lassan mégis csak kiépülő templom nagy közönsége tanuskodik róla, hogy a kis gimnazisták fényesen kiállották a teherpróbát. Az *istentisztelet első szavától kezdve az utolsóig ők vezették az imát és áhitatot.*

Egész nap csengtek ajkaikon az édes-bús melódiák és fegyelmükkel és áhitatukkal szemmel látható hatással voltak a felnőttekre. E kísérlettel megdőlt az a sokat hangoztatott aggodalom, hogy az iskolai ifjúság nem bírja a hosszabb tartamú istentiszteletet.

A zsidó gimnáziumnak egész éven át tartott istentisztelete tudvalevőleg szintén *teljes, hagyományos istentisztelet* és csak annyiban tér el a többi templomok szokásától, hogy mellőzi a „snóderolást” a tóra-olvasás közben. A főünnepeken azonban deferálnia kellett az intézetnek, a templomot fenntartó *Zsidó Gimnázium Barátai Egyesületének* kérése előtt és bele kellett az intézetnek a templomot fenntartó *Zsidó* beengedje a régi uzust. De ennek, az istentisztelet áhitatát semmiképp sem emelő szokás hátrányainak enyhítésére kísérletképpen redukálta a „misebérachok” számát. A Barátok Egyesülete fölhívásban fordult a templomot látogató közönséghez és arra kérte, hogy a tórához felhívottak csak egy „misebérachot” mondassanak és a felajánlott adományokat egy összegben mondják be kihirdetés végett. Ez a kísérlet is fényesen bevált. Az intelligens közönség megértette az iskola nemes intencióit és így is bőkezűen adakozott. Ez a kísérlet azonban csak bevezetője, előkészítője volt egy olyan rendszernek, amely a hangos „snóderolást” egészen kiküszöböli anélkül, hogy az adakozást megakadályozná.

A zsidó gimnázium főünnepi istentiszteletén följánlott nagyobb adományok: *Bárány Oszkár* 10 millió, *Deutsch Emil* és *Deutsch Albert* egyenkint 6 millió, *Günsberger József* és *Bergl Sándor* 5—5 millió koronát adományoztak.

BURIÁN KAROLY ÉS A HÉBER ÉNEKEK. A világhírű operaénekes elhunytá alkalmából fel kell elevenítenünk tisztelő kegyelettel azt az érdekes epizódot, amely a nagy művész egyik fellépéséhez fűződik. A Mult és Jövő kultúrestjei vezették be nálunk azt az ujtást, hogy a Fővárosi Vigadó és a Zeneakadémia nagytermében héber dalokat is mutattak be. És ép a kurzus legvirágzóbb idejében történt ez az ujtás, amikor sokan még tüntetésektől féltek, az Operaház nagy művészei pedig mertek énekelni németül, olaszul, latinul, angolul, franciául és minden idegen nyelven, de a hébertől bizony húzódoztak, mert hát nem lehet tudni stb. Ekkor a legnagyobbhoz, az itt vendégszereplő Buriánhoz fordultunk, aki keresztény művész létére talán elfogulatlanabbul ítéli meg a kérdést. Mikor Buriántól megkérdeztük, vállalna-e héber szövegű dalt, a legtermészetesebb hangon felelte: „Warum nicht? Mi különbség héber vagy latin vagy más nyelv között?” És mindjárt előadta, hogy ő gyerekkorában a prágai régi zsidó templomban is héber zsoltárokat énekelt Wallenstein Móríc főkántornál, aki egyetlen tanára és fiataalkori mecénása volt. Burián felléptének a Mult és Jövő kultúrestjén szenzációs hatása volt. A zsúfolt terem mámorosan tombolt, amikor Burián befejezte a „Hasosanna” Cion rózsája című héber népdalt. És Burián példájának az volt a következménye, hogy azután már az Opera nagy zsidó művészei is bátran kiálltak a Mult és Jövő pódiumára klasszikus héber énekekkel.

ADOMÁNY. *Weiser Ábrahám*né Pécs, gyermekágyban fekvő szegénysorsú asszony részére 100.000 koronát küldött be.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-u. 14.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

Felelős nyomdavezető Polgár J.

POLGÁR KÁLMÁN

EZÜSTÁRUGYÁR

Budapest, VII., Kazinczy-utca 9.

TELEFON:
József 126-66.

Legelőnyösebb beszerzési forrás ezüst evőkészletekben és disztárgyakban.

NEIGER

Modern fényes berendezés.

כשר

Előzékeny kiszolgálás.

Kitűnő italok.

ÉTTERMEI

Vidékiek találkozó helye.

BUDAPEST, VI., TERÉZ-KÖRUT 4. SZ.

Férfi és női kalapok

kaphatók legolcsóbban

WEISZ-nál

VII., Wesselényi-utca 13.

Javítások és átalakítások is elfogadtatnak.

TURUL
CIPŐ

a legolcsóbb,
legtartósabb,
legsolidabb.

TURUL CIPŐGYÁR R.-T.

Szétküldési osztálya és központja:

Budapest, VI., Király-u. 17.

Telefon: József 128-95.

FIÓKOK:

Budapest, VII., Rákóczi-út 14., VI., Király-utca 30.,
VIII., Népszínház-utca 14., Budán: Török-utca 2.,
Győr, Eger, Szolnok, Hódmezővásárhely, Sopron,
Miskolc, Debrecen, Békéscsaba, Nagykanizsa,
Kecskemét, Szeged, Szentes, Szombathely, Pécs,
Kaposvár, Baja, Gyöngyös.

KOCH

KÁLYHÁI

KITÜNŐEK

Koch Jenő kályhagyára
Budapest, VI., Szondy-utca 53.

Telefon 3-39.

DEUTSCH ERNŐ ÉS GÁBOR
KÉZMŰÁRUNAGYKERESKEDŐK

Telefon: 74-08.

BUDAPEST, V.,
FÜRDŐ-UTCA 11. SZ.

GAZDASÁGOS
és kellemes fűtést csak a
szab. fűtővelű légfűtéses
ZEPHIR
kályhával érhető el.
HÉBER SÁNDOR, kályhagyáros.
VI. Vilmos császár-út 30. TELEFON: 47 47

Kifogástalan

Gallér, ing,
fehérenemű

stb. tisztítás 24 óra alatt is

a Király gőzmosodában

IV., Magyar-utca 6. (Astoria-szálloda)

V., Bálvány-utca 23. sz.

VII., Dohány-utca 20. sz.

VII., Király-utca 15. sz.

Holló-utca sarok.

Az előkelő világ vegytisztítója.

Csángó Jenő

bőröndök,

bőrdíszmű különlegességek

Budapest, Rákóczi-út 39.

Telefon: József 129-25.

Csillárok, selyemlámpaernyők, ajándéktárgyak művészi kivitelben
VILÁGITÁS R.-T. Budapest, VII., Erzsébet-körut 34.

Esőköpeny 350.000 korona

Hó- és sárcipő legjobb minőségben kapható és javítható

NEUMANN GÉZA

Budapest, VI., Nagymező-u. 50. Desseffy-u. sarok.

P A legszebb és legolcsóbb Parókák és Transformatiók

Legújabb
modellek.

PIECHNIK ÉS MECHTL

HAJMŰTEREMBEN

BUDAPEST, IV., VÁCZI-UTCA 8. FÉLEMELET.

BARMICVA

felejtse el megvenni

ajándékol könyvet
és zeneművet ne

RUZITSKA O.-nál

VII., Károly király-út 9.

REINER-FÉLE HALCSONT NÉLKÜLI „IDEÁL”

haskötők, melltartók, sérv-
kötők, betegápolási cikkek
nagy választékban kizárólag

REINERNÉL

BUDAPEST, VI.,
PODMANICZKY-UTCA 55.

Ami a szülőket legjobban érdekli!
Leány- és fiuruha,
Leány- és fiukabát legjobban vásárolható

Szombaton
az üzlet
zárva van.

LITZMANN IRMA

Budapest, VI., Király-utca 18

BARON TESTVÉREK

DIVATÁRUHÁZA

TELEFON:
41-85.

Budapest, VI., Szondy-utca 44.
(Bajnok-utca sarok).

KOMÁROMI

harisnya, keztyű, kötött- és szövöttáru különlegességek
áruháza

Budapest, VI., Nagymező-utca 14. szám
(Andrássy-ut mellett)

Szent-Margitsziget

a Duna folyam gyöngye
Budapest főváros forgalmi
központjában. Gyönyörű 150 holdas park, kénes és szénsavas
42° hőfoku gyógytórás rheumás, köszvényes bántalmak, női
betegségek és idegesség ellen.

Szállodák, gyógyfürdők, vizgyógyintézet.

Egész éven át üzemben.

Sürgőnycim: Budapest-Margotel.

Ujdonság:

„BARBIN”

Ujdonság!

KÉSNÉLKÜLI BOROTVÁLÓ POR

Illatos,
kellemes,
olcsó

GYÁRTJA:

HUNGARIA VEGYÉSZETI GYÁR
BUDAPEST, WESSELÉNYI-UTCA 21.

S ZŐNYEGET, RÉGISÉGET

vesz, elad

Telefon: J. 123-59.
J 123-87.

Sternberg

Dob-utca 24

Csillárok / selyemernyős állványok / asztali lámpák / villamos fűző- és fűtő-
készülékek. / Izzólámpák / Elektrotechnikai cikkek nagy raktára.

ERDŐDI ÉS NEUMANN

TELEFON: 103-82.

Budapest, VI., Vilmos császár-út 27. sz.

KLEIN ÉS FIA

szappanai és kozmetikai
cikkek világhírűek!

§

VII., Dob-utca 13.

Telefon: József 123-30

SCHLEIFER A. FZÜSTÁRUGYÁR

BUDAPEST, VII., KAZINCZY-UTCA 14 TELEFON: J 135-28

Saját gyártmányú disztárgyak és evő-
eszközök a legjutányosabb árban.

Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem Könyvtára